

MILITAIRE SPECTATOR

VAN STALINGRAD TOT VOEHLEDAR

- Helden zonder schurken
- Internering Duitse burgers in de Nederlandse koloniën in WOII
- Verslag CIOR Seminar

Interview met
luitenant-generaal
Elnor Boekholt-
O'Sullivan

Hr.Ms. Tromp tijdens de NAVO-oefening Team Work 76 in 1976; op de achtergrond de Sovjettrawler annex spionageschip Bakan

Militaire Spectator 5-2024 is een themanummer over het militaire vijandbeeld tijdens de Koude Oorlog. De artikelen zijn voor een groot deel gebaseerd op onderzoek in de archieven van de Militaire Inlichtingen- en Veiligheidsdienst.

Het themanummer bevat artikelen van prof. dr. Jan Hoffenaar (de militaire dreiging van het Warschaupact over land) dr. Anselm van der Peet (de militaire dreiging over zee) en dr. Quirijn van der Vegt (de militaire dreiging door de lucht). In hun algemene conclusie reflecteren de auteurs op een van hun onderzoeksvragen: in hoeverre hadden de Nederlandse militaire inlichtingendiensten het in de Koude Oorlog bij het juiste eind?

Prof. dr. ir. Bas Rietjens kijkt in een essay naar de overeenkomsten en verschillen in dreigingen en dreigingsperceptie tijdens de Koude Oorlog en de huidige tijd.

Symposium

Het vijandbeeld tijdens de Koude Oorlog
Spiegel voor het heden?

Aan het themanummer van de *Militaire Spectator* is een symposium gekoppeld, met als titel 'Het vijandbeeld tijdens de Koude Oorlog. Spiegel voor het heden?' Deskundigen zullen in een paneldiscussie onder meer van gedachten wisselen over eventuele lessen die uit het verleden getrokken kunnen worden.

Datum: 4 juni 2024

Locatie: Universiteit Leiden/Campus Den Haag,
Turfmarkt 99

Tijd: 16.00-19.00 uur

Meer informatie volgt op de websites van de *Militaire Spectator* en de KVBK. ■

Mindshift

Bij de opening van het Militair Comité van de NAVO afgelopen januari pleitte voorzitter admiraal Rob Bauer voor een *mindshift* van een tijdperk waarin alles planbaar was naar een onvoorspelbaar tijdperk waarin we het onverwachte moeten verwachten. Dat betekent voor onze collectieve veiligheid niet alleen naar de krijgsmacht kijken, maar voor een *whole-of-society* benadering kiezen.¹

Wie in het paasweekend het nieuws las trof een vergelijkbare boodschap aan. Bauer pleitte voor het verhogen van de productiecapaciteit van de defensie-industrie en riep het bedrijfsleven op veel strategischer naar zijn aanvoerketens te kijken en strategische goederen binnen de NAVO te produceren.² Demissionair minister van Buitenlandse Zaken Hanke Bruins Slot riep op tot meer bewustwording in de samenleving van de kwetsbaarheden met in het verlengde daarvan meer maatschappelijke weerbaarheid.³ De Poolse premier Donald Tusk gaf de waarschuwing dat Europa zich in een vooroorlogs tijdperk bevindt, vergelijkbaar met de situatie in 1939, en daarop niet goed is voorbereid.⁴

Naast de fysieke dreiging gaat het ook om ongewenste beïnvloeding door Russische desinformatie, een groot risico voor de Europese verkiezingen van 6 juni. Het bericht dat allerlei Europese politici betalingen hebben ontvangen uit Moskou wekt geen verbazing en is een zorgwekkend signaal.

Gezien het tijdpad dat onder meer de Commandant der Strijdkrachten koppelt aan de Russische dreiging voor de NAVO (drie tot vijf jaar), in combinatie met de omvangrijke opgave om zowel de krijgsmacht op peil te brengen en schaalbaar te maken als de samenleving voor te bereiden, zou het gevoel van urgentie bij in ieder geval de belangrijkste departementen (Defensie en Justitie en Veiligheid) enorm moeten zijn. Zeker omdat de noodzaak van een weerbare samenleving voorjaar 2023 al onderkend is in de *Veiligheidsstrategie voor het Koninkrijk*.⁵

Schijn bedriegt. In ‘Nederland polderland’ gaan de beleidsmakers er eerst nog eens rustig over nadenken in werkgroepjes en overlegfora. In reactie op kritische vragen uit de Tweede Kamer bij de begrotingsbehandeling van Defensie en JenV volgde een toezegging rond de zomer van dit jaar te komen met een Kamerbrief over de weerbare samenleving. Hoewel een leidende rol van Defensie voor de hand ligt kijkt Defensie toch vooral naar de NCTV om de lead te nemen. En intern Defensie woedt de concurrentiestrijd over ‘wie ervan is’ en moeten essentiële vragen over de inrichting van de oorlogsorganisatie, de uitbreiding van het reservistenbestand en de opschaling van het dienjaar (of toch reactivering van de opkomstplicht?) nog beantwoord worden.

Het is dus hard nodig om keuzes te maken en van praten naar actie te gaan. Dat geldt niet alleen voor de beleidsmakers, maar voor ons allemaal. Aan een weerbare samenleving kan én moet immers iedereen een bijdrage leveren. ■

- 1 Opening remarks by the Chair of the NATO Military Committee, Admiral Rob Bauer at the meeting of the Military Committee in Chiefs of Defence Session (Brussel, NAVO, 17 januari 2024).
- 2 Hans Nijenhuis, ‘Hoogste Navo-militair wil iedereen wakker schudden: ‘In mei 1940 maakten we ons ook geen zorgen’’, *Algemeen Dagblad*, 30 maart 2024.
- 3 Ria Cats, ‘Minister Bruins Slot: ‘We moeten die Navo-norm van 2% halen, dat is echt het minimum’’, *Het Financieel Dagblad*, 29 maart 2024.
- 4 Anne van der Schoot, ‘Poolse premier Tusk waarschuwt: Europa staat aan vooravond oorlog’’, *NRC*, 30 maart 2024.
- 5 *De Veiligheidsstrategie voor het Koninkrijk der Nederlanden* (Den Haag, Rijksoverheid, 3 april 2023).

UITGAVE

Koninklijke Vereniging ter Beoefening
van de Krijgswetenschap
www.kvbk.nl
E info@kvbk.nl
linkedin.com/company/kvbk/

Secretaris en ledenadministratie

Majoor R. Verheijen MA
E secretaris@kvbk.nl
Nederlandse Defensieacademie (NLDA)
Ledenadministratie KVBK
Postbus 90002, 4800 PA Breda
E ledenadministratie@kvbk.nl

REDACTIE

Igen b.d. ir. R.G. Tieskens (hoofdredacteur)
drs. A. Alta
kol Marns drs. G.F. Booij EMSD
kol dr. L. Boskeljon-Horst
bgen prof. dr. A.J.H. Bouwmeester
dr. A. Claver
drs. P. Donker
cdre KLu b.d. F. Groen (plv. hoofdredacteur)
kol mr. dr. B.M.J. Pijpers
mr. drs. A. van Vark KMar
ktz drs. H. Warnar
dr. R. de Winter

BUREAUREDACTIE

M. Katsman MA (e-outreach)
dr. F.J.C.M. van Nijnatten (eindredactie)
NIMH
Postbus 90701
2509 LS Den Haag
E redactie.militaire.spectator@mindef.nl
www.militairespectator.nl
facebook.com/militaire-spectator
twitter.com/milspectator
linkedin.com/company/militaire-spectator/

De Militaire Spectator is
aangesloten bij de European
Military Press Association

LIDMAATSCHAP

binnenland € 30,00
studenten € 22,50
buitenlandtoeslag € 5,00

OPMAAK

Coco Bookmedia

DRUK

Wilco Meppel
ISSN 0026-3869
Nadruk verboden

Coverfoto: Een bezoeker in het oorlogs-
museum van Wolgograd (voorheen
Stalingrad)

Foto: ANP, Egbert Hartman

224

Helden zonder schurken

Leonie Boskeljon-Horst, Eva van Baarle en Anke Snoek

Defensie reageert doorgaans negatief op incidenten in de eigen organisatie; de keren dat dit niet gebeurt kunnen bijna gelden als heldendaad.

‘Rechttop en trots in een pak dat past’

Leonie Boskeljon-Horst en Maarten Katsman

‘De commerciële sector laat talenten excelleren op de meest rendabele plek; dat zouden wij bij Defensie ook moeten doen’, zegt Topvrouw van het Jaar luitenant-generaal Elanor Boekholt-O’Sullivan in een gesprek met de *Militaire Spectator*.

272

Van Stalingrad tot Voehledar

Randy Noorman

Het Russische leger vergeet geleerde lessen, lijdt zware verliezen en past vervolgens het beproefde concept van gespecialiseerde aanvalsdetachementen toe.

Internering Duitse burgers in de Nederlandse koloniën in WOII

Noa van der Valk

Een vergelijkend onderzoek naar de internering van Duitse burgers in de Nederlandse koloniën in WOII toont duidelijke verschillen in de uitvoering van het beleid aan.

EN
VERDER

EDITORIAAL	Mindshift	221
TEGENWICHT	Het hakblok van het pacifisme	262
COLUMN PIEN VAN DER HOEVEN	Fog of war: over een veelgebruikte metafoor	264
VERSLAG	CIOR Seminar 2024	266
RETROSPECTATOR	'Voor collectieve verdediging is een vijand nodig'	270
BOEKEN	<i>Strategia</i>	279

Helden zonder schurken

Een op herstel gerichte just culture in de praktijk

Kolonel dr. L. Boskeljon-Horst, dr. E.M. van Baarle en dr. A. Snoek*

Leren van incidenten is van belang voor een organisatie om de sociale en fysieke veiligheid,¹ en daarmee de effectiviteit van de organisatie, te verbeteren. Om effectief te zijn is informatie over incidenten van vitaal belang. Hoe een organisatie reageert op een incident is van invloed op de mate waarin medewerkers bereid zijn om die informatie te delen. Binnen de defensieorganisatie wordt doorgaans negatief gereageerd op incidenten. Niet omdat men er op uit is om collega's negatief te bejegenen, maar omdat we simpelweg niet anders gewend zijn of niet anders denken te kunnen. De keren dat dit niet gebeurt kunnen bijna gelden als heldendaad: enkele helden in een organisatie zonder schurken. Dit artikel is deel 1 van het tweeluik 'Just culture en het effect op leren en herstel'.²

Eén manier om te investeren in deze gewenste informatiestroom is door het implementeren en koesteren van een zogenaamde just culture, een concept omarmd door sectoren zoals lucht-

vaart, gezondheidszorg, nucleaire organisaties en spoorwegorganisaties.³ Just culture betreft een compromis tussen enerzijds de behoefte aan het afleggen van verantwoording voor daden en anderzijds de bereidheid van medewerkers om vrijwillig incidenten te melden zonder daarvoor te worden gestraft.⁴ Het gaat om een klimaat van vertrouwen waarin gebeurtenissen worden gemeld en gedeeld⁵ en waarin duidelijkheid wordt geboden over wat wel en niet wordt geaccepteerd van medewerkers.⁶

Een eerste uitwerking van het just culture-concept is wat we noemen een retributieve just culture. Hierin wordt de oorzaak van een incident gelegd bij een individu dat een overtreding van de regels heeft begaan. Het rechtvaardigheidsprincipe ('just') is vooral gericht op de vraag hoe de ontstane schade wordt gecompenseerd met een consequentie die, als een vorm van straf, de prijs is die betrokken individuen dienen te betalen. Vragen die hierbij worden gesteld zijn: Welke regel is overtreden? Wie heeft dat gedaan? Hoe erg is de overtreding? Welke sanctie hoort daarbij? Wie mag daarover besluiten?⁷ Het resultaat is dat betrokken personen verantwoording afleggen over wat zij hebben gedaan. Ons maatschappelijke en juridische stelsel is grotendeels volgens deze principes ingericht. Het idee achter deze

* Leonie Boskeljon-Horst is Programmaleider Academische Werkplaats Just Culture Defensie aan de Nederlandse Defensie Academie. Eva van Baarle is universitair docent militaire ethiek en filosofie en Programmaleider Academische Werkplaats Just Culture Defensie aan de Nederlandse Defensie Academie. Anke Snoek is postdoc-onderzoeker aan de Nederlandse Defensie Academie.

1 J. Reason, *Managing the Risks of Organizational Accidents* (Ashgate, 1997); S.W.A. Dekker, *The Field Guide to Understanding Human Error* (Ashgate, 2006); D.D. Woods, S.W.A. Dekker, R. Cook, L. Johannesen, N. Sarter, *Behind human error* (Ashgate 2010).

2 Dit artikel is een bewerking van: L. Boskeljon-Horst, A. Snoek en E. Van Baarle, 'Learning from the complexities of fostering a restorative just culture in practice within the Royal Netherlands Air Force', *Safety Science* 161 (2023) (May). Deel 2 van het tweeluik, 'Straffen of leren? Het negatieve effect van een retributieve houding op lerend vermogen', verschijnt in een volgende editie van de *Militaire Spectator*.

3 D. Heraghty, S.W.A. Dekker, A. Rae, 'Modifying an accident process and its justice system – From single narratives and retribution to multiple stories and restoration', *Safety Science* 139 (2020) (April).

4 S.W.A. Dekker, H. Breakey, 'Just culture: Improving safety by achieving substantive, procedural and restorative justice', *Safety Science* 85 (2016) 187–193; International Civil Aviation Organization, *Fostering just culture in operators and service providers* (2018). Zie: https://www.icao.int/APAC/Meetings/2018%20APR12/APR12%20WP-11%20AI_5%20-%20%5BNokScoot_AEROTHAI_CANSO%5D%20Just%20Culture.pdf.

5 M. Kovacova, A. Licu, J. Balint, 'Just Culture - Eleven Steps Implementation Methodology for organisations in civil aviation - "JC 11"', *Transportation Research Procedia* 43 (2019) 104–112.

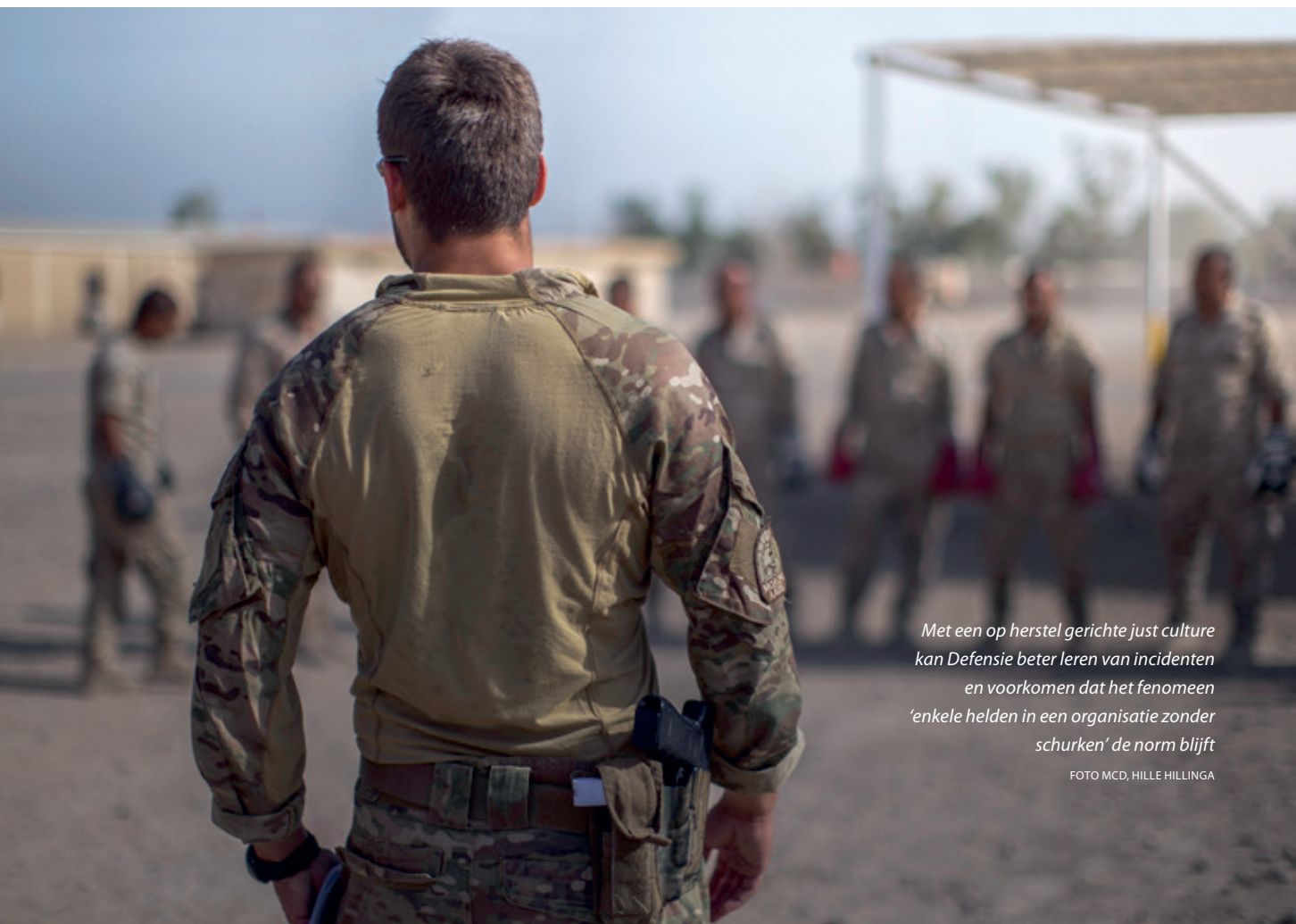
6 EUROCONTROL, 'Establishment of "Just Culture" Principles in ATM Safety Data Reporting and Assessment - EAM2/GUI 6', (Issue March 2006).

7 S.W.A. Dekker, *Just Culture. Balancing Safety and Accountability* (Ashgate, 2007).

benadering is dat een duidelijke grens getrokken kan worden tussen acceptabel en onacceptabel gedrag. Het kenbaar maken van deze grens zorgt er voor dat mensen weten waar ze aan toe zijn. Als mensen deze grens overschrijden, dan is van te voren duidelijk dat daar consequenties aan zijn verbonden.⁸

Echter, acceptabel en niet-acceptabel gedrag zijn geen in beton gegoten categorieën, maar worden bepaald door de tijd, context en persoon die hierover een beslissing neemt.⁹ Als maatregelen als onrechtvaardig worden gezien, zullen mensen hun fouten proberen te verbergen om zo negatieve consequenties te voorkomen¹⁰ en de bereidheid om te melden zal afnemen. Beide gevolgen hebben een vernietigend effect op de open cultuur die men probeert te bewerkstelligen.¹¹ Zo bezien sluiten de twee doelen, retributie en leren, elkaar uit.¹²

- 8 S.W.A. Dekker, 'Just culture: Who gets to draw the line?', *Cognition, Technology and Work* 11 (2007) (3) 177–185.
- 9 S.W.A. Dekker, 'When human error becomes a crime', *Human Factors and Aerospace Safety* 3 (2003) (1) 83–92; M.D. Alicke, J. Buckingham, E. Zell, T. Davis, 'Culpable control and counterfactual reasoning in the psychology of blame', *Personality and Social Psychology Bulletin* 34 (2008) (10) 1371–1381; Dekker, 'Just culture: Who gets to draw the line?', 177–185.
- 10 Dekker, *Just Culture. Balancing Safety and Accountability*.
- 11 Reason, *Managing the Risks of Organizational Accidents*; L.E. Lipira, T.H. Gallagher, 'Disclosure of adverse events and errors in surgical care: Challenges and strategies for improvement', *World Journal of Surgery* 38 (2014) (7) 1614–1621; A.J. Lawrenson, G.R. Braithwaite, 'Regulation or criminalisation: What determines legal standards of safety culture in commercial aviation?', *Safety Science* 102 (2018) (July 2016) 251–262; O. Brborović, H. Brborović, I.A. Nola, M. Milošević, 'Culture of blame—an ongoing burden for doctors and patient safety', *International Journal of Environmental Research and Public Health* 16 (2019) (23).
- 12 Dekker, 'When human error becomes a crime', 83–92; D. Heraghty, A.J. Rae, S.W.A. Dekker, 'Managing accidents using retributive justice mechanisms: When the just culture policy gets done to you', *Safety Science* 126 (2019) (May).

Met een op herstel gerichte just culture kan Defensie beter leren van incidenten en voorkomen dat het fenomeen 'enkele helden in een organisatie zonder schurken' de norm blijft

FOTO MCD, HILLE HILLINGA

Om deze negatieve effecten van retributie tegen te gaan is binnen het just culture-domein een tweede uitwerking ontstaan, getiteld restauratieve (herstelgerichte) just culture. Hierin ligt de focus niet zozeer op het beoordelen van gedrag maar meer op leren en herstel.¹³ Het gaat hier om vragen als: Wie heeft er schade geleden? Wat hebben zij nodig? Wie is verantwoordelijk om daaraan tegemoet te komen? Welke rol spelen de organisatie en de omgeving bij het herstel en bij het leren van deze situatie? Binnen deze benadering vinden gesprekken plaats tussen alle betrokkenen die door het incident zijn geraakt, met als doel te begrijpen wat er is gebeurd, inzicht te verkrijgen in de context waarin het incident heeft plaatsgevonden en antwoord te geven op de vraag wat vervolgens te doen.¹⁴ Eventuele noodzakelijk gevonden maatregelen en herstelacties vloeien hieruit voort. Deze acties worden breed gedragen doordat dit een groepsinspanning is, niet voorbehouden aan een tot straffen bevoegde meerdere. Het afleggen van verantwoording neemt ook bij de restauratieve just culture een grote plaats in, de wijze waarop dit gebeurt verschilt echter van de retributieve benadering.

De literatuur laat positieve effecten van een restauratieve just culture zien, zoals een toename in onderling vertrouwen, gedeelde verantwoordelijkheid en leren.¹⁵ Een focus op herstel en leren resulteert in kwantitatief en kwalitatief betere informatie en daardoor een veiligere werkplek.¹⁶ Een restauratieve benadering leidt bovendien tot minder disciplinaire

maatregelen, een afname in ziekteverzuim en toegenomen openheid.¹⁷

De afgelopen drie jaar hebben wij, samen met drie andere collega-onderzoekers, onderzoek gedaan naar sociale veiligheid bij Defensie vanuit een just culture-perspectief. We werken volgens de principes van actieonderzoek. Daarin staat het cyclische proces van exploreren – actie – evalueren centraal. Deze cirkel doorlopen we steeds opnieuw. Actieonderzoek zien we als instrument waarmee leer- en verandereffecten kunnen worden bewerkstelligd. Hierin is dialogisch moreel leren belangrijk. Door op een open manier in gesprek te gaan over sociale onveiligheid en de effecten daarvan, bevorderen we het leren van incidenten met het doel ze tegen te gaan. Door met relevante betrokkenen in kaart te brengen wat er speelt en wat er misgaat, ontstaat ruimte voor een ander gezamenlijk handelingsrepertoire. In dit tweeluik presenteren we de resultaten van ons onderzoek naar de effecten van zowel een retributieve als die van een restauratieve benadering op incidenten. Dit eerste deel biedt aan de hand van een praktijkcasus, ‘safety standdown’, inzicht in de effecten van een restauratieve benadering. Deel twee geeft eveneens aan de hand van een praktijkcasus, ‘WhatsApp’, weer wat de effecten zijn van een reactie op een incident die vooral retributief is.

De casus: safety standdown

Eind 2019 vinden in een operationele omgeving in korte tijd drie situaties plaats waarbij dezelfde functionaris van de luchtmacht driemaal over een gestelde grens (regel) gaat. Hierop besluit de commandant om betrokkene te repatriëren om in Nederland zijn verhaal te doen. Eenmaal in Nederland vindt een goed gesprek plaats tussen commandant en betrokkene en daarmee is voor de commandant de kous af. Maar niet voor de eenheid.

In de eenheid wordt veel geroddeld en gemord over de situaties en afhandeling. Men vindt dat betrokkene er veel te gemakkelijk van af komt, in het verleden hebben vergelijkbare situaties

13 S.W.A. Dekker, *Just culture: Restoring Trust and Accountability* (CRC Press Taylor & Francis Group, 2016); Dekker en Breakey, ‘“Just culture”: Improving safety’, 187–193.

14 J. Parkinson, D. Roche, ‘Restorative justice: Deliberative democracy in action?’, *Australian Journal of Political Science* 39 (2004) (3) 505–518.

15 K. Turner, N.J.C. Stapelberg, J. Svetcic, S.W.A. Dekker, ‘Inconvenient truths in suicide prevention: Why a Restorative Just Culture should be implemented alongside a Zero Suicide Framework’, *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry* 54 (2020) (6) 571–581.

16 Dekker en Breakey, ‘“Just culture:” Improving safety’, 187–193; S.K. Bell, T. Delbanco, L. Anderson-Shaw, T.B. McDonald, T.H. Gallagher, ‘Accountability for medical error: Moving beyond blame to advocacy’, *Chest* 140 (2011) (2) 519–526.

17 M. Kaur, R.J. De Boer, A. Oates, J. Rafferty, S.W.A. Dekker, ‘Restorative Just Culture: a Study of the Practical and Economic Effects of Implementing Restorative Justice in an NHS Trust’, *MATEC Web of Conferences* 273 (2018) (April).

Tijdens een safety standdown worden alle werkzaamheden neergelegd en bespreekt men veiligheidskwesaties

FOTO MCD, HILLE HILLINGA

tot bestuursrechtelijke sancties geleid. In een poging met het geroddel korte metten te maken en de rust te doen wederkeren wordt in overleg met betrokkene een safety standdown¹⁸ georganiseerd. Dit biedt betrokkene de mogelijkheid zijn verhaal te doen voor de eenheid, en de eenheid krijgt de gelegenheid vragen te stellen. Ook een ander incident maakt deel uit van de safety standdown.

Tijdens de safety standdown komen daarmee twee incidenten aan bod. Ten eerste een incident waarbij verkeerde munitie is geleverd, ten tweede het incident waarbij de functionaris drie overtredingen begaat. Verrassend genoeg leidt het openlijk bespreken van het eerste incident

tot een sterk retributieve reactie uit de zaal. Tegelijkertijd leidt het tweede incident, waarin vooraf juist een roep was om retributie/vergoeding, tot een helende, restauratieve reactie. Hieronder gaan we dieper in op wat er gebeurde in beide presentaties op de safety standdown.

Bij de bespreking van het eerste incident vertelt een collega over een situatie waarin de verkeerde munitie is meegegeven voor een schietoefening. *Safety wise* levert dit geen groter risico op, alleen een iets grotere 'boem'. Op deze oefening,

18 Tijdens een safety standdown worden alle werkzaamheden neergelegd en bespreekt men met elkaar veiligheidskwesaties.

Een kwetsbare opstelling maakt het verschil: door een persoonlijk verhaal te houden in of tussen de groep kreeg de tweede spreker in de casus 'safety standdown' begrip, erkenning, en een herstellende reactie

FOTO MCD, EVA KLIJN

onderdeel van een opleiding, staat veel druk. In combinatie met de risico-inschatting van de zwaardere munitie besluit deze collega door te gaan met de oefening. Hij brengt zijn leidinggevende niet op de hoogte van de situatie. Tijdens de safety standdown vertelt de collega aan de hand van een gestructureerde Power-Point-presentatie over de situatie en legt hij uit welke druk hij heeft ervaren en wat zijn overwegingen en besluit zijn geweest. Tijdens zijn verhaal zijn in de zaal afkeurende geluiden te horen. Vragen die aan deze collega worden gesteld zijn bijvoorbeeld: wist je nou dat je de regels overtrad of had je geen idee van de regels? Heb je dit bewust niet aan je leidinggevende verteld? Wist je dat dit niet mocht of interesseerde dat je niet? En zo wordt in de vraagstelling een voor deze collega complexe situatie achteraf teruggebracht naar een simpele versie met steeds twee opties: het juiste doen of niet. Voor deze collega geen plezierige ervaring.

Tijdens de daaropvolgende koffiepauze geven een aantal van zijn directe collega's te kennen in de toekomst wel twee keer na te denken voordat ze hun verhaal doen op een safety standdown.

Na de koffiepauze is het tijd voor de functionaris die drie maal de grens over gaat. Het publiek rechttop, vol verwachting, want hier heeft men op zitten wachten. Het is nu eindelijk tijd voor deze betrokkene om zich voor zijn *peers* te verantwoorden. En dan gebeurt er iets bijzonders. Betrokkene gaat voor, bijna tussen het publiek staan: geen kathedraal, geen aantekeningen, geen PowerPoint. En geen verhaal over de drie incidenten. In plaats daarvan vertelt betrokkene waarom hij daar staat, wie hij is, waar hij vandaan komt, wat hem binnen Defensie heeft gevormd, wat zijn sterke kanten zijn, en zijn kwetsbaarheden. Bovenal vertelt betrokkene hoe moeilijk hij het vindt om zo

voor hen, zijn collega's, te staan, hoezeer het hem spijt dat mensen het vertrouwen in hem zijn kwijtgeraakt, dat hij weet dat hij de grenzen zal blijven opzoeken, maar dat hij zal proberen hier goed mee om te gaan en collega's zal zoeken die hem kunnen helpen. Zijn drie kwartier durende persoonlijke verhaal sluit betrokkene af met een belofte: als je met hem op pad gaat, zal hij er alles aan doen om je veilig thuis te brengen, altijd.

De zaal is muisstil. Dan staat een van de meest ervaren functionarissen van de eenheid op, bedankt betrokkene en zegt: dit had ons allemaal kunnen overkomen. En daarmee is dit programmaonderdeel afgesloten. Na die dag zijn de roddels en het gemor gestopt. Betrokkene overwoog voor de safety standdown de organisatie te verlaten maar besluit nu zijn carrière toch te vervolgen binnen de luchtmacht.

Om de casus te kunnen analyseren hebben we (Leonie Boskeljon-Horst en Anke Snoek) met 29 direct en indirect betrokken respondenten gesproken. De topiclijst voor de interviews was gericht op de dynamiek tussen herstelgerichte en retributieve reacties op voorvallen, met vragen als: 1) welke gebeurtenissen leidden tot de safety standdown, hoe beïnvloedden deze gebeurtenissen hen als individu, en hoe beïnvloedden ze de groep; 2) hoe bereidden ze zich voor op de safety standdown; 3) hoe ervoeren ze de safety standdown in termen van zowel presentaties als de reactie van de groep; 4) wat waren de langetermijneffecten van de safety standdown; 5) hoe ervoeren ze de spanning tussen herstellende en vergeldingsgerichte neigingen? De interviews zijn geanonimiseerd getranscribeerd en aansluitend thematisch geanalyseerd.

Analyse en discussie

Uit de analyse van de bevindingen komen vier thema's naar voren: het belang van kwetsbaarheid, morele moed van leidinggevendenden, de spanning tussen leren en straffen, en de uitdagingen van een herstelgerichte reactie in een retributieve context. Deze thema's worden hieronder uitgewerkt.

Binnen de luchtmacht is de cultuur niet altijd veilig genoeg om zulke kwetsbaarheid te uiten

Het belang van kwetsbaarheid

Een groot verschil tussen de twee sprekers tijdens de safety standdown gaat over kwetsbaarheid. Terwijl de eerste spreker een technisch en inhoudelijk verhaal heeft met PowerPoint-slides, is het tweede verhaal een persoonlijk en emotioneel verhaal dat veel meer omvat dan de incidenten zelf. Het verschil in verhalen levert verschillende reacties op. De inhoudelijke en daarmee onpersoonlijke benadering van het eerste incident leidt tot retributieve vragen en een gebrek aan empathie vanuit het publiek met betrekking tot de uitdagingen waarmee de spreker op zijn werkplek is geconfronteerd. Het persoonlijke verhaal leidt tot begrip, herkenning en erkenning en daarmee tot een herstellende reactie. Deze verschuiving in de reactie van het publiek vindt spontaan plaats. De spreker van de tweede presentatie vertelt hoe hij de safety standdown heeft ervaren: 'Aan de ene kant voelde het bevrijdend. Ik voelde dat dit nodig was. Ik had sterk het gevoel dat mensen een eerlijk verhaal verdienden over wat er was gebeurd. (...) Aan de andere kant voelde het heel pijnlijk en voelde ik me kwetsbaar. (...) Ik heb geleerd dat door mijn kwetsbaarheid te uiten, mensen je beter gaan begrijpen als persoon.' Binnen de luchtmacht is de cultuur echter niet altijd veilig genoeg om zulke kwetsbaarheid te uiten, zelfs niet in de setting van een safety standdown.

Angst voor retributieve reacties vermindert de openheid en informatiedeling¹⁹ en remt zo het leervermogen van een organisatie.²⁰ Echter, zoals we in de safety standdown zagen, als een spreker oprecht, open en kwetsbaar durft te zijn, kan dit leiden tot herstel en leren binnen de organisatie. In het persoonlijke verhaal van de vlieger zaten emoties,²¹ berouw, uiting van verdriet, erkenning van de impact op collega's, redenen voor het gedrag, oprechtheid, een toezegging herhaling proberen te voorkomen en de betrokkene nam zijn verantwoordelijkheid voor wat er was gebeurd, allemaal elementen die aanwezig moeten zijn om beschadigde relaties te herstellen.²² Deze elementen ontbraken in het verhaal van de eerste spreker. De vorm – spreken met en tot de zaal versus een PowerPoint – is van belang om kwetsbaar te durven zijn.

Om een restauratieve reactie mogelijk te maken is het daarnaast nodig dat, naast de direct betrokkenen bij een voorval, ook de lagen die indirect betrokken zijn, zoals leidinggevenden, kwetsbaarheid durven te tonen. Het gedrag van individuen vindt doorgaans niet plaats in een vacuüm, maar wordt beïnvloed en in de hand gewerkt door de omstandigheden waarin zij zich verkeren. Voor een restauratieve benadering, en daarmee de mogelijkheid te herstellen en te leren, is het van belang dat de partijen die deze omstandigheden hebben gecreëerd, daarvoor hun verantwoordelijkheid nemen en daarmee dus kwetsbaar durven zijn. Hoe kan een organisatie van een werknemer verwachten oprecht spijt te hebben van zijn handelen als de rollen van leidinggevenden, ondersteunende afdelingen en collega's daarin worden gene-

geerd?²³ Daarnaast is het van belang dat overige betrokkenen, zoals leidinggevenden, de restauratieve reactie ondersteunen door hun oordeel op te schorten, bereid zijn te luisteren en vragen te stellen, ruimte durven maken voor emoties, en *met* elkaar in gesprek te gaan in plaats van *over* elkaar.

Morele moed van leidinggevenden

Uit de interviews blijkt dat commandanten vaak druk van bovenaf voelen om te straffen bij incidenten. Alleen bij minder zichtbare voorvallen lijkt het mogelijk herstelgericht in plaats

- 19 L. Boskeljon-Horst, R.J. De Boer, V. Steinmetz, S.W.A. Dekker, 'Aircrews, Rules and the Bogeyman: Mapping the Benefits and Fears of Noncompliance', *Safety* 9 (2023) (1).
- 20 A. J. Lawrenson en G. R. Braithwaite, 'Regulation or criminalisation: What determines legal standards of safety culture in commercial aviation?', *Safety Science* 102 (July 2016) 251–262.
- 21 E. van Baarle, L. Hartman, S. Rooijackers, I. Wallenburg, J.W. Weenink, R. Bal, G. Widdershoven, 'Fostering a just culture in healthcare organizations: experiences in practice', *BMC Health Services Research* 22 (2022) (1) 1-7.
- 22 M. Messner, 'The limits of accountability', *Accounting, Organizations and Society* 34 (2009) (8) 918–938; M.M. Prothero en J.M. Morse, 'Eliciting the functional processes of apologizing for errors in health care: Developing an explanatory model of apology', *Global Qualitative Nursing Research* 4 (2017).
- 23 S.W.A. Dekker, 'Stop blaming. Create a restorative just culture', 2023.

van retributief te reageren. 'Elke commandant heeft een commandant die ook een commandant heeft. Soms eist je commandant gewoon dat je iemand straft, ongeacht je eigen mening over wat de beste reactie is. Vooral als iets wordt opgepikt door de media of politici. Dan oefent het hoogste niveau van onze organisatie druk uit om te straffen.' In het geval van de safety standdown heeft de betrokken commandant in zijn eigen hiërarchische lijn expliciet gevraagd de kwestie zelf op te mogen lossen, en dit werd gehonoreerd.

De luchtmacht heeft een piramidevormige verdeling van het personeel met een stevige concurrentie. Promotie is gebaseerd op formele aspecten zoals ervaringsjaren, selectie en prestatiebeoordelingen, maar ook op informele aspecten, zoals de indruk die men maakt op meerderen. Uit het onderzoek blijkt dat van commandanten wordt verwacht dat ze incidenten op een daadkrachtige manier afhandelen en dat herstellend leiderschap wordt beschouwd als zwak, inefficiënt en tijdrovend. 'We hebben allemaal gezien wat er gebeurde met die commandant die erg uitgesproken was [over

Voor herstelgericht reageren zijn morele moed en een zelfopofferende houding van de commandant nodig

FOTO MCD, JARNO KRAAYVANGER

sociale veiligheid]. Zijn carrière ontspoorde. (...) Het overkwam mij bijna. (...) Ik deed wat ik dacht dat goed was, maar achter mijn rug werd ik gezien als te soft en dat hield mijn carrière op.'

De betrokken commandant in deze safety standdown stelde: 'Mij is gezegd dat ik mijn eindrang heb bereikt, dus ik hoef me geen zorgen te maken dat ik geen promotie krijg. Ik heb de ruimte om te doen wat het juiste is voor mijn mensen.' Voor commandanten vraagt het dus morele moed om de druk om te straffen te weerstaan. Dit kan een bijna zelfopofferende houding vragen.

De resultaten tonen hoe een hiërarchische structuur de ambitie van een organisatie om een herstelgerichte cultuur te bevorderen kan belemmeren. Een retributieve reactie geldt als daadkrachtig leiderschap, terwijl een herstelgerichte reactie als zwak wordt gezien. Om herstelgericht te kunnen reageren is dus ofwel de steun van de commandostructuur nodig, ofwel morele moed en een zelfopofferende houding van de commandant.

Eén uitdaging is het omgaan met retributieve neigingen in de hiërarchische commandostructuur. Hierbij wordt een nadrukkelijke rol neergelegd bij de top van de organisatie, dat is waar het verschil gemaakt kan en moet worden.²⁴ De luchtmacht worstelt met de realisatie dat een herstelgerichte reactie van belang is. Deze worsteling komt voort uit de druk om retributief te handelen, maar ook uit de verdeeldheid over de juiste handelwijze in de hele commandostructuur en onder collega's. Echte betrokkenheid van het hoger management is nodig om die strijd te winnen, niet alleen in woorden maar ook in daden. Hoewel er geen sprake is van schurken in de organisatie, zijn er nu helden nodig om een herstelgerichte reactie gemeengoed te laten worden. Het geloof in de voordelen van een restauratieve benadering moet door de hele hiërarchie gevoeld worden,

anders betalen de mensen op de werkvloer een prijs, of de paar zelfopofferende commandanten die bereid zijn hun carrière op te geven om het 'juiste te doen voor hun personeel'. *Sit back, relax and enjoy your failure* zijn daarbij de sleutelwoorden. Men moet de moed hebben om even spreekwoordelijk op de handen te zitten en de tijd nemen om de situatie goed te doorgronden voordat wordt gehandeld. Daarbij is het ook van belang dat leidinggevendenden uitstralen dat zij hun medewerkers steunen en begeleiden, ook al is er iets vreselijk misgegaan, wat wellicht ook verregaande consequenties heeft, zoals een tuchtzaak of een strafrechtelijke stap.

De spanning tussen leren en straffen

Uit het onderzoek blijkt dat binnen de luchtmacht het just culture-concept van groot belang wordt geacht, maar de herstelgerichte benadering hiervan is niet specifiek vastgelegd. Verschillende respondenten zeggen echter dat het belangrijk is een bestraffende aanpak te vermijden om zo leermogelijkheden te garanderen. 'Ik denk dat een just culture een omgeving is waar mensen open durven zijn, hun ervaringen durven delen en iedereen wegblijft van de vraag wie de schuldige is. (...) De focus moet zijn: hoe gaan we hiervan leren, en welke veiligheidssystemen gaan we verbeteren. (...) Voor mij is een just culture het tegenovergestelde van beschuldigen.'

Uit de interviews blijkt dat leren en straffen elkaar uitsluiten. Als gedreigd wordt met straffen, ontmoedigt dit mensen om informatie over voorvallen openlijk te delen. Om de schade van de straf te beperken, voor zichzelf of collega's, wordt er geen informatie meer gedeeld. Hierdoor gaat een belangrijke leermogelijkheid verloren. In een dergelijke setting kan een safety standdown waarin iemand zijn verhaal moet delen voelen als een straf, of als een publieke vernedering. De eerste helft van de safety standdown had hier elementen van, waardoor mensen in de pauze tegen elkaar zeiden: 'ik zou er zelf niet aan meewerken'.

Straffen en leren staan op gespannen voet met elkaar. Ten eerste omdat straf of de dreiging van straf leidt tot angst en angst fysiologisch gezien

24 M. Beer, 'The Strategic Fitness Process: A Collaborative Action Research Method for Developing and Understanding Organizational Prototypes and Dynamic Capabilities', *Journal of Organization Design* 2 (2013) (1) 27.

energie kost, energie die ten koste gaat van de hersendelen waarin het geheugen zich bevindt en informatie wordt verwerkt. Het brein is letterlijk niet in staat om te leren als er sprake is van angst.²⁵ Ten tweede doordat angst voor retributieve reacties leidt tot minder openheid.²⁶ Straf benadrukt de onbetrouwbaarheid van mensen en motiveert mensen om niet te worden betrapt. Een retributieve just culture richt op het individu (wie) en niet op de situatie (wat en waarom).²⁷ Leren daarentegen benadrukt de positieve resultaten die mensen creëren. De nadruk bij een restauratieve benadering ligt op zowel het adresseren van de materiele en emotionele schade die is ontstaan als op het adresseren en veranderen van de oorzaken van deze schade.²⁸ Het gaat hierbij om het grotere geheel. Door deze focus wordt leren mogelijk. Deze aanpak wordt ook wel forward-looking accountability genoemd.²⁹ Om dat te bereiken moeten de juiste vragen worden gesteld.

De spontane verschuiving in focus en reactie van het publiek van de presentatie naar het persoonlijke verhaal, van 'wie' naar 'wat' en 'waarom', maakte het mogelijk om te leren van de ervaring van een collega.

Een herstelgerichte reactie in een retributieve context

De vergeldende reactie zit diep in onze cultuur verankerd, en in veel van de bestaande juridische en organisatorische structuren. In een dergelijke setting een herstelgerichte cultuur introduceren kan leiden tot een hybride vorm van een just culture: mensen worden uitgenodigd om herstelgericht met elkaar in gesprek te gaan, maar uiteindelijk is het resultaat toch een vergeldende reactie. Eén respondent vertelde bijvoorbeeld hoe hij betrokken was bij een fly-by (een vliegdemostratie die vaak bedoeld is om het publiek op de grond te vermaken of te bedanken) die door de media als onnodig riskant werd beoordeeld. Binnen zijn eigen eenheid is hier op een restauratieve wijze het gesprek over aangegaan, en kwam men tot de conclusie dat de risico's die de vlieger nam passend waren bij een fly-by, en dat de foto's in de media vanuit de meest ongunstige hoek waren genomen. Echter, zijn

Het creëren van een herstelgerichte cultuur in een organisatie met een retributieve traditie is een uitdaging

commandant zei, nadat deze zijn jaarlijkse beoordeling had gehad: 'Oké, luister. Herinner je je dat incident van vorig jaar? Als de onderzoekcommissie komt, buig dan voorover en take one for the team. En de vlieger dacht: 'Wacht eens even. Word ik hier alsnog onder de bus gegooid?'

De commandant probeerde het waarborgen van zijn eigen carrière veilig te stellen boven de restauratieve cultuur. De respondenten beschrijven dit als het tenietdoen van de herstelgerichte vooruitgang die is geboekt. Het herstelgericht reageren binnen een squadron, verborgen voor de rest van de wereld, maar tegelijkertijd het publiekelijk retributief reageren leidt tot verminderd vertrouwen. De retributieve reactie doet de effecten van een herstelgerichte reactie op zijn minst gedeeltelijk teniet.

Het creëren van een herstelgerichte cultuur in een organisatie met een retributieve traditie is een uitdaging. Het resultaat is vaak een hybride variant met een even grote negatieve impact

25 A. Edmondson, *Right kind of wrong. Why learning to fail can teach us to thrive* (Cornerstone Press, 2023).

26 D. Heraghty, A. J. Rae, S.W.A. Dekker, 'Managing accidents using retributive justice mechanisms: When the just culture policy gets done to you', *Safety Science* 126 (2019) (May).

27 Dekker, *Just culture: Restoring Trust and Accountability*.

28 Dekker, 'When human error becomes a crime', 83-92

29 Dekker, 'Stop blaming. Create a restorative just culture'.

op leren als een retributieve cultuur en een toenemend wantrouwen. Binnen de luchtmacht is weliswaar aandacht voor leren en het vermijden van schuld zichtbaar, de reactie op een incident, formeel of informeel, is meestal retributief, variërend van roddelen en veroordelen tot daadwerkelijk straffen.

Als het gaat om voorvallen die te maken hebben met het strafrecht, heeft elke organisatie in Nederland geen keuze in hoe te reageren. In deze gevallen beslist het Openbaar Ministerie of een gedraging strafbaar is. En juist in het strafrecht wordt de restauratieve benadering onderzocht en vaker toegepast. De resultaten zijn veelbelovend, zichtbaar in verminderd recidief gedrag en slachtoffers die het gevoel hebben dat recht is geschied.³⁰

De luchtmacht heeft maar zelden te maken met het strafrecht. De meeste incidenten vallen onder het tucht- of bestuursrecht, zodat de luchtmacht zelf kan beslissen hoe de zaak wordt aangepakt. Wanneer dit het geval is, is het zeker mogelijk herstelgericht te reageren, maar deze keuze wordt niet vaak gemaakt. En zelfs als er sprake is van strafrechtelijke vervolging, dan hoeft dat nog niet te betekenen dat er intern eveneens sprake moet zijn van een retributieve insteek. Een organisatie als de luchtmacht kan daarin haar eigen keuze maken.

Als herstelrecht mogelijk wordt geacht in het strafrecht of bij schokkende gebeurtenissen – de Truth and Reconciliation Commission onder voorzitterschap van Desmond Tutu en opgericht na afschaffing van de apartheid had een duidelijk restauratief karakter – dan is het zeker mogelijk in het tucht- of bestuursrecht. Wat deze ontwikkeling afremt, is het idee dat straf onverenigbaar is met een restauratieve just culture. Dit is echter niet het geval. Het bijzondere van de restauratieve just culture is dat het proces nog steeds kan uitmonden in maatregelen ten aanzien van de betrokkenen. Het verschil met de retributieve of hybride vormen is dat de betrokkenen bij het voorval ook betrokken zijn bij het bepalen wat de consequenties moeten zijn en of die passend zijn. Na het horen en erkennen van de verhalen van alle betrokkenen, worden de maatregelen gebaseerd op dit diepgaande begrip van de situatie en voelen ze ‘rechtvaardig’ voor alle betrokkenen. In zo’n situatie is leren daadwerkelijk mogelijk.³¹

Naast het vergroten van het leervermogen heeft een restauratieve just culture ook positieve effecten op vertrouwen,³² beschikbare informatie,³³ veiligheid,³⁴ schorsingen en disciplinaire maatregelen, verzuim en kostenbesparingen.³⁵

Conclusie

Aan de hand van een casestudy is onderzocht wat het realiseren van een restauratieve (herstelgerichte) just culture in de praktijk moeilijk maakt. Uit de bevindingen blijkt dat vier factoren van groot belang zijn: 1) de bereidheid zich kwetsbaar op te stellen en emoties te tonen; 2) morele moed, zelfs als dat betekent dat de eigen belangen moeten worden opgeofferd; 3) een betrokken management dat commandanten niet straft voor restauratief (herstelgericht) reageren; en 4) de wens om te leren van de situatie in plaats van ervoor te straffen.

De literatuur suggereert dat herstelgericht reageren positieve effecten heeft op zowel de korte als de lange termijn. Dit was ook zichtbaar

- 30 A. Becroft, *Family group conferences: Still New Zealand's gift to the world?* (2017); S.L. Carswell, M. O-Hinerangi, C. Gray, A. Taylor, *Evaluation of Family Group Conference Practice & Outcomes - Scoping phase* (2014). Zie: https://thehub.swa.govt.nz/assets/documents/42676_evaluation-of-fgcs-scoping-study-25-9-14_0.pdf; C. Laprairie, 'Altering course. New directions in criminal justice: Sentencing circles and family group conferences', *Australian & New Zealand Journal of Criminology* 28 (1995); T. Ward, en R. Heffernan, 'The role of values in forensic and correctional rehabilitation', *Aggression and Violent Behavior* 37 (2017) 42–51; E. Zinsstag, M. Teunkens, B. Pali, *Conferencing: A way forward for restorative justice in Europe* (2011). Zie: https://www.euforumrj.org/sites/default/files/2019-11/final_report_conferencing_revised_version_june_2012.pdf.
- 31 Dekker en Breakey, 'Just culture: Improving safety', 187–193.
- 32 Turner, Stapelberg, Sveticic, Dekker, 'Inconvenient truths in suicide prevention', 571–581.
- 33 Dekker en Breakey, 'Just culture: Improving safety', 187–193.
- 34 Bell, Delbanco, Anderson-Shaw, McDonald, Gallagher, 'Accountability for medical error: Moving beyond blame to advocacy', 519–526.
- 35 J. Latimer, C. Dowden, D. Muijs, 'The effectiveness of restorative justice practices: A meta-analysis', *The Prison Journal* 85 (2005) (2) 127–144.

FOTO RIJKSOVERHEID

Het Internationaal Strafhof in Den Haag. Als herstelrecht mogelijk wordt geacht in het strafrecht of bij schokkende gebeurtenissen, dan is het zeker mogelijk in het tucht- of bestuursrecht

in deze casestudy: relaties en vertrouwen werden hersteld; de redenen voor de genomen beslissingen werden begrepen; de gemeenschap leerde van de incidenten; en roddels en oproepen tot straf hielden op.

Dit onderzoek laat echter zien hoe moeilijk het is een herstelgerichte cultuur na te streven in een overwegend retributieve setting en cultuur. Voorbeelden van herstelgerichte openheid werden bedreigd door de diepgewortelde reflex om te straffen binnen de luchtmacht. Dit maakt deze safety standdown een zeldzaam en uitzonderlijk voorbeeld.

Hoewel het de bedoeling was een herstellende setting te creëren, werd dit doel slechts ge-

deeltelijk en dan nog alleen toevallig bereikt. Daarom kan deze specifieke safety standdown niet gezien worden als een restauratieve maatregel, maar als een restauratieve reactie binnen een algehele retributieve setting. Deze analyse laat de mogelijke complexiteit zien waar de luchtmacht, en andere organisaties, van kunnen leren. Deze casus toont een aantal factoren die, in dit geval, overwonnen moesten worden om een herstelgerichte respons te versterken. De onderzochte casus suggereert dat een focus op deze vier factoren van belang is om een herstelgerichte cultuur op te bouwen die de veiligheid van de organisatie zal vergroten. Toekomstig onderzoek zal de generaliseerbaarheid hiervan moeten aantonen. ■

Van Stalingrad tot Voehledar

Russische stormdetachementen in stedelijke oorlogvoering

Kapitein Randy Noorman MA*

In de loop van januari en februari 2023 ondernamen Russische grondtroepen een reeks onsuccesvolle aanvallen op de Oekraïense stad Voehledar. Met name de 155ste Marine Infanterie Brigade leed daarbij zware verliezen en liet tientallen zwartgeblakerde wrakstukken en naar verluidt honderden gesneuvelden op het slagveld achter.¹ Deze kostbare aanvallen waren niet alleen een indicatie van het slechte trainingsniveau van het nieuw gemobiliseerde Russisch militair personeel, maar toonden ook de gebrekkige Russische tactieken aan die werden gehanteerd. Deze mislukkingen leidden dan ook tot zware kritiek op een aantal Russische commandanten, voornamelijk omdat ze herhaaldelijk dezelfde fouten leken te maken.²

Slechts een aantal weken later, op 26 februari, meldde een Oekraïense reserveofficier, die aan het front bij Voehledar diende, op Twitter dat hij een Russisch militair handboek in handen had gekregen. Hierin werden de organisatie en tactieken van een nieuw soort Russische formatie beschreven die ‘aanvalsdetachementen’ werden genoemd.³ Vermoedelijk hebben de bloedige aanvallen op Voehledar, evenals andere kostbare mislukkingen, ertoe bijgedragen dat de Russische grondtroepen hun

aanvalstactieken en bijbehorende organisatiestructuren hebben herzien. Deze speciale aanvalsformaties, ook wel ‘stormdetachementen’ genoemd, zijn specifiek georganiseerd, getraind en uitgerust om aanvalsoperaties in stedelijk terrein en versterkte opstellingen in bebost gebied uit te voeren. Hoewel deze nieuwe eenheden zich niet allemaal even competent hebben getoond en de kwaliteit per eenheid verschilt, zijn ze over het algemeen een grote verbetering gebleken.⁴

Gevechten in stedelijke oorlogvoering en versterkte opstellingen leiden vanwege het beperkte omgevingsbewustzijn vaak tot verspreide en geïsoleerde kleinschalige gevechten op de lagere tactische niveaus. Dit beperkt de commandovoering van hogere commandanten, wat het voor ondercommandanten en sub-eenheden noodzakelijk maakt om zelfstandig te kunnen opereren. Daarnaast leidt het ook tot een versplintering van gevechtskracht, waardoor de gevechtskrachtverhoudingen nog verder in het voordeel van de verdediger veranderen. Hierdoor kan een beperkt aantal verdedigers een numeriek sterkere tegenstander binden. Daarnaast zorgt de mogelijkheid gebouwen om te kunnen vormen tot fortificaties er voor, in combinatie met het ontbreken van ruime waarnemings- en schootsvelden, dat vuurkracht op veel kortere afstanden moet worden gegenereerd.

Russische aanvalsdetachementen zijn in principe ontworpen om flexibeler en onafhankelijk binnen deze complexe omgeving te kunnen opereren. Deze overgang naar gespecialiseerde aanvalseenheden is echter niet nieuw, maar een heropleving van een veel ouder concept. Stormdetachementen zijn aanvankelijk ontwikkeld tijdens de Slag om Stalingrad en verbeterd in de Slag om Berlijn. Vele decennia later, tijdens de Eerste en Tweede Slag om de Tsjetsjeense hoofdstad Grozny, werd het concept opnieuw toegepast, zij het in een iets andere vorm. Dit artikel beoogt de historische ontwikkeling van Russische stormdetachementen te beschrijven. Vanaf hun initiële ontwikkeling tijdens de gevechten om Stalingrad en Berlijn, tijdens gevechten om Grozny in de jaren negentig, tot aan de huidige gevechten in Donbas. Het doel is antwoord te geven op de vraag welke omstandigheden aanleiding hebben gegeven tot de ontwikkeling van deze gespecialiseerde aanvalformaties en hoe hun organisatie, uitrusting en tactieken zich in de loop der tijd hebben ontwikkeld.

*Sovjetsoldaten in het centrum van Stalingrad.
In deze stad leerde het Rode Leger belangrijke
lessen voor stedelijke oorlogvoering*

Stormgroepen in de Tweede Wereldoorlog

Voorafgaand aan de Duitse invasie van de Sovjet-Unie, op 22 juni 1941, had het Rode Leger weinig tot geen aandacht besteed aan de specifieke kenmerken en vereisten van stedelijke oorlogvoering. Met uitzondering van een korte beschrijving voor het formeren van stormgroepen boden de beschikbare handboeken in dergelijke situaties weinig richtlijnen voor Sovjetcommandanten. Hoewel het Rode Leger in de loop van 1941-42 weliswaar verschillende steden verdedigde, vonden de gevechten in die gevallen voornamelijk buiten de bebouwde kom plaats. Stalingrad daarentegen zou de eerste keer zijn dat er op grote schaal in de stad zelf gevochten zou worden.⁵ Tussen 10 september en 17 november 1942 voerde het Duitse 6e Leger onder generaal Paulus vier opeenvolgende aanvallen uit op Stalingrad. Terwijl de Duitse troepen aanvankelijk snel oprukten, vertraagde hun opmars aanzienlijk toen ze eenmaal de binnenstad binnendrongen. Daar raakten ze al snel verstrikt in kostbare huis-aan-huis-gevechten.⁶

- * Kapitein Randy Noorman MA is stafofficier militaire geschiedenis bij het Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH).
- 1 Mike Eckel, 'Russia's New Offensive Grinds Into Action As Ukraine Punches Back Hard', *Radio Free Europe Radio Liberty*, 11 februari 2023. Zie: <https://www.rferl.org/a/russia-ukraine-new-offensive-winter-war-bakhmut-vuhledar/32266536.html>; Mike Eckel, 'What Happened In Vuhledar? A Battle Points To Major Russian Military Problems', *Radio Free Europe Radio Liberty*, 17 februari 2023. Zie: <https://www.rferl.org/a/ukraine-russia-battle-vuhledar/32276547.html>.
 - 2 Institute for the Study of War, *Russian Offensive Campaign Assessment*, 10 februari 2023. Zie: <https://www.understandingwar.org/backgroundunder/russian-offensive-campaign-assessment-february-10-2023>.
 - 3 Tatarigami_UA@Tatarigami_UA, 'Russian forces are revamping their assault tactics after experiencing failures with their current structure. The Battalion Tactical Groups (BTGs) are getting replaced with a new unit called the "Assault Unit" or "Assault Detachment"', Twitter, 26 februari 2023. Zie: https://twitter.com/Tatarigami_UA/status/1629722073487613953.
 - 4 Tanmay Kadam, 'Russia's STORM Assault Unit, Armed With "Alpine Quest" Tech, Launch Deadly Attacks To Recapture Lost Positions', *The EurAsian Times*, 29 april 2023. Zie: <https://www.eurasiantimes.com/russian-storm-assault-unit-armed-with-alpine-quest-tech/>.
 - 5 David R. Stone, 'Stalingrad and the Evolution of Soviet Urban Warfare', *Journal of Slavic Military Studies* 22 (2009) (2) 196-197 en 204. Zie: <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/13518040902918089>.
 - 6 S.J. Lewis, 'The Battle of Stalingrad', *Block by Block: The Challenges of Urban Operations* (Fort Leavenworth, Kansas, U.S. Army Command and General Staff College Press, 2003) 37. Zie: https://www.armyupress.army.mil/Portals/7/Primer-on-Urban-Operation/Documents/BlockByBlock_TheChallengesOfUrbanOperations.pdf.

Vasili Tsjoekov, links, tijdens een bezoek aan de Seelower Höhen in 1974, bliet het concept van stormgroepen nieuw leven in tijdens de Slag om Stalingrad

Aan Sovjetzijde nam op 12 september 1942 generaal Vasili Tsjoekov het bevel over het 62ste Leger op zich, dat voor de verdediging van het stadscentrum verantwoordelijk was. Na de oorlog, in 1959, terwijl hij de opperbevelhebber van de grondtroepen van de Sovjet-Unie was, publiceerde Tsjoekov een verslag uit de eerste hand over het verloop van de strijd. Daarin beschrijft hij onder meer hoe hij het concept van stormgroepen opnieuw leven heeft ingeblazen, waarvan het gebruik al in vooroorlogse handboeken van het Rode Leger beschreven stond.⁷ Volgens Tsjoekov vormden de stormgroepen en gebouwen die als versterkte bolwerken ter verdediging werden ingericht de belangrijkste elementen in de uiteindelijke succesvolle verdediging van de stad. De gevechten vonden meestal plaats binnen deze gebouwen, in plaats van op straat. De Sovjets noemden dit een actieve verdediging, waarin versterkte bolwerken werden gebruikt om Duitse aanvallen op

te breken en af te slaan, terwijl de Duitsers zelf onder voortdurende druk werden gehouden door constant tegenaanvallen uit te voeren.⁸

Een bolwerk bestond meestal uit één of meerdere gebouwen die werden versterkt en voor een rondom-verdediging werden ingericht. Afhankelijk van de omvang werden deze verdedigd door een eenheid ter grootte van een sectie tot een heel bataljon. Belangrijker nog, van deze bolwerken werd verwacht dat ze meerdere dagen achtereen zelfstandig konden opereren, als onderdeel van een verdedigingsnetwerk bestaande uit meerdere bolwerken met overlappende schootsvelden.⁹ Om die reden hadden deze eenheden veelal hun eigen zware ondersteunende wapens en specialisten, zoals zware machinegeweren, antitankwapens, lichte of middelzware artilleriestukken en zelfs tanks of gemechaniseerd geschut. Maar ook sluipschutters, genieofficieren en medisch personeel voor de behandeling van gewonden, samen met de nodige voorraden.¹⁰ De Duitsers opereerden echter ook vanuit dergelijke bolwerken, wat binnen het 62ste Leger, als reactie daarop, tot de ontwikkeling van stormgroepen leidde.

Tsjoekov noemt twee redenen voor de noodzaak om stormgroepen te ontwikkelen. Ten eerste had de infanterie zelf niet voldoende vuurkracht om vijandelijke hindernissen te doorbreken en vijandelijke verdedigingswerken in te nemen. Indirect vuur door artillerie en mortieren had daarnaast weinig tot geen effect op dergelijke versterkte bolwerken. Ten tweede bleken de omvangrijke infanterieformaties te log om in een dergelijke complexe omgeving effectief te kunnen opereren. Stormgroepen werden daarom initieel opgebouwd rondom bestaande infanteriepelotons, hoewel de uiteindelijke omvang aanzienlijk kon variëren, gebaseerd op de aard van de opdracht en de vijandsterkte op het doel. Om het gebrek aan vuurkracht te compenseren, werden ter ondersteuning individuele artilleriestukken of zelfs tanks toegevoegd, die hun vuurkracht gebruikten om vijandelijke vuurposities van dichtbij met direct vuur te vernietigen. Specialisten, zoals genie-officieren en chemische troepen, waarmee in het Russisch veelal vlammenwerpers worden

7 Stone, 'Stalingrad and the Evolution of Soviet Urban Warfare', 204.

8 Vasili Ivanovich Chuikov, *The Battle for Stalingrad: The Story of World War II's Greatest Battle as Told by the Russian Commander at Stalingrad*, vertaling Harold Silver (New York, Ballantine Books, 1968) 314-315.

9 Stone, 'Stalingrad and the Evolution of Soviet Urban Warfare', 202.

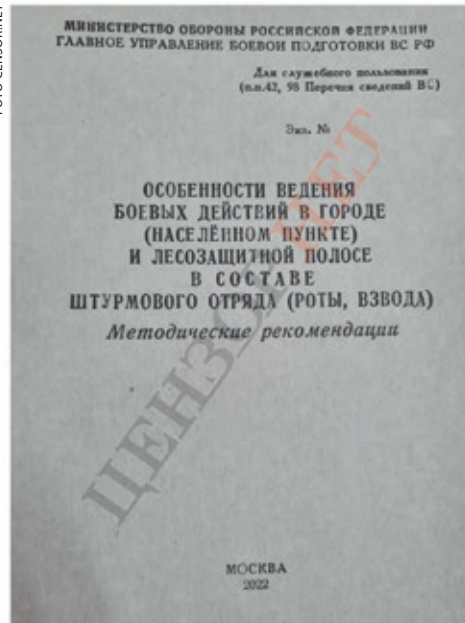
10 Chuikov, *The Battle for Stalingrad*, 306-307.

aangegeven, werden daarbij gebruikt om muren te doorbreken en bolwerken van vijandelijke soldaten te zuiveren.¹¹

Stormgroepen waren onderverdeeld in drie verschillende subgroepen: aanvalsgroepen, versterkingsgroepen en reservegroepen. De aanvalsgroepen, acht tot tien man sterk, hadden als taak het vijandelijke bolwerk binnen te dringen en zelfstandig van vijandelijke troepen te zuiveren. Voor dit doel waren ze voornamelijk bewapend met machinepistolen en handgranaten. Onmiddellijk nadat de eerste aanvalsgroepen het bolwerk waren binnengedrongen zouden de versterkingsgroepen volgen, vuurposities innemen en een verdediging opzetten, om te voorkomen dat vijandelijke versterkingen de bezetting van het bolwerk te hulp zouden komen. Daarom waren ze bewapend met zwaardere wapens, zoals machinegeweren, en werden ze geleid door de stormgroep-commandant. De reservegroepen hadden ten slotte de taak om aanvankelijke verliezen aan te vullen en, wanneer nodig, extra aanvalsgroepen te vormen.¹²

De grootte en samenstelling van een stormgroep werd bepaald door het aanvalsdoel en de beschikbare middelen. Aanvallen op vijandelijke bolwerken werden altijd grondig gepland, voorbereid en van tevoren uitgebreid verkend.¹³ De aanval zelf werd uitgevoerd met of zonder artillerievoorbereiding, afhankelijk van de locaties van de vijandelijke vuurposities in het bolwerk. Echter, in de meeste gevallen werden individuele artilleriestukken ingezet als directe vuursteun ter ondersteuning van de aanval.¹⁴ Aansluitend aan het beëindigen van de artilleriebeschieting vond de inbraak van de aanvalsgroepen plaats. Als er geen inleidende beschieting plaatsvond werd de nadering zo heimelijk mogelijk uitgevoerd. Het doel in beide gevallen was om een maximale verrassing te bereiken, wat als een van de belangrijkste vereisten voor succes werd beschouwd.¹⁵ Het is dan ook niet verrassend dat dit een aanzienlijke hoeveelheid moed en individueel initiatief op elk niveau vereiste. Vooral dit laatste was volgens Tsjoekov geen gemakkelijke taak om soldaten van het Rode Leger te leren.¹⁶

FOTO CENSOR.NET

Het door Oekraïne buitgemaakte Russisch militair handboek

Om later in de oorlog, tijdens hun opmars richting het westen, de kostbare en tijdrovende stadsgevechten te vermijden, maakten de Sovjets onderscheid tussen twee verschillende manieren om steden in te nemen. De eerste optie was om een vooruitgeschoven detachement, of voorhoede, een vijandelijke stad vanuit de opmars in te laten nemen. Het doel daarbij was om het stadscentrum en de cruciale infrastructuur in handen te krijgen, voordat de verdedigers de kans kregen de stad grondig ter verdediging in te richten.¹⁷ Als dit niet mogelijk was werden steden in eerste instantie gepasseerd en vervolgens door achteropkomende echelons omsingeld. Dit werd gevolgd door een meer methodische aanpak, door via verschillende assen met stormdetachementen van meerdere stormgroepen de stad binnen te dringen en vijandelijke bolwerken systematisch te isoleren en vernietigen.

11 Ibidem, 314, 316 and 318.

12 Ibidem, 314 and 317.

13 Ibidem, 317 and 319.

14 Ibidem, 321-322.

15 Ibidem, *The Battle for Stalingrad*, 318.

16 Ibidem, *The Battle for Stalingrad*, 322-323.

17 Lester Grau, 'Changing Russian Urban Tactics: The Aftermath of the Battle for Grozny', *Foreign Military Studies Office Fort Leavenworth*, 1 juli 1995. Zie: <https://community.apan.org/wg/tradoc-g2/fmso/m/fmso-monographs/244590>.

Tegen het einde van de oorlog bestonden stormdetachementen uit drie tot zes stormgroepen, variërend in grootte van een peloton tot een compagnie, aangevuld met genie en een reserve. Iedere stormgroep was daarbij weer onderverdeeld in aanvals-, versterking- en reservegroepen, zoals hierboven omschreven. Voor directe vuursteun beschikte een detachement over eigen tanks en (gemechaniseerde) artillerie, die in een aparte vuursteungroep werden ondergebracht. Een enkel stormdetachment had daarbij meestal de taak om meerdere achtereenvolgende bolwerken te veroveren.¹⁸ Tsjoekov, wiens 62ste Leger ondertussen was omgedoopt tot het 8ste Garde Leger, werd na de overwinning bij Stalingrad als een autoriteit beschouwd op het gebied van stedelijke oorlogvoering. In de aanloop naar de Slag om Berlijn produceerde hij dan ook een pamflet over het gebruik van stormgroepen en stormdetachementen, die daarna opnieuw met groot succes werden ingezet.¹⁹

Herontdekken in de Tsjetsjeense Oorlogen

Tijdens de Koude Oorlog bleven de Sovjets aanvankelijk hun concepten voor gevechten in steden verder verfijnen en erkenden ze dat in het Europese oorlogstheater, als onderdeel van een grootschalig conflict tegen de NAVO, gevechten in steden onvermijdelijk zouden zijn. Als onderdeel van een operationele doorbraak in de diepte bleef hun aanpak echter gecentreerd rondom de twee beproefde methoden. Door enerzijds een stad vanuit de opmars, door een

vooruitgeschoven detachement, te veroveren of, als dit niet mogelijk was, de stad te omzeilen en achterop volgende echelons een meer doelbewuste benadering te laten uitvoeren door middel van omsingeling en een systematische vernietiging van de vijandelijke verdediging.

Tijdens deze laatste optie zouden ze taakgeorganiseerde stormdetachementen en stormgroepen inzetten met dezelfde driedelige indeling als hiervoor beschreven. Ze onderkenden ook dat vanwege de beperkte bevelvoering van grotere formaties in een stedelijke omgeving stormgroepen min of meer onafhankelijk moesten opereren. Artillerie werd daarom ook op een meer gedecentraliseerde manier ingezet, waarbij ongeveer de helft van de middelen in de vuursteungroep van een aanvalsdetachment aan stormgroepen werd toebedeeld om als directe vuursteun te worden ingezet. De resterende artillerie van het stormdetachment werd ingezet voor indirecte vuursteun, om zowel de opmars te ondersteunen als vijandelijke tegenaanvallen en toestroom van versterkingen te verijdelen.²⁰

Vanaf de val van Berlijn tot aan de Eerste Slag om Grozny, vijftig jaar later, werd het Rode Leger weliswaar bij diverse operaties voor stadsgevechten ingezet, zoals Boedapest (1956), Praag (1968), Kaboel (1979) en Bakoe (1990), maar deze werden zonder uitzondering als een *coup de main* uitgevoerd. Dit betekent dat in alle gevallen, vóór de aankomst van de belangrijkste grondtroepen van de Sovjet-Unie, specifieke militaire elementen al van tevoren aanwezig waren en er al een uitgebreide verkenning was uitgevoerd. Daarbij werden belangrijke locaties, die snel moesten worden ingenomen, vooraf geïdentificeerd en werden Spetsnaz-elementen, parachutisten en vooruitgeschoven detachementen ingezet om snel de controle over de communicatie en de belangrijkste infrastructuur van een stad in handen te krijgen. Vooral in Afghanistan bleek deze methode zeer succesvol, waardoor de Sovjets in korte tijd een nieuwe regering konden installeren.²¹

Geïnspireerd door de succesvolle *coup de main* tegen Kaboel besloten de Russische planners

18 Charles Knight, 'Analyzing the Urban Attack: Insights from Soviet doctrine as a "model checklist"', Australian Army Research Centre, 4 maart 2020. Zie: <https://researchcentre.army.gov.au/library/land-power-forum/analysing-urban-attack-insights-soviet-doctrine-model-checklist>.

19 David M. Glantz en Jonathan M. House, *When Titans Clashed: How the Red Army Stopped Hitler* (Kansas, University Press, 2015) 329 and 338.

20 Headquarters Department of the Army, *Specialized Warfare and Rear Area Support* (Washington, D.C., Headquarters Department of the Army, 1984) 10-1-10-5. Zie: <https://irp.fas.org/doddir/army/fm100-2-2.pdf>.

21 Lester Grau, 'The Takedown of Kabul: An Effective Coup de Main', *Block by Block: The Challenges of Urban Operations* (Fort Leavenworth, Kansas, U.S. Army Command and General Staff College Press, 2003) 320.

Na WOII werd het Rode Leger bij diverse operaties voor stadsgevechten ingezet, zoals hier in Boedapest (1956), maar deze werden als een *coup de main* uitgevoerd

FOTO WIKIPEDIA

tegen Grozny voor een vergelijkbare aanpak te kiezen.²² Tijdgebrek, als gevolg van politieke druk, verhinderde echter een uitgebreide verkenning, dus een goed voorbereide en doelbewuste aanval werd bij voorbaat uitgesloten.²³ Het operatieplan waartoe uiteindelijk werd besloten resulteerde in drie gepantserde colonnes die vanuit verschillende richtingen naar de hoofdstad optrokken. Deze liepen echter vertragingen op, waardoor Grozny uiteindelijk niet volledig werd omsingeld voordat de Russische troepen de stad binnentrokken. Daarnaast waren de Russen zich door een gebrek aan inlichtingen niet bewust van de omvang van de grondig voorbereide Tsjetsjeense verdediging.²⁴ Ondertussen waren oefeningen in stadsgevechten vrijwel geheel uit de Russische trainingshandboeken verdwenen, waardoor de meeste Russische soldaten nagenoeg ongetraind Grozny binnenreden.²⁵

Op 31 december 1994 trok een viertal Russische colonnes de stad binnen, in de verwachting weinig Tsjetsjeense tegenstand te ondervinden.

Het doel was de belangrijkste infrastructuur en de regeringszetel zo snel mogelijk in handen te krijgen. Ze vertrouwden erop dat een demonstratie van militaire macht voldoende zou zijn om de Tsjetsjenen ervan te weerhouden zich in de strijd te mengen.²⁶ Maar na aanvankelijke vooruitgang liepen diverse colonnes in goed voorbereide Tsjetsjeense hinderlagen, waardoor de hele operatie op een fiasco uitdraaide. Met een gebrek aan uitgestegen infanterie en niet in staat om elkaar te ondersteunen, werd het ene na het andere Russische pantservoertuig door de mobiele en lichtbepapende Tsjetsjeense strijders

22 Richard D. Wallwork, 'Artillery in Urban Operations: Reflections on Experiences in Chechnya' (Master Thesis of Military Art and Science, U.S. Army Command and General Staff College, Fort Leavenworth, 2004) 35. Zie: <https://apps.dtic.mil/sti/citations/ADA429031>.

23 Timothy L. Thomas, 'The Battle for Grozny: Deadly Classroom for Urban Combat', *The U.S. Army War College Quarterly: Parameters* 29 (1999) (2). Zie: <https://press.armywarcollege.edu/parameters/vol29/iss2/10/>.

24 Wallwork, 'Artillery in Urban Operations', 35-40.

25 Olga Oliker, *Russia's Chechen Wars 1994-2000: Lessons from Urban Combat* (RAND, 2001) 8. Zie: https://www.rand.org/pubs/monograph_reports/MR1289.html.

26 Oliker, *Russia's Chechen Wars 1994-2000: Lessons from Urban Combat*, 5.

Russische militairen op de Leninstraat in Grozny, een van de hoofdwegen van de stad. In 1999 hanteerden de Russische troepen in Grozny een meer doelbewuste aanpak dan in 1994/95

FOTO ANP, EPA, STRINGER

uitgeschakeld. Minstens een van de colonnes, de 131ste Maikop brigade, werd daarbij volledig vernietigd, terwijl ook de andere enorme verliezen leden en de Russen gedwongen werden hun aanvalsplan te heroverwegen.²⁷

Na het debacle op oudejaarsavond vond er een snelle verandering van leiderschap plaats, waarbij enkele van de hoogste betrokken generaals werden vervangen. Degenen die het roer overnamen, hielden meer rekening met de lessen uit het verleden. In het bijzonder generaal Lev Rokhlin, die niet ontkende dat hij zijn tactieken aanpaste op basis van de lessen uit WOII, in het bijzonder de Slag om Berlijn. Beter getrainde versterkingen hielpen de Russen uiteindelijk om dichterbij de numerieke en

kwalitatieve superioriteit te komen die nodig werd geacht tijdens een offensief in een stedelijke omgeving.²⁸ De Russen gingen vervolgens over op een meer doelbewuste aanpak, waarbij ze vanaf de rand van de stad, over meerdere aanvalsassen, systematisch verder de stad in trokken.²⁹ Daarbij leerden ze opnieuw hoe belangrijk het was om een gebouw na inname onmiddellijk ter verdediging in te richten, om te voorkomen dat de Tsjetsjenen het snel konden heroveren.

Om die reden gingen de Russen wederom over tot het formeren van gespecialiseerde stormgroepen en stormdetachementen, die ze in eerste instantie samenstelden door personeel van diverse andere formaties bij elkaar te voegen. Veel van deze eenheden waren noodzakelijkerwijs echter voorafgaand aan de invasie al uit verschillende eenheden samengesteld, waardoor ook het laatste restje cohesie dat deze eenheden nog hadden verdween.³⁰ Daarnaast bleken de bataljons- en compagniescommandanten niet voldoende getraind om het grote aantal ondersteunende middelen dat aan hen werd

27 Timothy L. Thomas, 'The 31 December 1994 – 8 February 1995 Battle for Grozny', *Block by Block: The Challenges of Urban Operations* (Fort Leavenworth, Kansas, U.S. Army Command and General Staff College Press, 2003) 169-170.

28 Olikier, *Russia's Chechen Wars 1994-2000: Lessons from Urban Combat*, 23.

29 Grau, 'Changing Russian Urban Tactics'.

30 Thomas, 'The Battle for Grozny: Deadly Classroom for Urban Combat'.

31 Grau, 'Changing Russian Urban Tactics'.

toegewezen effectief te kunnen aansturen.³¹ Bevelvoering werd verder bemoeilijkt door het feit dat, net als bij hun voorgangers in de Tweede Wereldoorlog, zoals Tsjoekov al benadrukte, de benodigde mate van initiatief en onafhankelijk handelen door lagere commandanten en soldaten binnen de Russische militaire cultuur niet gebruikelijk was.³²

Toch betekenden deze veranderingen een aanzienlijke verbetering voor het optreden van de Russische troepen.³³ Tanks en artillerie werden wederom in vuursteungroepen gegroepeerd om tijdens aanvallen op vijandelijke bolwerken direct dekkingsvuur te geven. Rook werd gebruikt om de nadering te maskeren, genisten toegevoegd om inbraken te creëren en kleine lichtbepalende tactische formaties, uitgerust met handgranaten en zogenaamde ‘vlammenwerpers’³⁴ ingezet om gebouwen van vijandelijke troepen te zuiveren. Als een gebouw eenmaal door een aanvalsgroep was ingenomen werd het onmiddellijk door de consolidatiegroep ter verdediging ingericht, waarbij allerlei soorten mitrailleurs, granaatwerpers en mijnen werden gebruikt.³⁵ De reserve stond onder-tussen gereed om beide te ondersteunen.

Hoewel de Russen verscheidene lessen konden trekken uit de opgedane ervaring in Grozny, leidde dit vervolgens niet tot extra oefeningen in stadsgevechten voor reguliere eenheden. Wat wel toenam was training in het gebruik van artillerie voor bataljons- en compagniescommandanten. Het gebruik van artillerie voor het vernietigen van vijandelijke posities werd gezien als een werkbaar alternatief voor de veelal kostbare infanterieaanvallen, ondanks het feit dat dit tot enorme nevenschade en verlies van mensenlevens leidde.³⁶ Dus toen de Russische troepen in 1999 naar Grozny terugkeerden, kozen ze voor een meer doelbewuste aanpak. In tegenstelling tot 1994 werd deze keer de stad eerst omsingeld, waardoor de Tsjetsjeense troepen effectief van de buitenwereld werden afgesloten. Daarbij werden belangrijke gebouwen aan de rand van de stad ingenomen om de toegangswegen te bestrijken. Dit werd gevolgd door een periode van aanhoudende artilleriebeschietingen en luchtaanvallen op veronder-

stelde Tsjetsjeense posities. Ondertussen werden uitgebreide verkenningen uitgevoerd als voorbereiding op de komende grondaanval, zoals gebruikelijk was tijdens de Tweede Wereldoorlog.³⁷

Toen de grondaanval eind januari eindelijk van start ging, werd de stad in verschillende sectoren verdeeld en aan verschillende eenheden toegewezen. Stormgroepen kregen daarbij complete artillerie- of mortierbatterijen toegewezen voor directe artillerieondersteuning. Het artillerievuur werd daardoor veel meer gedecentraliseerd, waarbij bataljons- en compagniescommandanten elk de leiding hadden over het artillerievuur binnen hun eigen vastgestelde operatiegebied. Dit verkortte de tijd tussen de waarneming en vernietiging van het doel aanzienlijk, waardoor de Russische artillerie veel effectiever kon opereren. Een ander verschil met 1994-1995 was dat stormgroepen nu werden samengesteld op basis van bestaande eenheden, in plaats van uit meerdere bij elkaar geraapte formaties, en dat er meer verantwoordelijkheid aan lagere officieren werd toegewezen.³⁸

Er werd daarnaast veel meer gebruik gemaakt van getrainde sluipschutters, die tevens in staat waren op te treden als artilleriespotters. In plaats van de aanval leiden, zoals in 1994 het geval was, werden tanks nu achter de oprukkende infanterie gepositioneerd en alleen indien nodig naar voren gehaald om directe vuursteun te leveren. Binnen de stormgroepen zelf werd vuursteun op het laagste tactische niveau in zogenaamde ‘trojka’s’ georganiseerd, bestaande uit een sluipschutter, een granaatwerper en een machinegeweerschutter. Niet minder relevant is dat Russische troepen nu ook voldoende tijd

32 Oliker, *Russia's Chechen Wars 1994-2000: Lessons from Urban Combat*, 26-27.

33 Thomas, ‘The Battle for Grozny: Deadly Classroom for Urban Combat’.

34 RPO-A Shmel, een enkelschots schouder-gelanceerd projectiel met een thermobarische kop, met een explosieve kracht vergelijkbaar met een 152mm-granaat. Thomas, ‘The Battle for Grozny: Deadly Classroom for Urban Combat’.

35 Wallwork, ‘Artillery in Urban Operations’, 42; Grau, ‘Changing Russian Urban Tactics’.

36 Oliker, *Russia's Chechen Wars 1994-2000: Lessons from Urban Combat*, 38 en 46.

37 Timothy L. Thomas, ‘Grozny 2000: Urban Combat Lessons Learned’, *Military Review* 80 (2000) (4) 50-51 en 54. Zie: <https://apps.dtic.mil/sti/tr/pdf/ADA512069.pdf>.

38 Oliker, *Russia's Chechen Wars 1994-2000: Lessons from Urban Combat*, 60.

Vreemd genoeg leidden de ervaringen uit de Tsjetsjeense Oorlog weer niet tot belangrijke aanpassingen in de Russische doctrine

voor rust en herstel kregen tussen de opdrachten door.³⁹ Als gevolg van deze verbeteringen, hoewel niet perfect, verliep de aanval van 1999-2000 veel succesvoller dan die van 1994-1995. Ondertussen was Grozny echter wel grotendeels in de as gelegd.

Vreemd genoeg leidden deze ervaringen na afloop van de Tweede Tsjetsjeense Oorlog wederom niet tot belangrijke aanpassingen in de Russische doctrine en trainingshandboeken voor stedelijke oorlogvoering. Met uitzondering van enkele van de meer elite formaties, zoals Spetsnaz en luchtlandingseenheden (VDV), of gespecialiseerde anti-terreuronderdelen (FSB), kreeg het merendeel van de Russische soldaten nog altijd weinig tot geen specifieke training in stadsgevechten.⁴⁰ Met als gevolg dat de Russische troepen op 24 februari 2022 net zo onvoorbereid als hun voorgangers in Tsjetsjenië Oekraïne binnenvielen.

Russisch-Oekraïense Oorlog: keer op keer dezelfde les leren

De oorlog in Oekraïne heeft tot nu toe talloze parallellen met de Tsjetsjeense Oorlogen laten zien. Van de langgerekte colonnes met uitgeruste Russische pantservoertuigen die de wegen leidend naar de hoofdstad Kyiv bezaaiden, tot steden als Bachmoet en Marioepol die door massale inzet van artillerie met de grond gelijk zijn gemaakt. Zoals deze stadsgevechten ook hebben laten zien, blijft het veroveren van vijandelijke bolwerken of het innemen van belangrijke infrastructuur een belangrijk onderdeel van gevechten in grote steden die de inzet van verbonden wapens op alle niveaus vereisen. Het betekent ook dat formaties in staat moeten zijn bolwerken te verdedigen zodra deze zijn ingenomen.⁴¹ Zoals het in Voehledar buitgemaakte handboek laat zien hebben de Russen zich, na vele mislukkingen, wederom tot hun inmiddels beproefde recept van gespecialiseerde aanvalsdetachementen gewend, die door hun organisatie, training en uitrusting geoptimaliseerd zijn voor opereren in een dergelijke omgeving.

De basiskenmerken zijn hetzelfde gebleven als in Stalingrad en Grozny, waarbij zwaardere ondersteunende wapens van hogere echelons, evenals meer vrijheid van handelen, naar lagere tactische niveaus worden gedelegeerd. In vergelijking met reguliere compagnieën en bataljons hebben stormgroepen en stormdetachementen echter een iets meer vereenvoudigde structuur en kleinere sub-eenheden, waardoor ze tijdens de complexe en vaak gefragmenteerde stadsgevechten beter zijn aan te sturen. Mogelijk is deze versimpelde structuur en kleinere omvang ook bedoeld om aansturing van het toenemende aantal ondersteunende middelen te vergemakkelijken. Storm- of aanvalsdetachementen bestaan nu uit twee of drie aanvalscompagnieën, een vuursteungroep, inclusief een artillerie- en een mortierbatterij, een verkenningsgroep, een reservegroep, een aparte tankgroep, specifieke luchtverdediging, bergingsuitrusting, mobiele elektronische oorlogvoeringssystemen, drones, gespecialiseerde gewonden afvoer en, niet te vergeten, vlammenwerpers en genisten.⁴²

39 Thomas, 'Grozny 2000: Urban Combat Lessons Learned', 51-54.

40 John Spencer en Michael Kofman, 'Russia, Ukraine, And Urban Warfare', Urban Warfare Project, 19 august 2022. Zie: <https://mwi.westpoint.edu/russia-ukraine-and-urban-warfare/>.

41 John Spencer en Liam Collins, 'Twelve Months of War in Ukraine have Revealed Four Fundamental lessons on Urban Warfare', *Modern War Institute at West Point*, 2 februari 2023. Zie: <https://mwi.westpoint.edu/twelve-months-of-war-in-ukraine-have-revealed-four-fundamental-lessons-on-urban-warfare/>.

42 Tatarigami_UA (@Tatarigami_UA), 'Russian forces are revamping their assault tactics after experiencing failures with their current structure'.

Een Oekraïense militair houdt de wacht aan het front bij Voehledar. Het in Voehledar buitgemaakte handboek laat zien dat de Russen zich wederom hebben gewend tot hun inmiddels beproefde recept van gespecialiseerde aanvalsdetachementen

De aanvalscampagnieën zelf bestaan uit slechts twee pelotons in plaats van de gebruikelijke drie, elk met 12-15 man personeel. Daarnaast beschikken ze over een eigen vuursteunpeloton, gepantserde gevechtsvoertuigen, artilleriesteunpeloton, reservesectie, gewondenafvoersectie en een dronesectie. Deze omvatten alles van mortieren en individuele artilleriestukken, geleide antitankraketten, automatische granaatwerpers, zware machinegeweren tot sluipschutterteams. Zelfs op het laagste niveau heeft elk peloton zijn eigen machinegeweer-schutter, granaatwerper, genist, gewondenverzorger en drone- en radio-operators. De exacte samenstelling kan variëren afhankelijk van de missievereisten.⁴³

Hoewel het buitgemaakte document voornamelijk aanvallen van versterkte posities in beboste gebieden behandelt, is het wel mogelijk hieruit af te leiden hoe ze in een stedelijke omgeving dienen te opereren. Drones worden voornamelijk gebruikt voor verkenningen

voorafgaand aan de aanval. Sommige Oekraïense bronnen vermelden dat ze door Russische commandanten ook voor artilleriewaarneming en commandovoering worden gebruikt.⁴⁴ De pauze tussen het voorbereidende artilleriebombardement en de daadwerkelijke aanval wordt zo kort mogelijk gehouden. Zodra de artillerie stopt met vuren, nemen lichtere wapensystemen, zoals automatische granaatwerpers, het over om de vijand te blijven onderdrukken en de aanvalsteams in staat te stellen ongehinderd op te rukken. Voor wat betreft de beslissingsbevoegdheid over de inzet van vuursteun controleert de pelotonscommandant de automatische granaatwerpers en het mortiervuur, blijft de inzet van artillerie (houwitsers) meestal op het niveau van de compagniescommandant en wordt luchtsteun

43 Tatarigami_UA(@Tatarigami_UA), 'Russian forces are revamping their assault tactics after experiencing failures with their current structure'.

44 Kadam, 'Russia's STORM Assault Unit, Armed With "Alpine Quest" Tech, Launch Deadly Attacks To Recapture Lost Positions'.

Het Russische leger heeft de neiging keer op keer opnieuw dezelfde lessen te moeten leren

geleverd op bataljonsniveau.⁴⁵ Tanks en infanteriegevechtsvoertuigen opereren meestal als mobiele vuurplatforms, individueel of gegroepeerd in zogenaamde *bronegrupp*'s.

In een ander Twitter-bericht, gepost op 12 maart, beschrijft dezelfde Oekraïense officier het verschil tussen tijdelijke en permanente Russische aanvalsformaties. De eerste worden zonder aanvullende training voor een specifieke missie samengesteld en worden weer opgeheven zodra deze missie is voltoerd. De laatste worden in de reguliere militaire structuur opgenomen, variërend in grootte van een versterkte compagnie tot bataljon, en krijgen aanvullende training en uitrusting, zoals hierboven beschreven. Hoewel de kwaliteit van deze formaties sterk varieert, hebben met name enkele van de permanente aanvalsformaties bewezen zeer flexibel en formidabel te zijn bij het uitvoeren van doorbraakmissies.⁴⁶

Conclusie

De Sovjets hebben al in een vroeg stadium onderkend dat een verstedelijkt, dan wel gefortificeerde, omgeving vaak leidt tot verspreide en geïsoleerde kleinschalige gevechten op lagere tactische niveaus. Zij hebben daarop terecht geconcludeerd dat dit enerzijds leidt tot

problemen in commandovoering, omdat (hogere) commandanten een beperkt omgevingsbewustzijn hebben en niet in staat zijn het geheel te overzien. Anderzijds leidt het om diezelfde reden ook tot problemen in het leveren van vuursteun, die noodzakelijk is om aanvallen op versterkte posities uit te voeren. Binnen gespecialiseerde aanvalsformaties als stormgroepen en stormdetachementen wordt daarom meer beslissingsbevoegdheid naar lagere tactische commandanten gedelegeerd. Hetzelfde geldt voor de zware ondersteunende wapens en de beslissingsbevoegdheid voor de inzet van deze middelen. Beide aanpassingen zorgen ervoor dat kleinere eenheden relatief zelfstandig kunnen opereren. Tegenstrijdig aan de heersende cultuur binnen het Rode en later Russische Leger, waarin gecentraliseerde commandovoering op tactisch niveau altijd de norm is geweest, vergt dit van lagere commandanten en manschappen de nodige zelfstandigheid en initiatief.

De basiskenmerken van deze gespecialiseerde aanvalsformaties zijn door de tijd heen relatief ongewijzigd gebleven en hebben zowel tijdens eerdere conflicten als tijdens recente gevechten in Oekraïne hun effectiviteit ruimschoots aangetoond. Des te opmerkelijk is het feit dat specifieke training in het optreden in verstedelijkt gebied bij reguliere gemotoriseerde- en gemechaniseerde Russische infanterie-eenheden altijd een onderbelicht onderwerp is gebleven. Het Russische leger heeft de neiging om tijdens ieder conflict keer op keer opnieuw dezelfde lessen te moeten leren. Doorgaans leidt dit initiële gebrek aan kennis en vaardigheden tot zware verliezen aan Russische zijde, waarna het inmiddels beproefde concept van gespecialiseerde aanvalsdetachementen weer van stal wordt gehaald. Tegelijkertijd wendden ze zich tot vuurkracht, in de vorm van zware en veelal willekeurige artilleriebeschietingen en luchtbombardementen, om het (initiële) gebrek aan kwaliteit en de geleden verliezen onder de infanterie te compenseren, met alle gevolgen van dien. De toekomst moet uitwijzen of het einde van het huidige conflict zal leiden tot aanpassingen in de Russische concepten voor vechten in verstedelijkt gebied. ■

45 Tatarigami_UA(@Tatarigami_UA), 'Russian forces are revamping their assault tactics after experiencing failures with their current structure'.

46 Tatarigami_UA(@Tatarigami_UA), 'In my previous analysis, I explored the armament and role of assault units. However, their actual effectiveness and structure often differs from what is written in manuals', Twitter 12 maart 2023. Zie: https://twitter.com/Tatarigami_UA/status/1634799680126058502.

MEDEDELINGEN KVBK

Oproep algemene ledenvergadering

Op 22 mei 2024 vindt de jaarlijkse algemene ledenvergadering van de KVBK plaats op de Campus Den Haag van de Universiteit Leiden (locatie Wijnhaven, Turfmarkt 99 Den Haag).

Aansluitend zal Willemijn Aerdts een lezing verzorgen over haar boek *Diensten met geheimen*. Zij zal onder meer ingaan op de actualiteit, zoals de nieuwe Wet op de Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten en recente onthullingen over Russische beïnvloedingsoperaties in West-Europa.

Tijdschema

- 15.45 uur: ontvangst voor de algemene ledenvergadering
- 16.00 uur: algemene ledenvergadering
- 16.45 uur: ontvangst voor de lezing
- 17.00 uur: lezing
- 18.15 uur: einde lezing en begin borrel
- 19.15 uur: einde bijeenkomst

Vacature: algemeen bestuurslid KVBK

Vanwege het statutair verstrijken van de zittingstermijn van kolonel Erik Wijers als algemeen bestuurslid van de KVBK staat deze functie open. Belangstellenden voor deze functie kunnen een e-mail sturen naar de secretaris (secretaris@kvbk.nl). Tijdens de algemene ledenvergadering zal de invulling van de functie worden voorgelegd aan de aanwezige en gemachtigde leden.

Agenda aankomende evenementen

De KVBK organiseert de komende tijd een aantal evenementen:

- 1 mei: Vrijheidssymposium in Wageningen, in samenwerking met het Thematisch Netwerk Defensie van de VVD (voorrang voor KVBK-leden)
- 24 mei: Symposium 'Beyond Ukraine' in Den Haag, in samenwerking met HCSS
- 4 juni: Symposium 'Het vijandbeeld tijdens de Koude Oorlog. Spiegel voor het heden?' in Den Haag

Kijk voor informatie over deze en andere aankomende evenementen op de website kvbk.nl of scan de QR-code.

Internering Duitse burgers in de Nederlandse koloniën in WOII

Van gewaardeerde Europeaan tot staatsgevaarlijke onderdaan

Noa van der Valk MA*

Het opsluiten van Duitse burgers in de Nederlandse koloniën in de Tweede Wereldoorlog werd centraal gestuurd vanuit Den Haag. Een vergelijkend onderzoek naar het interneringsbeleid in Nederlands-Indië, Suriname en de Antillen maakt echter duidelijk dat de uitvoering per kolonie wel degelijk verschilde. Daarbij kan worden gekeken vanuit de perspectieven van de gouverneurs, de Nederlandse overheid, Nederlandse burgers in de koloniën, de strijdende partijen, het Rode Kruis en de geïnterneerden zelf. De Duitse dreiging werd over het algemeen overschat en het idee van een vijfde colonne was ongegrond. De omgang met burgers met de nationaliteit van een ‘vijandig’ land speelt ook in recente conflicten een rol, waarbij de aanpak van dit probleem weliswaar is veranderd, maar de dilemma’s vergelijkbaar blijven.

Na de Duitse inval in Nederland op 10 mei 1940 werden alle mannelijke Duitse burgers in Nederlands-Indië, Suriname en op de Antillen opgesloten in interneringskampen. Het leger, de marine en de (militaire) politie hadden de taak deze burgers op te pakken, te transporteren en te bewaken. De gedachte achter deze operatie was dat een deel van de Duitsers inlichtingen zou kunnen verstrekken aan de vijand en dus een ‘vijfde colonne’ zou vormen. Wantrouwen jegens bevolkingsgroepen met een vijandelijke nationaliteit is een fenomeen dat in veel conflicten terugkomt. Marieke Oprel noemt dit in haar studie over Duitsers in Nederland kort na de Tweede Wereldoorlog de ‘burden of

nationality’.¹ Burgerschap van een bepaalde nationaliteit kan rechten en voordelen opleveren, maar kan in tijden van crisis en oorlog leiden tot het verlies van bezittingen, werk, sociale status en zelfs tot internering. Dit artikel neemt de dilemma’s en problemen rondom de internering van de Duitse burgers onder de loep. Het laat zien dat de balans tussen het waarborgen van de veiligheid en de humane behandeling van de Duitse burgers lang niet altijd gevonden werd. Een voorbeeld hiervan is de Van Imhoff-scheepsramp, waarbij meer dan vierhonderd Duitse burgergeïnterneerden omkwamen. Het Nederlands Instituut voor Militaire Historie onderzoekt momenteel deze ramp, de voorgeschiedenis en de nasleep.² Door vanuit een vergelijkend perspectief naar de interneringen in Nederlands-Indië, Suriname en de Antillen te kijken zal duidelijk worden dat het interneringsbeleid weliswaar centraal gestuurd werd vanuit het Nederlandse ministerie van Koloniën, maar in Nederlands-Indië anders verliep dan in Suriname en op de Nederlandse Antillen. Uiteenlopende oorlogs-

* Noa van der Valk MA studeerde Geschiedenis van de Internationale Betrekkingen en volgt momenteel de MSc-opleiding Beleid en Bestuur aan de Universiteit Utrecht. Als onderzoeksassistent is hij betrokken bij het project Oral History of Dutch Sustainability Entrepreneurship aan dezelfde Universiteit.

1 Marieke Oprel, *The Burden of Nationality. Dutch citizenship policies towards German nationals in the aftermath of the Second World War (1944-1967)* (Amsterdam, VU University Press, 2020) 15-16.

2 Zie voor dit onderzoek: <https://www.van-imhoff.com/>.

omstandigheden en individuele beslissingen van koloniale bestuurders zijn daarvan de oorzaak. Eerdere historiografie, zoals het werk van Groen e.a., Van Heekeren en Van der Horst, heeft de internering per individuele kolonie al uitvoerig onderzocht.³ Dit artikel biedt echter nieuwe inzichten door een vergelijkend perspectief te hanteren en zich te concentreren op de discussie over de internering binnen het Nederlandse en het koloniale bestuur. De interneringen worden bekeken vanuit verschillende perspectieven: de gouverneurs, de Nederlandse overheid, Nederlandse burgers in de koloniën, de strijdende partijen, het Rode Kruis en de geïnterneerden zelf. Tot slot zal ook de link met het heden worden gelegd. De omgang met burgers met de nationaliteit of met een achtergrond van een ‘vijandig’ land speelt ook in recente conflicten een rol, waarbij de aanpak van dit probleem weliswaar is veranderd, maar de dilemma’s vergelijkbaar blijven.

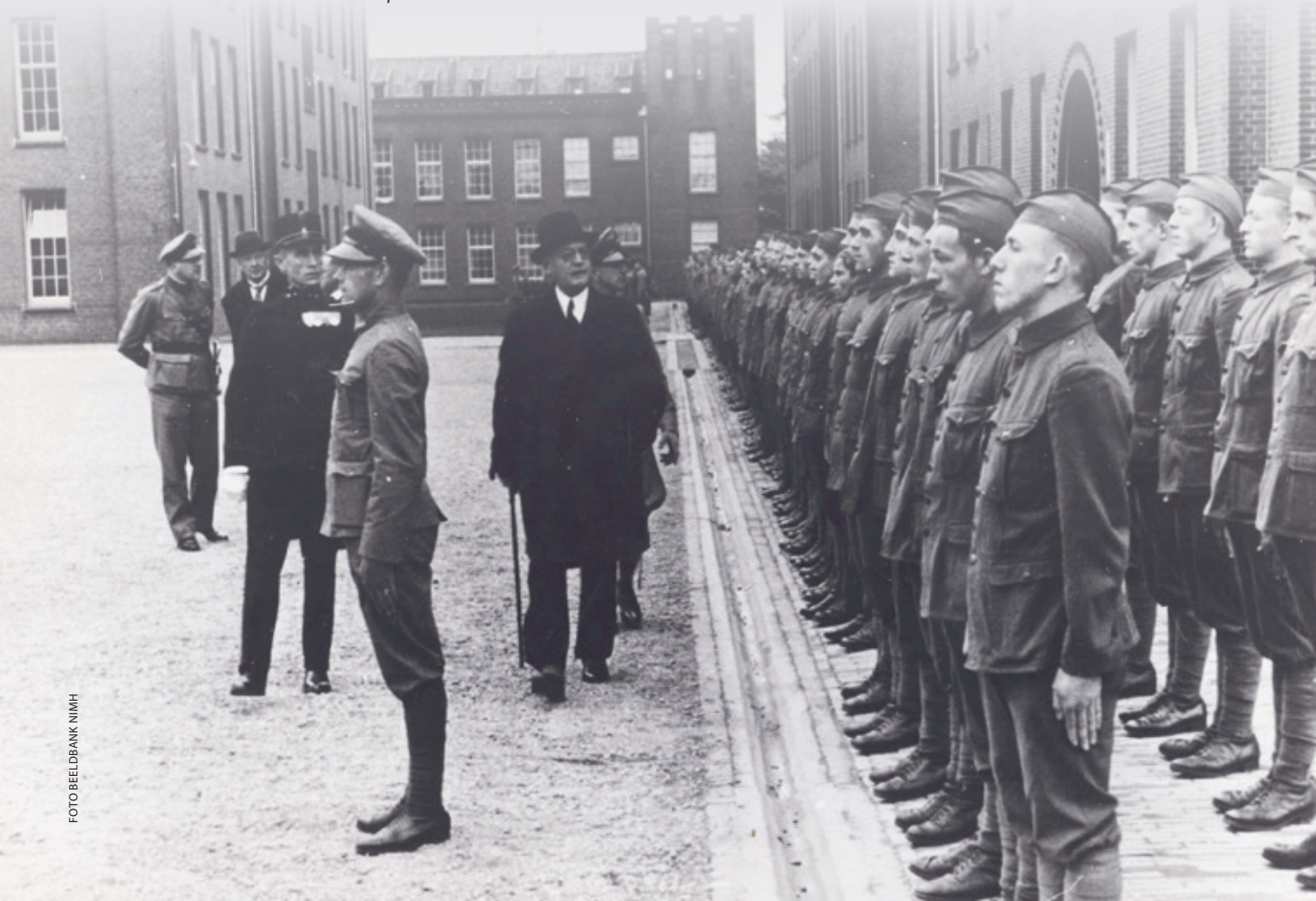
De Tweede Wereldoorlog in de koloniën

De oorlog kende in Nederlands-Indië een ander verloop dan in Suriname en op de Nederlandse Antillen. Terwijl Nederlands-Indië vreesde voor een aanval van het Japanse keizerrijk, werden Suriname, Curaçao en Aruba geconfronteerd met een Duitse dreiging. De Nederlandse koloniën vormden echter alle een doelwit voor deze mogelijkheden vanwege de vitale grondstoffen die zij rijk waren en – in mindere mate – om geopolitieke redenen.

Op Aruba en Curaçao stonden twee van de drie

³ Petra Groen e.a., *Krijgsgeweld en kolonie. Opkomst en ondergang van Nederland als koloniale mogendheid, 1816-2010* (Amsterdam, Boom, 2021); C. van Heekeren, *Batavia seint Berlijn. De geschiedenis van de Indische Duitsers in Nederlandse gevangenschap* (Amsterdam, Nijgh en Van Ditmar, 1983); Liesbeth Van der Horst, *Wereldoorlog in de West. Suriname, de Nederlandse Antillen en Aruba, 1940-1945* (Hilversum, Uitgeverij Verloren, 2004).

Minister van Koloniën Welter inspecteert de Koloniale Reserve in Nijmegen: de Nederlandse regering negeerde verzoeken om versterking van de defensie in de West en zette alles op het behoud van Indië

grootste olieraffinaderijen in de wereld. In 1941 leverden de eilanden maar liefst 85 procent van de vliegtuigbenzine voor de geallieerden.⁴ Het bauxiet uit de Surinaamse mijnen vormde een belangrijke grondstof voor aluminium, cruciaal voor de bouw van geallieerde vliegtuigen die de Amerikaanse oorlogsindustrie volop produceerde.⁵ Daarnaast was Suriname door zijn geografische ligging van strategisch belang, omdat het toegang gaf tot het vasteland van Latijns-Amerika. Bovendien vormden de buurlanden Brazilië en Frans-Guyana mogelijk een dreiging vanwege het Duitsgezinde Vichy-bewind in Frans-Guyana en de invloedrijke Duitse gemeenschap in Brazilië.⁶ Indonesië produceerde onder andere aardolie en bauxiet. Deze grondstoffen had Japan nodig voor zijn oorlogsindustrie. Daarnaast maakte de ligging van Indonesië in Azië het tot een natuurlijk doelwit van Japan, dat dit deel van de wereld tot zijn invloedssfeer rekende.⁷

De defensie in de drie overzeese gebiedsdelen was niet opgewassen tegen de strijd met een externe vijand. Daarvoor waren de troepen te gering in omvang, was de bewapening ontoereikend of verouderd en was de organisatie van de troepen niet samenhangend genoeg. Dat was veroorzaakt door de verwachting of hoop van de Nederlandse regering om, net als in de Eerste Wereldoorlog, neutraal te kunnen blijven, maar

ook door het tekort aan financiële middelen om de defensie op niveau te brengen.⁸ Na de capitulatie van Nederland op 15 mei 1940 lag de aandacht van de Nederlandse regering in ballingschap voornamelijk op het behoud van de voor haar belangrijkste kolonie: Indië.⁹ In de laatste jaren voor de oorlog zette het koloniale bestuur alle zeilen bij om het KNIL te reorganiseren, de marine te versterken, moderne wapens aan te schaffen en een bondgenootschap aan te gaan met de Amerikanen, Britten en Australiërs.¹⁰ Door de Indonesische bevolking van de dienstplicht uit te sluiten, door het stilvallen van wapenleveringen na het uitbreken van de oorlog in Europa en door een mislukte modernisering en reorganisatie bleef het resultaat onvoldoende om een effectief defensie-apparaat op te bouwen.¹¹ In de Caraïben konden gouverneur G.J. Wouterse van Curaçao en onderhorigheden – de Nederlandse Antillen werden bestuurd vanaf Curaçao – en gouverneur J. Kielstra van Suriname, op minder steun uit Den Haag rekenen. Hun verzoeken om versterking van de defensie aan de vooravond van de oorlog werden grotendeels genegeerd.¹² Amerikaanse, Britse en Franse troepen kwamen vervolgens ongevraagd te hulp in de Caraïben na het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog.¹³

De Japanse aanval op Pearl Harbor op 7 december 1941 betrok ook de Nederlandse koloniën bij de oorlog. Suriname, Curaçao en Aruba lagen binnen de maritieme veiligheidszone die de Amerikanen in oktober 1939 instelden. Aanvankelijk respecteerden de Duitsers dit, maar na Pearl Harbor kwam hier verandering in.¹⁴ In januari 1942 barstte de strijd los in zeeën van de Caraïben. Vanaf de Duitse onderzeebootbases in de golf van Biskaje werd Operation Paukenschlag gelanceerd, die onder andere als doel had de levering van grondstoffen aan de geallieerden te frustreren.¹⁵ De strijd in de Caraïben bleef gedurende de oorlog voornamelijk een maritieme aangelegenheid.¹⁶ Na Pearl Harbor en de ondergang van twee zware Britse marineschepen nabij Singapore was de hoop op bescherming van de geallieerden voor Nederlands-Indië in rook opgegaan. Op 8 maart 1942 capituleerde Nederlands-Indië na ruim drie maanden vergeefs weerstand te hebben geboden aan de Japanners.¹⁷

- 4 Aart Broek, *De geschiedenis van de politiek op de Nederlands-Caribische eilanden, 1839-2010. Geboeid door macht en onmacht* (Amsterdam, Boom, 2011) 115.
- 5 Van der Horst, *Wereldoorlog in de West*, 27.
- 6 Ellen Klinkers, *De Troepenmacht in Suriname. De Nederlandse defensie in een veranderende koloniale wereld 1940-1975* (Amsterdam, Boom, 2015) 25-27.
- 7 Loe de Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog. Deel 11a Nederlands-Indië I: tweede helft* (Den Haag, Staatsuitgeverij, 1984) 686-693.
- 8 Groen, *Krijgsgeweld en kolonie. Opkomst en ondergang van Nederland als koloniale mogendheid*, 273; Van der Horst, *Wereldoorlog in de West*, 14.
- 9 Klinkers, *De Troepenmacht in Suriname*, 35.
- 10 Groen, *Krijgsgeweld en kolonie*, 270, 284-307.
- 11 Groen, *Krijgsgeweld en kolonie*, 271-272.
- 12 Anita van Dissel en Petra Groen, *In de West. De Nederlandse krijgsmacht in het Caribisch gebied* (Franeker, Van Wijnen, 2010) 61.
- 13 Van Dissel, *In de West*, 59; Broek, *Geboeid door macht en onmacht*, 117-118; Van der Horst, *Wereldoorlog in de West*, 21; Klinkers, *De Troepenmacht in Suriname*, 38.
- 14 Broek, *Geboeid door macht en onmacht*, 120.
- 15 Van Dissel, *In de West*, 64-66.
- 16 Ibidem, 66; Klinkers, *De Troepenmacht in Suriname*, 41.
- 17 De Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog, Deel 11a Nederlands-Indië I: tweede helft*, 735-745.

De Duitse dreiging in de Nederlandse koloniën

Hoe groot was de dreiging van sabotage door de Duitse inwoners in de Nederlandse koloniën? De aandacht ging vanaf het uitbreken van de oorlog in Europa in september 1939 in eerste instantie voornamelijk uit naar de bemanning van de Duitse vluchtschepen in Nederlands-Indië; de schepen die in september naar de neutrale havens in de koloniën waren uitgeweken om te voorkomen dat zij in handen van de geallieerden zouden vallen. De bemanning van deze schepen leek op dat moment het meest reële gevaar te vormen voor de veiligheid.¹⁸ Een twintigtal Duitse schepen en een jonge, sterke bemanning met mogelijke nazisympathieën konden voor problemen zorgen. Het gouvernement verwachtte dat deze bemanning in geval van oorlog een poging zou doen toen tot uitloop of de eigen schepen zou saboteren om te voorkomen dat de Nederlands-Indische marine deze kon inzetten.¹⁹

Duitse inwoners in Nederlands-Indië, Curaçao en Suriname werden voor de Tweede Wereldoorlog beschouwd als volwaardige leden van de Europese gemeenschap.²⁰ Maar nadat op 9 april 1940 bleek dat Duitse inwoners in Noorwegen en Denemarken de Duitse troepen hielpen bij de verovering van die landen, groeide de angst voor de Duitse inwoners als een 'vijfde colonne' in Nederland en in de Nederlandse koloniën. Die angst werd in Nederlands-Indië verder aanzwengeld door berichten in de media over Duitsers op invloedrijke posities bij de politie, in de telegrafie en in de havens in de kolonie.²¹ De Duitse bezetting van de Noorwegen en Denemarken leidde ertoe dat het Nederlandse ministerie van Buitenlandse Zaken begin 1940 het advies gaf alle Duitsers in de koloniën te interneren zodra de oorlog uitbrak. Alleen de 'ongevaarlijken' mochten in vrijheid blijven.²² In de maand voor de oorlog lokaliseerden de autoriteiten de Duitsers in de koloniën en bereidden zij de internering voor.²³ Zij brachten de hele Duitse gemeenschap in kaart en onderzochten Duitsers met een overheidsfunctie, zoals bijvoorbeeld de 79 Duitse politieagenten in Nederlands-Indië.²⁴ Minister van Koloniën Charles Welter adviseerde op 15 april nogmaals dat bij een inval in Nederland direct 'krasse maatregelen' (internering van alle Duitse

FOTO KITIV

Geïnterneerden in kamp Onrust: over de opsluiting als 'veiligheidsmaatregel' werd voor mei 1940 de nodige discussie gevoerd

mannen) moesten worden genomen in de Caraïben en in Nederlands-Indië.²⁵

Procureur-generaal M. de Niet, hoofd van justitie in Suriname, besprak in een brief aan Kielstra de dilemma's rondom internering. Dit is iets wat het bestuur in alle drie de koloniën moet hebben beziggehouden. Uit een artikel in een Nederlands-Indische krant blijkt dat sommige burgers hun vraagtekens plaatsten bij de

- 18 Nationaal Archief, Den Haag, Collectie 264 A.L.W. Tjarda van Starckenborgh Stachouwer, nummer toegang 2.21.183.83, inventarisnummer 2, 'De Actieve ambtsperiode van de laatste gouverneur-generaal van Nederlandsch-Indie 1936-1942 door AG Vromans', 1-4.
- 19 NL-HaNA, 'De Actieve ambtsperiode van de laatste gouverneur-generaal van Nederlandsch-Indie 1936-1942 door AG Vromans', 21.
- 20 Ibidem, 2; Van der Horst, *Wereldoorlog in de West*, 16; Bart Luttkhuis, 'Beyond race. Constructions of 'Europeanness' in late-colonial legal practice in the Dutch East Indies', *European Review of History: Revue europeenne d'histoire* 20 (2013) 4, 539-558, aldaar 551-552.
- 21 NL-HaNA, Tjarda van Starckenborgh Stachouwer, 2.21.183.83, inv.nr 6, document 22, 'Enquêtecommissie Regeringsbeleid 1940-1945: verhoor van van Starckenborgh', 51.
- 22 NL-HaNA, 'De Actieve ambtsperiode van de laatste gouverneur-generaal van Nederlandsch-Indie 1936-1942 door AG Vromans', 5.
- 23 Ibidem, 8.
- 24 Nationaal Archief, Den Haag, Collectie 264 A.L.W. Tjarda van Starckenborgh Stachouwer, nummer toegang 2.21.183.83, inventarisnummer 2, 'De Actieve ambtsperiode van de laatste gouverneur-generaal van Nederlandsch-Indie 1936-1942 door AG Vromans', 1-8; Nationaal Archief, Den Haag, Netherlands Forces Intelligence Service (NEFIS), 1945-1950, nummer toegang 2.10.37.02, inventarisnummer 16, Doos 16, 'Brief aan G.G., No. Pol x 50/1/16, Batavia 1 maart 1940'.
- 25 NL-HaNA, Koloniën / Kabinet-Geheim Archief, 1901-1940, 2.10.36.51, inv.nr. 582, Geheim verbaal, 16 april 1940, C24.

internering van alle Duitsers, want niet elke Duitser was tenslotte werkelijk een vijand.²⁶ Volgens De Niet waren er twee redenen voor internering: ten eerste was de veiligheid van Suriname in het geding en moest die worden beschermd tegen een mogelijke vijfde colonne, ten tweede kon hij de veiligheid van de 'vijandelijke onderdanen' niet garanderen als de Nederlandse bevolking zich tegen hen zou keren. In Suriname gold de eerste gedachtegang voornamelijk voor de Duitse mannen en was het tweede argument de reden voor internering van de vrouwen en kinderen. Toch vond de procureur-generaal dat haat vanuit de Nederlandse bevolking niet doorslaggevend moest zijn in het beleid; er was immers geen enkele vijandelijkheid gebleken jegens de Duitsers in Suriname. Hij onderscheidde haarscherp het centrale dilemma achter het interneringsbeleid. Enerzijds had hij begrip voor het besluit alle Duitsers te interneren vanwege de Duitse bezetting van Nederland en de rol van de vijfde colonne bij de bezetting van Noorwegen en Denemarken, anderzijds vond hij het niet terecht dat Duitsers die volwaardig lid waren van de samenleving en geen enkel aanwijsbaar gevaar vormden van hun vrijheid werden beroofd. De centrale boodschap van de brief was: 'Niet alle Duitsers over een kam scheren'.²⁷

Gouverneur Kielstra reageerde afwijzend op de brief. Hij zag internering als de enige juiste aanpak en zei: 'alles wat omtrent de individuen is gezegd, moge juist zijn, doch zij zijn en blijven onderdanen van het Duitse Rijk'.²⁸ Deze gedachtegang werd ook gevolgd door gouverneur-generaal Van Starckenborgh in Nederlands-Indië. Hij zag de internering als een veiligheidsmaatregel, die moest voorkomen dat de Duitse bevolking tot illegale acties zou overgaan. Hij erkende echter dat er geen aanwijsbare reden was dat Duitse inwoners deze acties voorbereiden.²⁹ De oorlogsproclamaties van de drie bestuurders en de staat van beleg die in de loop van mei in de koloniën werden afgekondigd rechtvaardigde internering van 'vijandelijke' onderdanen.³⁰ Ongelukkig genoeg werden zo in alle drie de koloniën ook voor het naziregime gevluchte Duitsers, Duitse Joden, genaturaliseerde Nederlanders met een Duitse achtergrond en mensen met Duitse familieleden, maar zonder banden met dat land, geïnterneerd.³¹

Tijdelijke opvang

Met de 'veiligheidsmaatregel' om alle Duitse mannen op te pakken interneerde het koloniale bestuur in enkele dagen 2800 Duitsers in Nederlands-Indië, meer dan 400 op de Antillen en 87 in Suriname.³² In Nederlands-Indië werden op 10 mei 1940 alle Duitse mannen geïnterneerd nadat de Nederlands-Indische radio omroep meermaals het codewoord 'Berlijn' uitzond, bedoeld als signaal voor de regionale bestuurders.³³ Het leger en de politie verzamelden alle mannelijke Duitsers van zestien jaar en ouder voor korte tijd ter plaatse en vervoerden hen daarna per trein, schip en legertruck naar de dichtstbijzijnde kampen.³⁴ De twee grootste kampen Onrust en Fort Ngawi lagen op Java. Verder ging het om vier kampen elk op Sumatra, Borneo en Celebes (zie ook de kaart). Naast deze kampen waren er ook nog kampen voor vrouwen en kinderen en een kamp voor NSB'ers en genaturaliseerde Duitsers. Die categorieën zaten in het kamp Ambawara op Java.³⁵ Vrouwen die ervan verdacht werden sterke nazisymphathieën te hebben werden geïnterneerd, maar ook zonder die verdenking verbleven uiteindelijk veel Duitse vrouwen en kinderen op meer vrijwillige basis in bescher-

26 *Soerabaiasch-Handelsblad*, 'Geen vijandelijk onderdaan', 8 augustus 1940. Zie: www.delpher.nl.

27 NL-HaNA, Gouverneur Suriname / Geheim Archief [digitaal duplicaat], 2.10.18, inv.nr 582, 'Brief met betrekking tot de interneringsmaatregelen in Suriname' van de Procureur-Generaal aan de Gouverneur-Generaal, 6 juli 1940.

28 NL-HaNA, Gouverneur Suriname / Geheim Archief [digitaal duplicaat], 2.10.18, inv.nr 582, 'Brief met betrekking tot de interneringsmaatregelen in Suriname' van de Procureur-Generaal aan de Gouverneur-Generaal, 10 juli 1940.

29 NL-HaNA, 'De Actieve ambtsperiode van de laatste gouverneur-generaal van Nederlandsch-Indië 1936-1942 door AG Vromans', 12.

30 NL-HaNA, 'De Actieve ambtsperiode van de laatste gouverneur-generaal van Nederlandsch-Indië 1936-1942 door AG Vromans', 10,15; Van der Horst, *Wereldoorlog in de West*, 15.

31 NL-HaNA, Koloniën / Londen, 2.10.45, inv.nr. 258, 294, 'Lijsten met namen geïnterneerden Nederlands-Indië'.

32 Ibidem; NL-HaNA, BuZa / Londens archief, 2.05.80, inv.nr. 674, Paraphrase code telegram, nr. 248; NL-HaNA, BuZa / Londens archief, 2.05.80, inv.nr. 675, verbaal, 22 juni 1940; Van Dissel, *In de West*, 58.

33 Dieter Gräbner, *Die van Imhoff – das Totenschiff. Geschichte und Mythos einer Weltkriegstragödie* (St. Ingbert, Conte Verlag, 2012) 34

34 Van Heekeren, *Batavia seint Berlijn*, 11-17.

35 NL-HaNA, Koloniën / Londen, 2.10.45, inv.nr. 256, verbaal nr. 320 Batavia centrum aan Nethminkol London, 21 augustus 1940.

Cartografie: Erik van Oosten - NIMH

Locatie	Aantal geïnterneerden	Locatie	Aantal geïnterneerden
1 Ambarawa		9 Kandangan	127
2 Pulau Onrust	827	10 Teloek Bajoer	3
3 Fort de Kock	309	11 Sengkang	110
4 Fort Ngawi	649	12 Sintang	10
5 Pemetang Siantar	365	13 Long Iram	6
6 Sasaran	41	14 Lawé Sigala-Gala	± 2400
7 Takengon	26	15 Van Imhoff scheepsramp	
8 Lahat	81		
● interneringskamp voor NSB'ers		● interneringskamp voor Duitsers	

Interneringskampen voor Duitsers en NSB'ers in Nederlands-Indië 1940-1942

mingskampen.³⁶ Het anti-Duitse sentiment onder de Nederlandse bevolking kon namelijk een bedreiging zijn voor hun veiligheid.³⁷ Bovendien hadden zij vaak weinig financiële middelen na het wegvallen van het inkomen van de echtgenoot en waren zij aangewezen op steun van de weeskamers.³⁸ Het interneren van de schepelingen van de twintig Duitse vluchtschepen in Nederlands-Indische havens was de taak van de marine. Vanwege de snelheid van deze operatie kon slechts een schip, de Sophie Rickmers, door de Duitsers tot zinken worden gebracht.³⁹ Het gouvernement interneerde de schepelingen samen met de Duitse burgers.

In Suriname werden op 10 mei 1940 alle Duitse mannen boven de vijftien opgepakt en naar Fort Zeelandia gebracht.⁴⁰ De politie sloot alle Duitse telefoonlijnen in Suriname af en wist zo iedereen zonder problemen op te pakken. Het Duitse koopvaardijship Goslar werd echter door de kapitein tot zinken gebracht, midden in de Surinamerivier.⁴¹

Op Curaçao, waar de Duitse gemeenschap omvangrijker was dan in Suriname, interneerde de militaire politie meer dan tweehonderd mannelijke Duitse burgers boven de veertien en 220 Duitse zeevaarders. Een matroos, die zich verzette en probeerde brand te stichten op het schip, werd doodgeschoten.⁴² De marine en havenautoriteiten wisten sabotage te voorkomen op zeven van de tien schepen. De drie andere schepen werden wel beschadigd.⁴³ De burgers en schepelingen werden verplaatst naar Bonaire en daar in een oude school ondergebracht. Bonaire was een relatief veilige locatie omdat dit eiland van weinig strategisch belang was.⁴⁴ De opvarenden vormden echter een te grote belasting voor de bewaking en werden al snel verplaatst naar het Britse Jamaica, waar zij door de Britten werden geïnterneerd.⁴⁵

Naast grootschalige internering werden ook alle bezittingen van de Duitsers ingenomen.⁴⁶ Volgens de regeling rondom het rechtsverkeer in oorlogstijd waren de plaatselijke Commissies Rechtsverkeer van de drie koloniën bevoegd 'alle persoonlijke eigendommen of bezittingen' in te nemen en zelfs te verkopen op grond van 'nopende omstandigheden'.⁴⁷ De hoge kosten voor de internering en de angst voor Duitse invloed, in dit geval via hun vermogen, moeten echter zeker hebben meegespeeld in deze overweging. Daarnaast zei de Commissie op Curaçao dat de goederen, of de opbrengst hiervan, 'voor den militairen dienst zeer nodig zijn'.⁴⁸ Hier wordt het verschil duidelijk met krijgsgevangenen. Volgens artikel 6 van de Geneefse Conventie over de behandeling van krijgsgevangenen uit 1929 moesten die nog kunnen beschikken over persoonlijke bezittingen, kleding in het bijzonder.⁴⁹ Voor burgergeïnterneerden gold deze bescherming door de wet niet, al was de Geneefse Conventie wel de leidraad waarop de Zwitserse gezant en het Rode Kruis de levensomstandigheden in de kampen beoordeelden. De maatregel had tot gevolg dat de vrouwen en kinderen die nog in vrijheid waren een zeer moeizaam bestaan hadden tijdens de oorlog en bijna gedwongen werden zich 'op vrijwillige basis' in 'beschermingskampen' te vestigen.

- 36 NL-HaNA, 2.21.183.83, 'Enquêtecommissie Regeringsbeleid 1940-1945: verhoor van van Starckenborgh'.
- 37 NIOD Instituut voor Oorlogs-, Holocaust- en Genocidestudies, 400, Indische Collectie, 5489, 'verslag van de oorlogsvoorbereiding', assistent-resident G.A. Fokker, Batavia.
- 38 NL-HaNA, 2.21.183.83, 'Enquêtecommissie Regeringsbeleid 1940-1945: verhoor van van Starckenborgh'.
- 39 NL-HaNA, 'De Actieve ambtsperiode van de laatste gouverneur-generaal van Nederlandsch-Indie 1936-1942 door AG Vromans', 21.
- 40 Hans Ramsoedh, *Suriname 1933-1944: koloniale politiek en beleid onder gouverneur Kielstra* (Delft, Eburon, 1990) 165.
- 41 NL-HaNA, Gouverneur Suriname / Geheim Archief [digitaal duplicaat], 2.10.18, inv.nr 582, Politie Paramaribo, 'Uitvoering internering'; Klinkers, *De Troepenmacht in Suriname*, 24.
- 42 NL-HaNA, BuZa / Londens archief, 2.05.80, inv.nr. 675, verbaal, 22 juni 1940; Van Dissel, *In de West*, 58.
- 43 Ibidem.
- 44 Van der Horst, *Wereldoorlog in de West*, 69-71.
- 45 NL-HaNA, Koloniën / Londen, 2.10.45, inv.nr. 261, Nota Londen, 20 juli 1945.
- 46 Gräbner, *Die van Imhoff*, 35; NL-HaNA, Koloniën / Londen, 2.10.45, inv.nr 263, 'Lagerbezeichnung Bonaire', 22 januari 1941; NL-HaNA, Koloniën / Londen, 2.10.45, inv.nr 679.
- 47 NL-HaNA, BuZa / Londens archief, 2.05.80, inv.nr. 679, 'Telegram: 'Vordering roerende goederen van vijandelijke onderdanen in Curacao', 17 december 1942.
- 48 NL-HaNA, BuZa / Londens archief, 2.05.80, inv.nr. 679, 'Telegram: 'Vordering roerende goederen van vijandelijke onderdanen in Curacao', 8 oktober 1942.
- 49 NL-HaNA, Koloniën / Londen, 2.10.45, inv.nr 263, 'Lagerbezeichnung Bonaire', 22 januari 1941; NL-HaNA, Koloniën / Londen, 2.10.45, inv.nr. 256, Geheimecijfer, 10 mei 1941, Batavia.

Kamp Onrust, een oud quarantainestation in de baai van Batavia, was aan het begin van de interneringen berucht

FOTO KITLV

Vooraf in de eerste maanden, toen er nog geen beleid was ten aanzien van de interneringen, was de situatie in de kampen beroerd. Er werd geïmproviseerd door bestaande forten, kazernes en andere gebouwen tijdelijk in te richten als interneringskamp. Zo zaten bijvoorbeeld op Bonaire de geïnterneerden eerst opgesloten in een schoolgebouw, waar een tekort was aan drinkwater.⁵⁰ In Nederlands-Indië was kamp Onrust, een oud quarantainestation in de baai van Batavia, berucht vanwege de slechte situatie. De Duitse geïnterneerden moesten hier op stromatten op de betonnen vloer slapen in barakken die vooral in het begin elk tot 75 man huisvestten. Per barak hadden zij slechts de beschikking over een waterkraan en een douche, meubels waren er nauwelijks. Op 14 mei schoot de bewaking de Joodse Duitser Rudolf Frühstück zonder waarschuwing dood toen hij het prikkeldraad aanraakte.⁵¹ Dr. Lenzinger, de Zwitserse gezant, noemde de situatie in de andere kampen in augustus 1940 echter goed. Het neutrale Zwitserland was aangewezen door zowel Duitsland als de geallieerden om te controleren of de gevangenen aan beide zijde behandeld werden naar de maatstaven van de Geneefse Conventie.⁵² Lenzinger bezocht twee vrouwenkampen, Banjoebiroe en Salitaga, en drie mannenkampen, Ngawi, Sassaran en Singkang.⁵³

Internationale reacties op de internering

In Europa was er van Duitse zijde veel verontwaardiging over de internering. Er volgden dan ook represailles op de internering in Nederlands-Indië. Op 19 en 20 juli 1940 werden 231 Nederlanders 'gegijzeld'. De mannen gingen naar een krijgsgevangenenbarak naast het concentratiekamp Buchenwald en vijftien vrouwen werden korte tijd geïnterneerd in Ravensbrück. In oktober van dat jaar gijzelden de Duitsers opnieuw 116 Nederlandse mannen en plaatsten hen bij de overige mannen in Buchenwald. Later werden deze mannen verplaatst naar het Brabantse St. Michielsgestel, waar zij de rest van de oorlog doorbrachten. Van de gegijzelde mannen vonden er tijdens de internering veertien de dood.⁵⁴

Verder begon Duitsland een mediacampagne die een negatief en tendentius beeld van de situatie

50 NL-HaNA, Koloniën / Londen, 2.10.45, inv.nr 263, Geheimecijfer nr. 1145, 24 november 1940 Curaçao.

51 NL-HaNA, Koloniën / Londen, 2.10.45, inv.nr. 256, Geheim-eigenhandig nr. 2732/VII A-3, 27 augustus 1940.

52 Detlev Vagst, 'Switzerland, International Law and World War II', *The American Journal of International Law* 91 (1997) 3, 466-475, aldaar 471.

53 NL-HaNA, Koloniën / Londen, 2.10.45, inv.nr. 256, Rapport Zwitserse gezant dr. Lenzinger bezoek kampen, 9-14 augustus 1940.

54 Ellen Klinkers, hoofdstuk van Imhoff-onderzoek, 'Internering Internationaal', 4.

in de kampen schetste. De moeilijke eerste weken in kamp Onrust speelden een grote rol in de Duitse beeldvorming van het interneringsbeleid in Indonesië. Twee Duitse wetenschappers, dr. Schroeder en dr. Dehm, werden na elf dagen vrijgelaten uit kamp Onrust omdat zij niet in Nederlands-Indië woonden en zij konden op de Duitse ambassade in Kobe, Japan, hun verhaal doen. Zij spraken van 'een abominabele behandeling' en 'bruuske politiemethoden'.⁵⁵ Dat de situatie op Onrust verbeterde en ook niet kenmerkend was voor het Indische interneringsbeleid maakte niet meer uit. De Duitse pers had genoeg munitie en begon een propaganda-campagne tegen de Duitse interneringen in de Nederlandse koloniën.⁵⁶ Zo vermeldde een bericht ten onrechte dat er transporttreinen vol Duitse doden lagen.⁵⁷ In Nederland spraken Duitsgezinde kranten over de slechte behandeling van Duitsers en NSB'ers in Nederlands-Indië. Net als de Duitse pers verdedigden zij de gijzeling van de Nederlanders als een logische en rechtvaardige tegenmaatregel.⁵⁸ De Duitse berichtgeving over de situatie op de Antillen stond ook vol onjuistheden. Zo zouden drie Duitsers zonder reden zijn doodgeschoten. In

werkelijkheid ging dit alleen om één matroos.⁵⁹ *The Japanese Times*, een Japanse krant met een Britse eigenaar, oordeelde heel anders over de internering. De situatie in het kamp Ngawi, het grootste kamp naast Onrust, werd in een artikel van de *Japanese Times* zelfs 'amongst the best in the world' genoemd. Hoewel de situatie in het kamp verbeterd was, kan dit artikel worden gezien als propaganda van geallieerde zijde.⁶⁰

De interneringskampen

De situatie in de kampen verbeterde in de eerste maanden na de internering door de bouw en aanpassing van nieuwe kampen. Dit gebeurde vanuit meerdere overwegingen. Zo zagen de bestuurders van de drie koloniën de noodzaak van verbeteringen in nadat zij de kampen hadden bezocht, ook al waren zij over het algemeen tevreden over de situatie.⁶¹ Daarnaast dwong het toezicht van het Rode Kruis en de aandacht voor internationale wetgeving rond internering tot verandering. Ten slotte was er ook de angst dat Duitsland na de gijzeling van de Nederlanders tot meer represailles in Nederland zou overgaan.⁶²

In Indonesië werd een kamp gebouwd in de Alasvallei op Sumatra. Deze locatie was gekozen vanwege de afgelegen ligging in de bergen en het milde klimaat. Het kamp bestond uit zes blokken, A tot en met F, en had een grote omheining met op elke hoek een wachttorens. De blokken huisvestten maximaal 500 mensen in totaal en maximaal 50 mensen per houten barak in die blokken.⁶³ Er was per blok een ziekenzaal, een kantine, een keuken om zelf te koken, een ruimte om te lezen en een binnenplaats om te sporten. Ook was er een moestuin aangelegd bij het kamp.⁶⁴ Verder hoorde er een klein ziekenhuis bij het kamp, buiten de omheining, dat ruimte bood aan 32 patiënten.⁶⁵

Nadat Fort Zeelandia een week als interneringskamp gefungeerd had werd in Suriname een oud klooster aan de Copieweg in de buurt van Paramaribo als permanente locatie gekozen.⁶⁶ Het kamp was opgedeeld in een familiebarak, een mannenbarak en een barak voor Duitse,

55 NL-HaNA, Koloniën / Londen, 2.10.45, inv.nr. 256, Geheim-eigenhandig nr. 2660/VII A-3, 23 augustus 1940.

56 NL-HaNA, Koloniën / Londen, 2.10.45, inv.nr. 256, Persrapport 22, Agentschap der Nederlanden, 6 september 1940, Bern.

57 NL-HaNA, Koloniën / Londen, 2.10.45, inv.nr. 256, Diverse Duitse krantenberichten overgenomen in archief;

58 NIOD, KA II, Knipselcollectie uit het archief van de NSB over zaken, inv.nr. 841, 'De behandeling van de rijksduitschers in Indië'.

59 NL-HaNA, BuZa / Londens archief, 2.05.80, inv.nr. 675, Nota Verbale Zwitserse Delegatie, 10 Juni 1940.

60 NL-HaNA, Koloniën / Londen, 2.10.45, inv.nr. 256, The Japan Times, 3 september 1940; NL-HaNA, Koloniën / Londen, 2.10.45, inv.nr. 256, Rapport Zwitserse gezant dr. Lenzinger bezoek kampen, 9-14 augustus 1940.

61 NL-HaNA, Koloniën / Londen, 2.10.45, inv.nr. 256, 'Nummer 65 van Starckenborg aan Welter', Batavia 1 juni 1940; NL-HaNA, BuZa / Londens archief, 2.05.80, inv.nr. 672; NL-HaNA, BuZa / Londens archief, 2.05.80, inv.nr. 674.

62 NL-HaNA, Gouverneur Suriname / Geheim Archief [digitaal duplicaat], 2.10.18, inv.nr. 582, 'Brief met betrekking tot de interneringsmaatregelen in Suriname' van de Procureur-Generaal aan de Gouverneur-Generaal, 6 juli 1940; 2.05.80 659 2 oct 1940 minkol paraprash tel GG.

63 NL-HaNA, Koloniën / Londen, 2.10.45, inv.nr. 256, 'Instructies voor den commandant van het interneringskamp in de Alasvallei te Lawe Segala'; NL-HaNA, BuZa / Londens archief, 2.05.80, inv.nr. 659, telegram van Starckenborgh aan minkol, 2 oktober 1940; NL-HaNA, BuZa / Londens archief, 2.05.80, inv.nr. 659, Rapport Derde Bezoek Rode Kruis Alas-valei, 2-4 september 1941; NL-HaNA, BuZa / Londens archief, 2.05.80, inv.nr. 659, geheimcijfer, 6 december 1941.

Joodse mannen.⁶⁷ In de eerste maanden verbleven alleen de mannen in het oude klooster, waar zij 12 kamers deelden met 48 man. De vrouwen en kinderen kwamen in juni 1941 toen de familiebarak gereed was.⁶⁸ In tegenstelling tot Nederlands-Indië kregen de Duitse vrouwen en kinderen in Suriname toestemming om op vrijwillige basis bij hun man te wonen. De familiebarak bestond uit 12 hutten die bewoond werden door 6 tot 12 personen. Op de binnenplaats waren latrines, drie bad-douches en een moestuin. Verder was er een kantine en – na verloop van tijd – een keuken voor de families. De ziekenzaal had weinig middelen, zodat ernstigzieken naar het hospitaal in Paramaribo werden gebracht.⁶⁹ In Suriname werden de mannen in de eerste maanden van de internering verplicht om te werken, wat het Nederlandse ministerie van Buitenlandse Zaken sterk veroordeelde. Hoewel krijgsgevangenen volgens het internationaal recht aan het werk gezet mochten worden, waren de Duitsers preventief geïnterneerd en officieel geen krijgsgevangenen.⁷⁰

Het kamp op Bonaire lag aan zee en was opgebouwd uit een grote loods voor de mannen en kleine houten huisjes voor de kinderen en vrouwen. In dit kamp woonden de mannen, die een gezin hadden, gescheiden van hun familie. Er was een binnenplaats, een leeszaal en een kleine ziekenzaal aanwezig.⁷¹

De bewakers hadden een eigen verblijf buiten de kampen. Zij kregen orders van de legerleiding, in alle drie de koloniën, om vluchtpogingen te verhinderen door met scherp te schieten.⁷² In de Alasvallei bestond de bewaking uit dertien brigades garnizoensinfanterie die in het kamp door Europeanen en buiten het kamp door Nederlands-Indië werd vervuld. Dit omdat de koloniaaldenkende Nederlanders en Duitsers Nederlands-Indische bewaking ongepast vonden. De bewaking werd na verloop van tijd aangevuld met dienstplichtigen van de Landstorm.⁷³ Op Bonaire was de bewaking de taak van het Korps Militaire Politietroepen.⁷⁴ In oktober 1942 werden zij afgelost door de Nederlandse Troepen Bonaire.⁷⁵ De bewaking werd aangescherpt met een extra omheining en zoeklichten na een

FOTO KITLV

Geïnterneerde Europeanen stellen in het kamp in Ngawi een memorandum op

ontsnapping in september 1941.⁷⁶ In Suriname bewaakten Surinaamse schutters en militairen van de Prinses Irenebrigade de geïnterneerden.⁷⁷ Net als op Bonaire werd na een ontsnappingspoging in september 1941 de bewaking bij het klooster op de Copieweg aangescherpt met vier extra wachttorens en een extra prikkeldraadversperring.⁷⁸

64 NL-HaNA, BuZa / Londens archief, 2.05.80, inv.nr. 659, Rapport Derde Bezoek Rode Kruis Alas-valei, 2-4 september 1941.

65 Van Heekeren, *Batavia seint Berlijn*, 65-72.

66 Ramsoedh, *Suriname 1933-1944*, 165.

67 NL-HaNA, BuZa / Londens archief, 2.05.80, inv.nr. 680, Rapport Kamp Burgergeïnterneerden Copieweg, MR Moll, 3-6 januari 1942.

68 Van der Horst, *Wereldoorlog in de West*, 69.

69 NL-HaNA, BuZa / Londens archief, 2.05.80, inv.nr. 680, Rapport Kamp Burgergeïnterneerden Copieweg, MR Moll, 3-6 januari 1942; NL-HaNA, BuZa / Londens archief, 2.05.80, inv.nr. 680, Rapport kamp burgergeïnterneerden Copieweg, MR Moll, 24 april 1943.

70 NL-HaNA, BuZa / Londens archief, 2.05.80, inv.nr. 674, gewoontcijfer Paramaribo 294, Kielstra.

71 NL-HaNA, BuZa / Londens archief, 2.05.80, inv.nr. 680, Rapport nopens de Duitse burgergeïnterneerden op Bonaire, W.A. Trinler, 23 tot 26 april 1943; Van der Horst, *Wereldoorlog in de West*, 69-73.

72 NL-HaNA, Koloniën / Londen, 2.10.45, inv.nr. 256, 'Instructies voor den commandant van het interneringskamp in de Alasvallei te Lawe Segala'; NL-HaNA, BuZa / Londens archief, 2.05.80, inv.nr. 675, verbaal nr. 793; Van der Horst, *Wereldoorlog in de West*, 71.

73 'Instructies voor den commandant van het interneringskamp in de Alasvallei te Lawe Segala'.

74 Van der Horst, *Wereldoorlog in de West*, 72.

75 Van Dissel, *In de West*, 58.

76 Van der Horst, *Wereldoorlog in de West*, 71.

77 NL-HaNA, Gouverneur Suriname / Geheim Archief [digitaal duplicaat], 2.10.18, inv. 582, Brief Hoofd interneringsdienst aan de gouverneur-generaal, 24 november 1941; NL-HaNA, Gouverneur Suriname / Geheim Archief [digitaal duplicaat], 2.10.18, inv. 583, Geheim verbaal, beheerder interneringsdienst in Suriname, 21 januari 1942.

78 Van der Horst, *Wereldoorlog in de West*, 70-71.

De geïnterneerden kregen maaltijden, zakgeld en kleding. Gelijk aan de richtlijnen voor Europese militairen kregen zij een gevarieerd, maar sober menu.⁷⁹ Het zakgeld varieerde in de koloniën afhankelijk van de plaatselijke kosten. Het geld kon worden gebruikt om goederen te kopen of om voedsel en andere benodigdheden aan te schaffen in de kantine.⁸⁰ In de Alasvallei waren artsen onder de geïnterneerden, die ook werden ingezet. Daarnaast kwamen er geregeld

militaire artsen langs. Op Bonaire kwam er tweemaal per week een arts en in Suriname was dit eens per week.⁸¹ In Suriname waren er klachten over het tekort aan medicijnen. In het algemeen gold dat het aantal zieken in de kampen niet hoger was dan de gebruikelijke aantallen in de koloniën. In Nederlands-Indië waren soms uitbraken van malaria en dysenterie. Ook op Bonaire en in Suriname heersten zo nu en dan tropische ziekten.

De dagen in de kampen verliepen volgens een strak programma. In Suriname en Nederlands-Indië was er tweemaal per dag een appel, op Bonaire drie keer per dag. Drie keer per dag werden maaltijden verstrekt. De rest van de dag werd gevuld met sport, vrijetijdsbesteding, schoonmaak en vrijwillige werkzaamheden, bijvoorbeeld in de moestuin. De kinderen konden naar school en mochten in Nederlands-Indië en Bonaire buiten de kampen wandelen. De vrije tijd kon worden ingevuld met lezen, het schrijven van brieven, muziek en voorstellingen. Bezoek van familie buiten de kampen was beperkt mogelijk. In Nederlands-Indië mocht dit slechts onder bijzondere omstandigheden en op Bonaire was dit twee keer in de maand twee uur mogelijk. In Suriname woonden families samen.⁸²

De rapporten van het neutrale Rode Kruis geven inzicht in de situatie in de kampen.⁸³ Het Rode Kruis beoordeelde de situatie op Bonaire in 1943 bijvoorbeeld als 'en général [...] très bonnes'.⁸⁴ Het Internationale Rode Kruis had in de Tweede Wereldoorlog de taak om het leed van oorlogsslachtoffers te verlichten en de controle van interneringskampen viel binnen deze missie.⁸⁵ De Zwitserse gezanten en waarnemers van het Rode Kruis controleerden op de naleving van het internationaal recht ten aanzien van krijgsgevangenen door middel van vragenlijsten in het Duits.⁸⁶ Dit gebeurde in samenspraak met een vertrouwenspersoon van de geïnterneerden. Met uitzondering van de onteigeningen van persoonlijke bezittingen leefden de gouvernements dit recht na.⁸⁷

Het sobere bestaan in de kampen en de jarenlange beperking van de vrijheid om redenen die in de ogen van de geïnterneerden zelf weinig

- 79 NL-HaNA, Koloniën / Londen, 2.10.45, inv.nr. 256, 'Instructies voor den commandant van het interneringskamp in de Alasvallei te Lawe Segala'; NL-HaNA, Koloniën, 2.10.45, inv. nr. 256, verbaal nr. 65, Starckenborgh aan Welter; NL-HaNA, BuZa / Londens archief, 2.05.80, inv.nr. 680, Kabinetgeheim nr. 82, 20 januari 1942; NL-HaNA, BuZa / Londens archief, 2.05.80, inv.nr. 680, Rapport nopens de Duitse burgergeïnterneerden op Bonaire, W.A. Trinler, 23 tot 26 april 1943; NL-HaNA, BuZa / Londens archief, 2.05.80, inv.nr. 680, Rapport kamp burgergeïnterneerden Copieweg, MR Moll, 24 april 1943.
- 80 Ibidem; NL-HaNA, BuZa / Londens archief, 2.05.80, inv.nr. 680, Rapport nopens de Duitse burgergeïnterneerden op Bonaire, W.A. Trinler, 23 tot 26 april 1943; NL-HaNA, BuZa / Londens archief, 2.05.80, inv.nr. 659, Rapport Derde Bezoek Rode Kruis Alas-valei, 2-4 september 1941.
- 81 NL-HaNA, Koloniën / Londen, 2.10.45, inv.nr. 263, 'Lagerbezeichnung Bonaire', 22 januari 1941.
- 82 NL-HaNA, BuZa / Londens archief, 2.05.80, inv.nr. 680, Rapport Kamp Burgergeïnterneerden Copieweg, MR Moll, 3-6 januari 1942; NL-HaNA, BuZa / Londens archief, 2.05.80, inv.nr. 680, Rapport kamp burgergeïnterneerden Copieweg, MR Moll, 24 april 1943; NL-HaNA, BuZa / Londens archief, 2.05.80, inv.nr. 680, Rapport nopens de Duitse burgergeïnterneerden op Bonaire, W.A. Trinler, 23 tot 26 april 1943; NL-HaNA, Koloniën / Londen, 2.10.45, inv.nr. 263, 'Lagerbezeichnung Bonaire', 22 januari 1941; NL-HaNA, BuZa / Londens archief, 2.05.80, inv.nr. 659, Rapport Derde Bezoek Rode Kruis Alas-valei, 2-4 september 1941; NL-HaNA, Koloniën / Londen, 2.10.45, inv.nr. 256, verbaal nr. 78, batavia centrum aan nethminkol, 5 maart 1941; Van Heekeren, *Batavia seint Berlijn*.
- 83 NL-HaNA, BuZa / Londens archief, 2.05.80, inv.nr. 680, Rapport Kamp Burgergeïnterneerden Copieweg, MR Moll, 3-6 januari 1942; NL-HaNA, BuZa / Londens archief, 2.05.80, inv.nr. 680, Rapport kamp burgergeïnterneerden Copieweg, MR Moll, 24 april 1943; NL-HaNA, BuZa / Londens archief, 2.05.80, inv.nr. 680, Rapport nopens de Duitse burgergeïnterneerden op Bonaire, W.A. Trinler, 23 tot 26 april 1943; NL-HaNA, Koloniën / Londen, 2.10.45, inv.nr. 263, 'Lagerbezeichnung Bonaire', 22 januari 1941; NL-HaNA, BuZa / Londens archief, 2.05.80, inv.nr. 659, Rapport Derde Bezoek Rode Kruis Alas-valei, 2-4 september 1941;
- 84 NL-HaNA, BuZa / Londens archief, 2.05.80, inv.nr. 680, Rapport nopens de Duitse burgergeïnterneerden op Bonaire, W.A. Trinler, 23 tot 26 april 1943.
- 85 ICRC, 'The ICRC during World War II, 26 november 2018, Archives Audiovisual Library. <https://blogs.icrc.org/cross-files/the-icrc-during-world-war-ii/> NL-HaNA, BuZa / Londens archief, 2.05.80, inv.nr. 680, Rapport kamp burgergeïnterneerden Copieweg, MR Moll, 24 april 1943.
- 86 NL-HaNA, Koloniën / Londen, 2.10.45, inv.nr. 256, Vragenlijst Zwitserse gezant naleving Geneefse conventie in Nederlands-Indië; NL-HaNA, Koloniën / Londen, 2.10.45, inv.nr. 263, 'Lagerbezeichnung Bonaire', 22 januari 1941; NL-HaNA, BuZa / Londens archief, 2.05.80, inv.nr. 680, Rapport Kamp Burgergeïnterneerden Copieweg, MR Moll, 3-6 januari 1942.
- 87 NL-HaNA, Koloniën / Londen, 2.10.45, inv.nr. 263, 'Lagerbezeichnung Bonaire', 22 januari 1941; NL-HaNA, Koloniën / Londen, 2.10.45, inv.nr. 256, Geheimecijfer, 10 mei 1941, Batavia.

Het Rode Kruis beoordeelde de omstandigheden van de geïnterneerden op Bonaire in 1943 als 'en général [...] très bonnes'

FOTO KITLV

zinnig waren, leidden tot frustraties. Dit blijkt uit het Rode Kruisrapport van 1943 uit Suriname: 'Nervosité croissante, conséquence de l'internement prolongé'.⁸⁸ Oftewel, een groeiende rusteloosheid als gevolg van de langdurige internering. De klachten van de geïnterneerden weerspiegelden de frustratie die bestond over het beperkte contact met de buitenwereld, het gebrek aan de eigen regie over dagelijkse bezigheden en de afwezigheid van een eigen plek en persoonlijke bezittingen. Kortom, een gebrek aan perspectief. De censuur die was ingesteld vanwege de oorlog zorgde voor vertraging in de aflevering van post. In Suriname mocht er per maand slechts een brief naar familie in Duitsland en een brief naar een neutraal gebied worden gestuurd.⁸⁹ Op Bonaire mocht er een keer per week post worden verstuurd en in Indonesië was dit tweemaal per week, wel met een beperkt aantal woorden per brief.⁹⁰ Klachten over het eten lieten het verlangen naar Europees en meer gevarieerd voedsel zien.⁹¹ In alle drie de kampen was daarnaast grote vraag naar een radio en een bioscoop om directer in contact te staan met de buitenwereld.⁹² De vrijlating van geïnterneerden was een moeizaam proces en hoewel er mondjes-

maat geïnterneerd en vrijkwamen, bleef de overgrote meerderheid voor de volledige duur van de oorlog geïnterneerd.⁹³

Na de Japanse aanval op Pearl Harbor werden de Duitsers uit de Alasvallei op Sumatra naar Brits-Indië overgebracht, om te voorkomen dat zij de Japanners zouden helpen bij de verovering van Nederlands-Indië. De gevaren van dit

88 NL-HaNA, BuZa / Londens archief, 2.05.80, inv.nr. 680, Rapport kamp burgergeïnterneerden Copieweg, MR Moll, 24 april 1943.

89 NL-HaNA, BuZa / Londens archief, 2.05.80, inv.nr. 680, Rapport Kamp Burgergeïnterneerden Copieweg, MR Moll, 3-6 januari 1942.

90 NL-HaNA, Koloniën / Londen, 2.10.45, inv.nr 263, 'Lagerbezeichnung Bonaire', 22 januari 1941; NL-HaNA, Koloniën / Londen, 2.10.45, inv.nr. 256, Geheimecijfer, 10 mei 1941, Batavia.

91 NL-HaNA, Koloniën / Londen, 2.10.45, inv.nr 263, 'Lagerbezeichnung Bonaire', 22 januari 1941; NL-HaNA, BuZa / Londens archief, 2.05.80, inv.nr. 680, Rapport kamp burgergeïnterneerden Copieweg, MR Moll, 24 april 1943.

92 NL-HaNA, Koloniën / Londen, 2.10.45, inv.nr. 256, Bericht nr. 201, Batavia centrum aan nethminkol, 13 juni 1941; NL-HaNA, Koloniën / Londen, 2.10.45, inv.nr 263, 'Lagerbezeichnung Bonaire', 22 januari 1941; NL-HaNA, BuZa / Londens archief, 2.05.80, inv.nr. 680, Rapport Kamp Burgergeïnterneerden Copieweg, MR Moll, 3-6 januari 1942.

93 NL-HaNA, 'De Actieve ambtsperiode van de laatste gouverneur-generaal van Nederlandsch-Indië 1936-1942 door AG Vromans', 25; NL-HaNA, 2.21.183.83, 'Enquêtecommissie Regeringsbeleid 1940-1945: verhoor van van Starckenborgh', 52; Ramssoedh, *Suriname 1933-1944*, 166; Van der Horst, *Wereldoorlog in de West*, 74-75.

transport waren van tevoren duidelijk en Van Starckenborgh gaf aan dat een bewakingskonvooi noodzakelijk was.⁹⁴ Uiteindelijk werden drie schepen van de Koninklijke Paketvaartmaatschappij, die ter beschikking waren gesteld aan de Commandant Zeemacht, daarvoor ingezet.⁹⁵ De eerste twee schepen die vertrokken uit de haven van Sibolga, de *Plancius* en de *Ophir*, arriveerden veilig in Brits-Indië. Voor het derde schip, de *Van Imhoff*, was geen konvooi beschikbaar en ook waren er onvoldoende reddingsmiddelen voor alle geïnterneerden. Een bombardement door een Japans vliegtuig op 19 januari 1942 beschadigde het schip zodanig dat het zonk. Terwijl de bemanning en het bewakingsdetachement zich met reddingsboten in veiligheid wisten te brengen, lieten ze de Duitse geïnterneerden achter op het schip. 411 Duitse burgergeïnterneerden kwamen daardoor om het leven.⁹⁶

Op 21 januari, twee dagen na de ramp, verliet de *Tjisadane* de haven van Surabaya met 146 NSB'ers aan boord naar Suriname. Daar zouden zij, na een kort verblijf in strafgevangenis Nieuw Amsterdam, tot het einde van de oorlog worden opgesloten in het kamp *Jodensavanne*.⁹⁷ Deze verplaatsing laat de verbondenheid van de koloniale wereld en het koloniale interneringsbeleid zien.

De Duitse dreiging werd over het algemeen overschat en het idee van een vijfde colonne was ongegrond. Dit kan worden geconcludeerd op basis van het rapport uit 1947 van de parlementaire enquêtecommissie. Die commissie deed onder andere onderzoek naar de oorlog in Nederlands-Indië. Bij de verhoren werden ook Van Starckenborgh en zijn interneringsbeleid onder de loep genomen. Daaruit kwam onder andere naar voren dat bij het oppakken van de Duitsers nergens grote hoeveelheden wapens waren aangetroffen en verhoren van geïnter-

FOTOKITIV

Geïnterneerden met veronderstelde Duitse sympathieën verrichten graafarbeid in het kamp Jodensavanne in Suriname

neerden in Nederlands-Indië wezen ook op geen enkele wijze op een complot.⁹⁸

De oorlog in Oekraïne

De omgang met burgers met een nationaliteit of achtergrond van een vijandelijk land is een probleem van alle tijden. Met name in tijden van oorlog rijst de vraag hoe de staat met deze burgers, die een mogelijke dreiging vormen voor de nationale veiligheid, moet omgaan. Toen Rusland op 24 februari 2022 Oekraïne binnenviel werd deze vraag weer uiterst relevant voor de lidstaten van de NAVO, waaronder Nederland. Het rapport '24/2', samengesteld door de MIVD en AIVD, stelde dat Russen en mensen met pro-Russische sympathieën een reële dreiging vormen in Nederland. De inval zorgde voor oplopende spanningen en een opgeschaalde dreiging op het gebied van spionage. Op 29 maart 2022 werden in dat kader zeventien

94 NL-HaNA, Tjarda van Starckenborgh Stachouwer, 2.21.183.83, inv.nr 6, document 22.

95 Van Heekeren, *Batavia seint Berlijn*, 111-113.

96 Zie: <https://www.van-imhoff.com/>.

97 Van der Horst, *Wereldoorlog in de West*, 75-80.

98 NL-HaNA, 'Enquêtecommissie Regeringsbeleid 1940-1945: verhoor van van Starckenborgh', 2.

medewerkers van het diplomatieke Russische apparaat in Nederland *persona non grata* verklaard. Zij zouden als inlichtingenofficier actief zijn geweest. Met hun uitzetting was het gevaar echter niet geweken. Rusland probeerde het International Strafhof te infiltreren, Russische sabotageacties in Nederland kunnen volgens de AIVD niet worden uitgesloten en het narratief van het Kremlin zou daarnaast onder bepaalde groepen anti-institutionele, extremistische ideeën op kunnen wekken.⁹⁹ Een andere maatregel die Nederland, samen met veel Europese landen nam, was de inname van bezittingen van Russische oligarchen.¹⁰⁰

Hoewel personen met een Russische nationaliteit, een Russische achtergrond of pro-Russische sympathieën mogelijk een dreiging kunnen vormen is er ook een andere kant. In Nederland kwamen er na het uitbreken van de oorlog steeds meer meldingen van wantrouwen jegens Russische burgers en verbaal en fysiek geweld tegen Russen en Russische instellingen.¹⁰¹ Uit een onderzoek van Instituut Clingendael blijkt verder dat de oorlog in Oekraïne ook kan leiden tot wrijving tussen de Russische en Oekraïense gemeenschap in Nederland.¹⁰² Nederland telt ruim 30.000 inwoners met een Russische afkomst. Onder hen zijn zowel felle tegenstanders als voorstanders van het beleid van de Russische leider Vladimir Poetin.¹⁰³

Dit dilemma lijkt veel op het probleem waar de koloniën mee te maken kregen aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog. Hoewel er geen enkele concrete aanwijzing voor een complot van de ‘vijfde colonne’ was, namen de gouvernementen geen enkel risico. De Japanse en Duitse militaire dreiging, de onsuccesvolle poging de defensie te versterken en het gebrek aan volledige inlichtingen vooraf, leidden tot deze ‘veiligheidsmaatregel’. Hiermee brokkelde in het eerste jaar van de oorlog de status van de Duitse inwoner af. ‘The burden of nationality’ werd zo voor de Duitsers in de koloniën al tijdens de oorlog duidelijk. Hoewel het verleidelijk is vanuit de huidige tijdgeest een oordeel te vellen over de internering van Duitsers, was internering van burgers door de geallieerden

Een generaliserende veroordeling op basis van nationaliteit mag niet leidend zijn bij het waarborgen van de nationale veiligheid

niet ongebruikelijk tijdens de Tweede Wereldoorlog.¹⁰⁴ Het verschil met de situatie nu is echter dat Nederland over een zeer geavanceerd inlichtingenapparaat beschikt, democratische waarden en de rechten van burgers hoger in het vaandel staan en Nederland niet direct bij de oorlog betrokken is. Deze casus toont echter wel dat in de huidige tijdgeest moet worden gewaakt voor een veroordeling van Russen op basis van hun nationaliteit. Goede inlichtingen en voldoende aandacht voor de rechten van burgers in Nederland moeten leidend zijn bij het waarborgen van de nationale veiligheid, niet een generaliserende veroordeling op basis van nationaliteit. ■

99 AVID en MIVD, 24/2. *De Russische aanval op Oekraïne: een keerpunt in de geschiedenis* (Den Haag, 2023) 10-25; AIVD, ‘AIVD verstoort activiteiten Russische inlichtingenofficier richting Internationaal Strafhof’ (16 juni 2020). <https://www.aivd.nl/actueel/nieuws/2022/06/16/aivd-verstoort-activiteiten-russische-inlichtingenofficier-richting-internationaal-strafhof>.

100 Aïda Brands, ‘Mag je geld afpakken van rijke Russen? De Europese Commissie wil het proberen’, *NOS*, 25 mei 2022. <https://nos.nl/artikel/2430211-mag-je-geld-afpakken-van-rijke-russen-de-europese-commissie-wil-het-proberen>.

101 Mark Rutte, ‘We zijn in strijd met Poetin, niet met Russen’, *NOS*, 8 maart 2022. <https://nos.nl/collectie/13888/video/2420316-rutte-we-zijn-in-strijd-met-poetin-niet-met-russen>.

102 Christopher Houtkamp en Niels Drost, *Oekraïense en Russische gemeenschappen in Nederland. Onderzoek naar het diasporalandschap, verhoudingen tussen gemeenschappen en het diasporabeleid van Oekraïne en Rusland* (Den Haag, Clingendael, 2023) 1-4.

103 Karel Smouter, ‘Zo splijt Poetin de 30.000 Russen die in Nederland wonen’, *de Correspondent*, 29 juni 2016. <https://decorrespondent.nl/4744/zo-splijt-poetin-de-30-000-russen-die-in-nederland-wonen/ea5b69b9-1740-0506-15ac-4833c1a60ed8>.

104 Kempner, ‘The Enemy Alien Problem in the Present War’, 445-451; John E. Schmitz en Bradley W. Hart, ‘A Crisis of Identity. Good Aliens, Bad Americans, or Bargaining Chips? US Civilian Exchanges with the Third Reich during World War II’, *The International History Review* 44 (2022) 6, 1269-1285; Alison Renteln, ‘A Psychohistorical of the Japanese American Internment’, *Humans Rights Quarterly* 17 (1995) 618-648.

Het hakblok van het pacifisme

Jaus Müller

Nederland gaat slaapwandelen een nieuwe wereldoorlog in', stond er op de opiniepagina van *NRC Handelsblad* van 6 maart.¹ Het artikel was van de hand van hoogleraar financiële geografie Ewald Engelen en techniekfilosoof Martijntje Smits. In hun opiniestuk pleiten de auteurs voor een herbezinning op de huidige strategie van het Westen in de steun aan Oekraïne: 'Het antwoord op de uitzichtloze situatie aan het Oekraïense front kan niet zijn om domweg hetzelfde te blijven doen'. Zij ergeren zich aan boodschappen van bijvoorbeeld de Commandant der Strijdkrachten, generaal Onno Eichelsheim, die blijft hameren op het (militair) steunen van Oekraïne. Zij plaatsen hem in de categorie aanjagers van 'een angstcultuur die wordt aangewakkerd door vertegenwoordigers van het militair-industriële complex': 'Vertegenwoordigers van de Nederlandse krijgsmacht kunnen in de media kritiekloos vertellen over de militaire bedreigingen, maar burgers krijgen daar zelden een ander, meer pacifistisch perspectief te horen'.

Ik dacht nog even: misschien doet een verfrissende blik op het conflict niemand kwaad. Het is duidelijk dat de strijd in Oekraïne op z'n zachtst gezegd in een impasse zit en iedereen die een werkbare oplossing heeft mag van mij kolommen van de kranten volpennen, ook als dat uit pacifistische hoek komt. Maar dat is niet wat het artikel van Engelen en Smits oplevert. Er staat zelfs nog geen begin in van een oplossing en is daarom het toonbeeld van intellectuele gemakzucht: met de vredesduif op de schouder langs de zijlijn

roepen dat het anders moet, maar zelf geen idee hebben hoe dan.

Gelukkig was ik niet de enige die zich groen en geel ergerde aan dit artikel. De veelbeluisterde BNR-podcast van Arend Jan Boekestijn en Rob de Wijk nodigde de auteurs uit. Ik kan iedereen deze podcast aanraden.² Het resultaat is 44 minuten lang intellectueel vuurwerk, waarin de opinieschrijvers zich met de minuut langer vastdraaien in een steeds minder geloofwaardig verhaal: namelijk het bizarre idee dat geweldloosheid een oplossing is tegen een inherent gewelddadige dictator uit Moskou. 'Er moet een krachtige internationale diplomatieke druk worden uitgeoefend op Rusland om het vuren te staken en om de tafel te gaan zitten.' Alsof niemand in Brussel eerder op dat idee is gekomen. Praten met de Russische leider Poetin en sancties voor de Russen: het heeft allemaal tot niets geleid.

Vooral techniekfilosoof Martijntje Smits gelooft niet dat wapens de oplossing zijn. Gevraagd naar welke oplossing dan wel zou kunnen werken, wijst ze op een begrip uit de internationale betrekkingen: we moeten meer strategische empathie koesteren voor Poetin. Het Westen zou zich volgens haar meer moeten inleven in Poetin, die zich bedreigd zou voelen door de oprukkende westerse invloedssfeer, met name door de uitbreiding van de NAVO naar de Baltische staten. Het is duidelijk dat beide auteurs zich niet verdiept hebben in de geschiedenis van de Baltische staten. Een constante daarin is namelijk de

kwalijke neiging van hun oosterbuur Rusland om vanaf 1795 gemiddeld elke dertig jaar de soevereiniteit van de Baltische staten te schenden. Is het zo raar dat die landen hun heil zochten bij de NAVO? Niet gehinderd door enige kennis van feiten en dát negeren, ten faveure van strategische empathie voor Poetin, is zwaarbevochten vrede en veiligheid negeren van miljoenen inwoners in het voormalig Oostblok.

Het is bovenal nogal wat om strategische empathie te vragen voor iemand met een jarenlang *track record* van het schenden van democratische grondbeginselen. We hebben hier te maken met een regime waaronder inmiddels niemand in Rusland meer in vrijheid leeft, wat bereikt is met snoeiharde repressie. Vragen om empathie voor Poetin is hetzelfde als naar Ridouan Taghi kijken en jezelf afvragen of die misschien toch wel ergens een punt had toen hij begon met het tarten van de Nederlandse rechtsstaat en samenleving.

Los van meer strategische empathie pleit met name Martijntje Smits er in de podcast voor om van verder geweld af te zien. Maar dat betekent dat Poetin kan doorstoten tot waar hij wil, werpt Boekestijn Smits terecht tegen in de podcast. Echt een antwoord lijkt Smits daar niet op te hebben. Dat is dan maar zo, lijkt haar – in mijn ogen verbijsterende – antwoord. Zij lijkt geweldloosheid te prevaleren boven individuele vrijheid, zelfbeschikking en democratie. Waar ze wel in gelooft is in ‘intern verzet’, van binnenuit (dus na eenmaal te zijn veroverd, neem ik aan), waarbij ze verwijst naar het verzet in de Tweede Wereldoorlog.

Alweer toont Smits zich hier een matige kenner van de militaire geschiedenis. Hoezeer ik de groep rond Claus von Stauffenberg en hun aanslag op de Führer van 1944 ook bewonder, Hitler hebben zij er niet mee gestopt. Hoe dat wel lukte? Tachtig jaar geleden, vanaf juni 1944, toen infanterie en tanks zich vechtend een weg begonnen te banen op de stranden van Normandië, op weg naar Berlijn. De opening van dat westelijke front stelde de Russen in staat hun opmars naar Duitsland vanuit het oosten voort te zetten en uiteindelijk grote delen van

Wie denkt dat ‘intern verzet’ Poetin kan verslaan, moet eens met de moeder van Aleksej Navalny gaan praten

Oost-Europa in te nemen en decennia lang bezet te houden.

Met miljoenen mensenlevens en heel veel militair geweld is Hitler uiteindelijk verslagen. Simpel omdat er in die situatie geen andere optie was. Wie anno 2024 denkt dat ‘intern verzet’ iemand als Poetin kan verslaan, moet maar eens gaan praten met de moeder van de in februari in een strafkolonie overleden Russische oppositieleider Aleksej Navalny.

Vrede, democratie en veiligheid worden al 75 jaar gewaarborgd door de NAVO. Het zijn begrippen die Ewald Engelen en Martijntje Smits wel erg makkelijk offeren op het hakblok van het pacifisme. ■

- 1 Ewald Engelen en Martijntje Smits, ‘Nederland gaat slaapwandelen een nieuwe wereldoorlog in’, *NRC*, 6 maart 2024.
- 2 Arend Jan Boekestijn en Rob de Wijk, ‘Stop de oorlog’, podcast *BNR.nl*, 23 maart 2024.

Fog of war: over een veelgebruikte metafoor

Pien van der Hoeven

Nu er een oorlog woedt op het Europese continent en het gissen is wat er aan de frontlinies in Oekraïne precies gebeurt, hebben commentatoren het in de media vaak over ‘the fog of war’. De spreekwoordelijke nevelen die de oorlog aan het zicht onttrekken waardoor het moeilijk is om het verloop ervan te beoordelen. Ook Nederlandse commentatoren gebruiken de Engelse term, fog of war. Rob de Wijk doet dat bijvoorbeeld regelmatig in de podcast Boekestijn en De Wijk.¹ Steevast zegt hij erbij dat het een term van Clausewitz is. Nu wordt bijna alle militaire wijsheid aan de grote Pruisische generaal en krijgsgelerde toegeschreven. Dus vroeg ik me af, waar heeft Carl von Clausewitz dat dan geschreven, en hoe is het vanuit het Duits een staande Engelse uitdrukking geworden?

Wat een bof, het volledige werk van Clausewitz staat online op de website clausewitzstudies.org en is daar digitaal te doorzoeken. En wat blijkt? De term ‘Nebel des Krieges’, of ‘Kriegsnebel’, komt helemaal niet in zijn werk voor. Wel heeft hij de onzekerheid die met oorlog gepaard gaat omschreven. In zijn grote werk, het postuum uitgegeven *Vom Kriege* (1832), schrijft hij dat driekwart van de factoren waarop het handelen in oorlog is gebaseerd min of meer ‘im Nebel’ is gehuld. Het is deze passage waarnaar de *Oxford Dictionary of Phrase and Fable* verwijst als herkomst van de uitdrukking fog of war, al geeft men aan dat het om een parafraze gaat.

De Engelse vertaling waaruit de *Oxford Dictionary* citeert, is die van de historici Michael Howard en Peter Paret. Hun vertaling van

Vom Kriege uit 1976 is de moderne standaard geworden. Het Duitse ‘Nebel’ is door hen vertaald als ‘fog’. Maar wat blijkt bij verder onderzoek: in de oorspronkelijke Engelse vertaling van het werk van Clausewitz komt het woord ‘fog’ niet voor. Kolonel J.J. Graham, die *Vom Kriege* in 1873 vertaalde, koos als Engels equivalent van ‘Nebel’ voor het woord ‘clouds’. Zijn vertaling bleef een eeuw lang de standaard en was dat ook toen de uitdrukking fog of war in zwang raakte. Dus ook als parafraze kan de uitdrukking niet aan Clausewitz worden toegedicht.²

Om te begrijpen waar de term dan wel vandaan komt, moeten we het negentiende-eeuwse slagveld voor ogen roepen, toen het repeteer-geweer al was uitgevonden maar het rook-zwakke kruit nog niet. De snel opeenvolgende explosies zwart buskruit creëerden ondoor-zichtige rookwolken waarin weinig te ontwaren viel. Het zijn deze kruitdampen waarnaar de term fog of war in letterlijke zin verwijst. Vervolgens is de term een metafoor geworden voor de onzekerheid waarmee oorlog gepaard gaat.

Kolonel Lonsdale Hale (1834-1914) komt de eer toe de uitdrukking bekendheid te hebben gegeven. Hij hield op 24 maart 1896 een lezing in de Engelse garnizoensstad Aldershot met de titel ‘The Fog of War’. Hierin omschreef hij fog of war als de staat van onwetendheid waarin commandanten zich vaak bevinden ten aanzien van de kracht en positie van vijand zowel als vriend. Hale

wist waarover hij sprak, want hij was zelf commandant in de Zoeloe-oorlog van 1879 geweest. Maar hij was vooral invloedrijk als krijgsgeleerde en docent. Zijn lezing werd aangekondigd in de *Times*, en dat is ook de eerste keer dat de uitdrukking in deze gezaghebbende Engelse krant voorkomt. De tweede keer is in een bespreking van de lezing van Hale. Vervolgens blijft de term zo nu en dan opduiken in de *Times*, in de verslagen van de militaire correspondent. En wat blijkt bij verder onderzoek: die militaire correspondent, dat was Hale zelf.

Zo heeft Hale de metafoer vanuit de krijgsmacht de journalistiek binnengebracht. En zo krijgt de term een dimensie erbij: het gaat nu niet meer alleen om de staat van onwetendheid van de bevelhebbers in de strijd, maar ook om de onwetendheid van het publiek aan het thuisfront. Een beroemd historisch voorbeeld van deze dubbele onwetendheid is de Slag aan de Somme in 1916.

In de Eerste Wereldoorlog mochten vijf Engelse journalisten als officieren naar het westelijke front – ‘embedded’ avant la lettre. Hun ontvangst in het Britse leger was in eerste instantie kil: de gewond geraakte officieren die elk een journalist begeleidden kregen het bevel ‘to waste the correspondent’s time’.³ Maar de correspondenten bleken goede vaderlanders, het vertrouwen groeide en ook het inzicht dat zij de geallieerde zaak konden dienen.

Aan de vooravond van de Slag aan de Somme kregen de journalisten hoog bezoek. Brigadegeneraal John Charteris, de chef Inlichtingen van de Britse Expeditiemacht, kwam hen een uitzichtpunt wijzen waar zij de volgende morgen in alle vroegte het begin van het offensief konden gadeslaan. Inderdaad stonden zij bij het krieken van de dag op de aangewezen heuvelrug. Het was helder weer, maar zodra het offensief begon, benamen rookwolken en opdarrelend stof de correspondenten het zicht. Gefrustreerd stelde Henry Perry Robinson, de correspondent van de *Times*, vast dat toen het rookgordijn was opgetrokken, het te laat was ‘to see our men actually moving from the trenches’.⁴ Hoewel zij die dag weinig tot niets te weten waren gekomen over het verloop van de strijd, schreven de

correspondenten opgewekte verslagen over gebiedswinst, krijgsgevangenen en het beperkte aantal gevallen aan eigen zijde. Later bleek dat die eerste dag van het offensief bijna 60.000 Britse doden en gewonden te betreuren waren.

De embedded journalisten zijn achteraf verguisd voor de maskerade die hun verslaglegging was. Maar al kan hun zeker verweten worden dat zij de gruwelen van de oorlogswerkelijkheid weghielden voor hun lezers, het was een bovemenselijke taak om overzicht te krijgen over een drama dat het menselijke voorstellingsvermogen te boven ging, niet alleen in termen van de immensiteit van het lijden, maar ook wat de grootschaligheid van de oorlogvoering en de complexiteit van het conflict betreft.

William Beach Thomas van de *Daily Mail*, die ook tot het selecte groepje embedded correspondenten hoorde, concludeerde een jaar na de Slag aan de Somme dat alle technologie en verbindingsmiddelen ‘could scarcely penetrate the fog of war’.⁵ Zijn teleurstelling over wat moderne technologie zoals de telefoon vermocht, is een historische constante. Ook aan het begin van onze eeuw leefde de positieve verwachting dat dankzij de informatierevolutie de fog of war zou optrekken. Maar met de informatie groeide ook de desinformatie, de ‘Fog of War 2.0’, zoals de *Militaire Spectator* dat in het septembernummer van 2022 zo treffend heeft genoemd. Het blijft turen in de mist. ■

- 1 BNR-podcast Boekestijn en De Wijk, bijvoorbeeld op 20 maart 2023 en 19 augustus 2023. Zie op [hcss.nl](https://www.hcss.nl) ook: Boekestijn en De Wijk: Van patstelling tot onderhandelingstafel (21 augustus 2023).
- 2 De term ‘Friction’ (‘Friktion’ in het Duits) daarentegen, die door militaire theoretici vaak aan ‘fog’ wordt gekoppeld, is wel een belangrijk thema in het werk van Clausewitz. Zie: Eugenia C. Kiesling, ‘On War without the fog’, *Military Review*, september-oktober 2001, 85-87.
- 3 Jean Hood, *War correspondent. Reporting under fire since 1850* (Londen, Conway, 2011) 43; Martin J. Farrar, *News from the front. War correspondents on the western front 1914-18* (Stroud, Sutton, 1998) 73.
- 4 Matthew Farish, ‘Modern witnesses: foreign correspondents, geopolitical vision, and the First World War’, *Transactions* (2001) 283.
- 5 W.B. Thomas, *With the British on the Somme* (Londen, Methuen, 1917) 63.

Reservist: de broodnodige liaison tussen krijgsmacht en bedrijfsleven

'Sense of urgency' hangt over CIOR Seminar 2024

Welke rol kunnen reservisten spelen bij de dringend noodzakelijke toenadering tussen het bedrijfsleven en defensieorganisaties en heeft de Russische aanval op Oekraïne wel echt geleid tot een *sense of urgency*? Op die vragen probeerden deskundigen en publiek een antwoord te vinden tijdens het winterseminar van de reservistenorganisatie CIOR in Gummersbach. Onder het thema 'Strengthening relations between military and economy' lieten diverse sprekers hun licht op de kwestie schijnen en vertelden hoe geleerde lessen in hun landen zouden kunnen bijdragen aan een breed gedragen 'integrated resilience'.

Frans van Nijnatten

Toen ik in 1992 mijn eerste militaire training kreeg, dacht ik niet dat er ooit nog oorlog zou komen in Europa', zei majoor Andre Lilleleht, secretaris-generaal van de Estse voorzitterscommissie van de CIOR, in zijn openingswoord.¹ Na de Russische invasie van Oekraïne in februari 2022 is in oostelijke NAVO-landen als Estland in militaire en civiele kringen het acute gevoel opgekomen dat de alliantie niet klaar is voor een scenario waarin Moskou richting het Westen zou toeslaan. Volgens veiligheidsdeskundigen heeft de Russische krijgsmacht vanwege de inzet in Oekraïne momenteel niet de capaciteit om NAVO-landen grootschalig aan te grijpen, maar

zou dit over enkele jaren, na een recuperatieperiode, wel degelijk kunnen. 'We moeten daarom nu snel handelen om voorbereid te zijn', zei Lilleleht. Militaire voorbereidingen kosten nu eenmaal tijd en bij een ernstinzet zal een cruciale rol weggelegd zijn voor reservisten.

Luitenant-kolonel Hans Garrels, voorzitter van het Seminar Committee van de CIOR, wees er op dat reservisten niet alleen hun militaire training dienen te krijgen, maar ook de kans om door congressen als in Gummersbach te leren over actuele geopolitieke kwesties die de veiligheid van de lidstaten van de alliantie raken. Volgens Garrels hebben reservisten zelfs een unieke positie, omdat zij thema's vanuit zowel civiel als militair oogpunt kunnen zien. Zwart-wit ligt het volgens hem na de Russische invasie niet: 'Op het gebied van veiligheid heersen eerder 'fifty shades of grey''. Als voorbeeld noemde hij 'de dagelijkse cyberaanvallen tegen NAVO-landen en andere partijen', waar de journalist Huib Modderkolk enkele jaren geleden al een boek over schreef, maar een realiteit die bij veel mensen maar moeizaam lijkt door te dringen.²

De Confédération Interalliée des Officiers de Réserve/Interallied Conferderation of Reserve Officers (CIOR) is in 1948 opgericht en vertegenwoordigt 1,3 miljoen reservisten in NAVO-landen en geassocieerde lidstaten zoals Zwitserland en Oostenrijk. Het Seminar Committee is het academisch platform van de CIOR. Onderwerpen van recente seminars waren onder meer China, de Krim, IS, Afrika en de Noordpool.

Reservisten uit Estland tijdens een oefening: in oostelijke NAVO-landen is het gevoel dat de alliantie niet klaar is voor ernstinzet veel acuter dan in het westen

Het opschorten van de dienstplicht in veel NAVO-landen ziet Garrels als een van de oorzaken van de wijdverbreide gemoedsrust: ‘Toen ik mijn civiele carrière startte in financiën, waren bijna alle directieleden actieve of post-actieve reserveofficieren. In de hele maatschappij waren er zulke natuurlijke verbindingen tussen de civiele en militaire wereld. Je hoefde niets uit te leggen, want netwerken, kennis en begrip waren uitgebreid voorhanden. Dat is allemaal verloren gegaan en momenteel kennen krijgsmachten en bedrijfsleven elkaar niet meer. Daar ligt een enorme uitdaging, want het belemmert onze inspanningen om ‘resilient societies’ te worden’.

Jongeren als reservist

Luitenant-generaal Markus Laubenthal, plaatsvervangend Commandant der Strijdkrachten van de Bundeswehr, noemde de weerbaarheid en het uithoudingsvermogen van westerse samenlevingen inderdaad een punt van grote zorg. Na de Russische annexatie van de Krim in 2014

hadden alle alarmbellen al af moeten gaan. Uiteindelijk leidde de invasie van Oekraïne in 2022 tot de Zeitenwende-toespraak van bondskanselier Olaf Scholz, terwijl voor de Bundeswehr een speciaal investeringsfonds van 100 miljard euro is opgezet. Volgens Laubenthal zijn de investeringen hard nodig om de capaciteiten van de krijgsmacht op te bouwen wil die na decennia van expeditionaire inzet de taak van *deterrence* en defensie in NAVO-verband weer op zich kunnen nemen. Uiteindelijk is het ook de kracht van de reserve die conflicten kan beslissen, en daarom is er in Duitsland geen tijd te verliezen bij de wederopbouw van zulke eenheden. Vooral het aantrekken van jongeren die nog nooit met de Bundeswehr in aanraking

- 1 Het CIOR Seminar 2024 vond plaats van 28-30 januari op de Theodor Heuss Akademie in Gummersbach.
- 2 Huib Modderkolk, *Het is oorlog maar niemand die het ziet* (Amsterdam, Uitgeverij Podium, 2019); Frans van Nijnatten, ‘Een ongekende digitale wapenwedloop. Huib Modderkolk over internet, privacy en spionage’, *Militaire Spectator* 188 (2019) (9) 452-455.

Annelies van Vark: 'In Nederland denkt het grootste deel van de bevolking nog steeds dat verdediging alleen een taak van de krijgsmacht is'

FOTO MILITAIRE SPECTATOR

zijn geweest en ook nooit overwogen hebben om reservist te worden, zal een flinke klus zijn. De bureaucratie moet gesloopt worden, terwijl het materieel waarmee reservisten moeten oefenen er ook echt moet zijn. Militairen die de Bundeswehr verlaten worden automatisch zes jaar reservist en ook voor hen is een taak weggelegd bij werving van collega's. Laubenthal zei dat bedrijven de verzekering krijgen dat de Bundeswehr hun personeel niet eindelijk zal claimen, want de jaarlijkse oefening duurt nu twee weken. In 2025 moet het wel mogelijk zijn 30 procent van de reserve binnen 48 uur inzet-gereed te hebben.

Welk model?

Dr. Patrick Hofstetter, lector aan de Militärakademie in Zürich, noemde in dit verband het aloude probleem waarmee krijgsmachten in democratieën nu eenmaal kampen: 'In oorlogstijd zijn ze te klein en in vreedstijd zijn ze altijd te groot'. Het instandhouden van een reserve kan een tussenoplossing bieden of de oplossing zijn, zoals in Zwitserland, waar de krijgsmacht 143.000 leden telt, van wie er slechts 700 beroepsofficier zijn. 'Iedere Zwitser krijgt 18 weken militaire training, daarna ben je soldaat. De besten gaan door als onderofficier, de

besten daarvan worden officier. De officieren hebben als belangrijkste taak het coachen van de leiders en de trainers van de diverse eenheden.' Een belangrijk facet van de Zwitserse praktijk is dat leiderschapsfilosofieën uit de militaire en civiele branche elkaar raken en dat beide proberen daaruit de beste toepassingen te destilleren.

Kan het Zwitserse model uitkomst bieden voor andere landen? Of zijn er alternatieven en zijn die wellicht beter? Senior coördinerend adviseur Transitie bij Defensie Annelies van Vark lichtte op het seminar haar promotie-onderzoek toe, waarin zij de *whole-of-society approach* in Nederland vergelijkt met Finland en Zweden. 'Finland en Zweden hebben het *total defence* model, waarbij naast de krijgsmacht de hele maatschappij betrokken is, met tevens economische en psychologische dimensies. Zo wordt aan de hele bevolking geappelleerd bij het verdedigen van het land. In Nederland denkt het grootste deel van de bevolking nog steeds dat verdediging alleen een taak van de krijgsmacht is en dat burgers daar niets mee hoeven.'

In haar onderzoek is het Van Vark opgevallen dat de gevechtsbereidheid onder de Nederlandse

bevolking relatief laag is, terwijl slechts 35 procent van de jongeren zegt dat het belangrijk is om in een democratie te leven. De *sense of urgency* lijkt te ontbreken. In plaats van de krijgsmacht zo ver mogelijk uit het zicht te stoppen, zoals de Nederlandse gewoonte lijkt te zijn, zou het beter zijn jonge mannen en vrouwen actief te gaan oproepen voor de dienstplicht. Tegelijkertijd zouden reservisten een goede liaison kunnen zijn tussen bedrijfsleven en krijgsmacht, omdat zij beide omgevingen kennen en lessen voor het verbeteren van werkprocessen kunnen toepassen. Huidige projecten voor een schaalbare krijgsmacht zouden daar ook van kunnen profiteren. In deze tijd van hybride dreigingen – ‘Expect the unexpected’ – is het volgens Van Vark niet mogelijk zonder brede inzet van de bevolking militaire en economische veiligheid te garanderen, maar op termijn ook geen digitale, logistieke, medische en productiezekerheid.

Inventieve reservisten

Het ontwikkelen van nieuwe technologieën – al dan niet dual-use – is kenmerkend voor krijgsmachten, maar vindt in het Westen nooit plaats zonder een ferme input van gespecialiseerde bedrijven. Voor het bedrijfsleven is het echter niet altijd eenvoudig relaties met defensieorganisaties aan te knopen; militairen wisselen vaak van functie, terwijl materieelprojecten meestal een kwestie van lange adem zijn. Door hun brede blik en duale organisatiekennis kunnen reservisten in sommige gevallen met inventieve oplossingen komen en de synergie daarmee een *boost* geven. Voorbeelden van sectoren die hier al de nodige ervaring mee hebben en die in Gummersbach hun ervaringen deelden zijn aanbieders van droneservices en particuliere bedrijven voor cyberveiligheid, voertuigonderhoud en duurzaamheidstechnieken voor het reduceren van de nu nog omvangrijke CO₂-footprint van krijgsmachten. In de meeste gevallen leidt een dergelijke samenwerking voor een krijgsmacht tot kostenbesparing en meer efficiency.

Maar alleen het aanhalen en innoveren van de banden tussen krijgsmachten en bedrijven, met reservisten als aanjager, is in deze tijd niet

Huidige projecten voor een schaalbare krijgsmacht zouden kunnen profiteren van de inbreng van reservisten

genoeg. Hans Garrels: ‘Er moet ook politieke wil zijn en de urgentie zal echt gevoeld moeten worden willen we in het Westen een niveau van integrated resilience bereiken dat volstaat om onze opponenten af te schrikken’. ■

USMC

CIVILIAN COVER

OCCUPATION
Fire Captain

NATIVE STATE
Texas

"I started to miss the Marine Corps, its camaraderie, the pride, and the feeling that comes with serving my country. It's something you can't find anywhere else."

- Sgt. Bobby Philips

FOTO US MARINE CORPS

Socialmediareclame van de Amerikaanse mariniers: het werven van vakmensen van buiten kan inventieve oplossingen opleveren voor defensieorganisaties

‘Voor collectieve verdediging is een vijand nodig’

Rusland kan ‘do whatever the hell it wants’ tegen een NAVO-lid dat niet genoeg uitgeeft aan defensie, zei de Amerikaanse presidentskandidaat voor de Republikeinen onlangs. Hij ondermijnde daarmee de bijstandsclausule (Artikel 5), de kurk waarop de NAVO drijft.

‘Burdensharing’ is altijd een belangrijk thema geweest binnen het trans-Atlantische bondgenootschap – oud-president Barack Obama kritiseerde in 2016 de ‘free riders’ onder de Europese leden – maar nooit werd een potentiële vijand op deze manier aangemoedigd door de mogelijke leider van het sterkste land in de NAVO.

Begin april vierde de NAVO haar 75-jarige bestaan. Jubilea zijn vaak reden voor extra aandacht, en in 1999 wijdde de *Militaire Spectator* een heel themanummer aan de 50ste verjaardag van de verdragsorganisatie.¹ Hoe keek men toen aan tegen de trans-Atlantische alliantie, die op dat moment haar oorspronkelijke doelstelling – de Sovjet-Unie weerhouden van een aanval – behaald had?

Men zag in dat na het uiteenvallen van de Sovjet-Unie de bestaansreden van de NAVO ter discussie stond. ‘Eigenlijk kan niemand overtuigend aangeven waarom die NAVO er nog is’, schreven P. Rusman en P. Colijn. En ‘Meer praktisch: het is de vraag of dit een stabiele situatie is. De NAVO is niet dood, maar zal zij niet *just fade away* bij gebrek aan relevantie?’

Ook Rob de Wijk beschreef de twijfels over de levensvatbaarheid van het bondgenootschap: ‘Artikel 5, de wederzijdse bijstandsclausule, wordt nog steeds als de belangrijkste samenbindende factor gezien en *de jure* ontleent de NAVO haar bestaansrecht hieraan. Het ter discussie stellen van deze clausule zal het Bondgenootschap ongetwijfeld ondermijnen, want artikel 5 is de enige zichtbare uiting van bondgenootschappelijke solidariteit.’ De bijstandsverplichting is echter niet hard geformuleerd. Met slechts symbolische hulp zou een land aan zijn verplichting voldoen, zonder dat die hulp concreet iets bijdraagt aan

1 Themanummer *Militaire Spectator* 168 (1999) (4).

2 Nick Beake, 'Russia's neighbours urge NATO allies to bring back military service', *BBC News*, 4 april 2024.

Een welkomsceremonie voor een NAVO-battlegroup in Letland. Collectieve verdediging staat weer bovenaan de agenda van het 75-jarige bondgenootschap

verdediging en of afschrikking. Zo'n situatie 'ondermijnt wel het Bondgenootschap.'

De defensie-inspanningen (het gebrek daaraan) van de Europese leden waren eveneens reden tot zorg: 'Maar een verdeelde NAVO is een zwakke NAVO. Daarom kan de NAVO niet overleven zonder sterk leiderschap. Slechts de Amerikanen zijn daartoe in staat. Maar ook speelt *burden-sharing* een rol: de Amerikanen willen niet alléén verantwoordelijk zijn voor het oplossen van problemen in Europa.'

Met de Russische invasie van Oekraïne is de relevantie weer terug bij die van de beginfase: de focus van de NAVO ligt weer op collectieve verdediging, en niet meer op 'operaties buiten het verdragsgebied', zoals De Wijk schreef in 1999. Rusman en Colijn stelden destijds dat de NAVO moest evolueren tot een 'collectieve-

veiligheidssysteem', wat een fundamentele omslag vereiste ten opzichte van het begrip 'collectieve verdediging'. Voor dat laatste 'is een vijand nodig, voor collectieve veiligheid niet', schreven zij. Die vijand is inmiddels weer terug. Langzaam maar zeker bewegen de Europese bondgenoten naar een meer evenwichtige *burdensharing*, nu meer en meer landen voldoen aan de NAVO-norm: twee procent van het BBP uitgeven aan defensie.

Aan de landen langs de oostflank van de NAVO zal het niet liggen, zij pleiten voor het verhogen van de norm naar drie procent. Ook doen zij oproepen voor dienstplicht en civiele weerbaarheid. Dat is gezien de historie niet verwonderlijk, want zoals de Estse premier Kaja Kallas rond de 75ste NAVO-verjaardag zei tegen de BBC: 'Men zegt dat je pas begrijpt wat vrijheid betekent als je die niet hebt.'² ■

‘Rechtop en trots in een pak dat past’

Interview met Elanor Boekholt-O’Sullivan

Leonie Boskeljon-Horst en Maarten Katsman

Topvrouw van het Jaar luitenant-generaal Elanor Boekholt-O’Sullivan wil van ‘de uitzondering de norm maken’: Defensie moet een organisatie zijn met mannen en vrouwen, waarin het normaal is dat iedereen passende kleding, uitrusting en onderwijs heeft. Daarnaast kan er op loopbaangebied veel verbeteren. Om carrière te maken moet iedereen dezelfde stappen doorlopen met dezelfde eisen, en volgens de generaal blijft veel talent daardoor onbenut of niet optimaal ingezet. Bovendien is het met te weinig differentiatie in de werving haast onmogelijk de 9.000 vacatures bij Defensie te vullen. Een oplossing, zegt Boekholt-O’Sullivan, kan zijn om meer commercieel te denken en meer in te zetten op de ontwikkeling van specifieke talenten in plaats van een standaard of mal.

Luitenant-generaal Elanor Boekholt-O’Sullivan

FOTO TALENT NAAR DE TOP

In september vorig jaar werd Boekholt-O’Sullivan uitgeroepen tot Topvrouw van het Jaar, een verkiezing die vrouwelijke directie- en bestuursleden zichtbaar maakt om rolmodellen voor jonge vrouwen te creëren.¹ Overigens werd de generaal zelf liever tweede, om uit de schijnwerpers te blijven. ‘De verkiezing is eervol, vooral de mooie woorden van de jury, maar ik vind het fijner om te applaudisseren voor de goede andere kandidaten dan zelf op het podium te staan.’ Hoewel niet verplicht, gelden er verwachtingen van de Topvrouw tot de volgende verkiezing. ‘Ik kan maatschappelijk iets betekenen voor vrouwen, maar dat vind ik te veilig, een *easy way out*. Ik wil dapper genoeg zijn om de eigen defensieorganisatie te raken en iets te betekenen voor vrouwen bij Defensie’, zegt Boekholt-O’Sullivan.

Uitzonderingen normaliseren

Een van de manieren om dat te doen is aandacht vragen voor kleding en uitrusting voor vrouwelijke militairen, die nog steeds niet voldoen aan wat zij nodig hebben. ‘Dat is geen doel op zich, want iedereen binnen Defensie vindt iets van dit onderwerp. Door over dit onderwerp te praten raak je eigenlijk ook direct de cultuur van de hele organisatie.’ Boekholt-O’Sullivan gooid spreekwoordelijk een steen in de vijver door de stropdas, onderdeel van het uniform, niet meer te dragen. ‘Ik vraag om *passende* kleding, niet dat het alleen maar past.’ Het staat symbool voor een breder probleem binnen Defensie. ‘Als vrouw rond blijven lopen in niet passende kleding is accepteren dat je een uitzondering bent.’

Om dat te veranderen is het nodig de zaken waar vrouwen tegenaan lopen te normaliseren. Dat je als vrouw niet meer zelf naar een kleermaker toe moet, maar dat passende kleding gewoon beschikbaar is binnen Defensie. Neem het scherfvest, waarvan het Centrum voor Mens en Luchtvaart (CML) onlangs een model heeft gepresenteerd.² ‘Aan tafel was het soms ongemakkelijk’, zegt Boekholt-O’Sullivan, ‘omdat het ging over borsten en cupmaten. Daar moet je gewoon rekening mee houden in het ontwerp,

want het doet pijn als zo’n vest niet goed zit. Je moet dit soort vraagstukken niet alleen bij vrouwen neerleggen. Alleen door in de hele organisatie hierover te praten normaliseren we het onderwerp en kunnen we de uitzonderingspositie van vrouwen doorbreken. Maak van de uitzondering de norm, zorg dat we als organisatie zowel voor mannen als vrouwen goed zijn geëquipeerd.’ Voor sommigen lijkt kleding misschien een triviaal onderwerp, maar ‘als je je lekker voelt in je kleding, loop je rechtop. Waarom zou het erg zijn als onze vrouwelijke militairen rechtop lopen, vol trots, in een pak dat past? Ik zie het probleem niet.’

De ‘uitzondering als norm’ is meteen ook het antwoord op de vraag die kolonel Ted Meeuwssen (commandant-CML) stelde aan Boekholt-O’Sullivan toen hij zelf onlangs werd geïnterviewd, namelijk de vraag wat het ultieme doel is dat zij als Topvrouw van het Jaar wil bereiken voor vrouwen bij Defensie.³

Militaire carrières op de schop

Hoe kijkt Boekholt-O’Sullivan verder aan tegen de positie van vrouwen in de samenleving en bij Defensie in het bijzonder? ‘Als maatschappij zijn we strenger voor vrouwen dan voor mannen. Ambitieuze vrouwen, of vrouwen die op een andere manier afwijken van de norm, krijgen strengere eisen opgelegd door zichzelf, door mannen, en door andere vrouwen.’ De ingrediënten die leiden tot gelijkwaardigheid tussen mannen en vrouwen zijn volgens haar ‘gelijke betaling, gelijke posities, en dezelfde weg daarnaartoe kunnen volgen’. Op het eerste oog ‘kan Defensie voor militaire functies gelijke betaling afvinken, want bij een bepaalde rang hoort een bepaald salaris, dat staat voor iedereen

- 1 ‘Verkiezing Topvrouw van het Jaar 2023’, zie: <https://www.topvrouwvanhetjaar.nl/>.
- 2 Ministerie van Defensie, ‘Passende uitrusting voor vrouwelijk militairen krijgt vorm’, 9 februari 2024. Zie: <https://www.defensie.nl/actueel/nieuws/2024/02/09/passende-uitrusting-voor-vrouwelijke-militairen-krijgt-vorm>.
- 3 Leonie Boskeljon-Horst, Freek Groen, en Maarten Katsman, ‘Optimaliseren van het belangrijkste wapensysteem: de mens’, *Militaire Spectator* 193 (2024) (3). Zie: <https://militairespectator.nl/artikelen/optimaliseren-van-het-belangrijkste-wapensysteem-de-mens>.

'We stellen eisen die passen bij de militair als generalist, klopt dat beeld nog wel?'

vast. Maar misschien duurt het langer voor vrouwen om bij een bepaalde rang uit te komen. Zaken als een mogelijke kinderwens worden wellicht door anderen voor ze ingevuld, of men verlangt van vrouwen dat ze toch nog een andere functie vervullen voordat ze in aanmerking komen voor bevordering. In dat geval is er feitelijk toch sprake van ongelijke betaling. Mogelijk speelt dat toch binnen Defensie, dat vrouwen er langer over doen om een bepaald niveau te bereiken, ik weet het niet.'

Concreet stelt Boekholt-O'Sullivan de vormgeving van loopbanen binnen Defensie aan de kaak. Door die anders in te richten kan Defensie als werkgever aantrekkelijker worden, niet alleen voor vrouwen maar voor iedereen. 'Ik gun het onze organisatie, mannen en vrouwen, dat we met een frisse blik kijken: past de manier waarop carrières verlopen nog in deze tijd? Rendeert talent pas aan het eind, in een ultieme functie waar een hele loopbaan lang naartoe wordt gewerkt? We stellen eisen die passen bij de militair als generalist, klopt dat beeld nog wel? Moeten militairen per se functies vervullen in Den Haag, of wil je daar de meest getalenteerde voor dit type werk, een soort ambtelijke loopbaan voor militairen? En dan misschien ook

langer dan de "normale" drie jaar? Voor sommigen staat het werk hier bij het Directoraat-Generaal Beleid (DGB) ver af van de uitvoering van de organisatie, anderen vinden het fantastisch. Een van de dingen die ik zelf hier heb geleerd, is dat het echt een ander vak is. Ik weet nog niet hoe we het kunnen organiseren, maar we moeten kijken hoe we iemand succesvol een heel ander soort traject kunnen laten doorlopen dan we gewend zijn.'

Welbeschouwd kan Defensie leren van commerciële organisaties, aldus Boekholt-O'Sullivan. 'Militairen worden nu opgeleid als generalisten die niet alleen in alle rollen inzetbaar zijn, maar er ook goed in zijn. Dat kun je anders benaderen. Als je alles goed kunt en daar een acht voor scoort, maar op één terrein blink je uit met een tien, dan is het toch gek als je werkgever daar niet op inzet? De commerciële sector gaat wel op die manier om met talenten en laat ze, zoekend naar die 'tien', excelleren op de meest rendabele plek. Dat zouden wij bij Defensie ook moeten doen. Als we niks veranderen aan het loopbaanbeleid gaan we de vele vacatures niet vullen.'

Om die vacatures te vullen kan Defensie, naast andere soorten loopbanen creëren, proberen meer verschillende groepen aan te spreken. De generaal startte onlangs een enquête op LinkedIn om in beeld te krijgen hoe vrouwen denken over Defensie, en dan vooral de vrouwen die niet overwegen bij Defensie te werken. Ruim 3.000 vrouwen lieten van zich horen, en daar kwamen beelden uit als 'hiërarchie, fysiek, masculien, stoer, en oorlog'. Daarom overwegen deze vrouwen geen stap naar Defensie. Overigens passen de masculiene competenties ook niet bij alle mannen. 'Ik zeg niet dat we mensen moeten werven die op geen enkele manier geassocieerd willen worden met oorlog, dat kan niet', aldus Boekholt-O'Sullivan, 'maar we worden een aantrekkelijker werkgever als we differentiëren op verschillende profielen. We hebben een grote groep nodig die voldoet aan het "normale" profiel van militairen, het gaat immers om oorlog, over vechten en leven en dood. Maar in de ondersteuning van die groep kunnen we heel goed een ander type gebruiken.'

'Maak van de uitzondering de norm, zorg dat we als organisatie zowel voor mannen als vrouwen goed zijn geëquipeerd'

FOTO MCD, HILLE HILLINGA

De 'spotlight-paradox'

Uit een defensie-breed onderzoek naar 'just culture' en sociale veiligheid,⁴ onderdeel van de Academische Werkplaats Just Culture Defensie, komen drie visies naar voren over vrouwen bij Defensie: 1) dat is prima, zolang ze voldoen aan de (masculiene) norm; 2) vrouwen worden gewaardeerd om hun unieke vrouwelijke eigenschappen, maar komen daardoor vooral op 'softe' posities terecht; en 3) vanwege vrouwen bij Defensie moeten normen en competenties veranderen. Dit laatste lijkt aan te sluiten bij de

aanpak van Boekholt-O'Sullivan. 'Ja, maar we moeten voorkomen dat er separate lijstjes met competenties ontstaan voor vrouwen en mannen. Stop met mallen, maar richt op het individu binnen de begrenzing van het uniform.'

4 Zie Dr. L. Boskeljon-Horst, dr. E.M. van Baarle en dr. A. Snoek, 'Helden zonder schurken. Een op herstel gerichte just culture in de praktijk', *Militaire Spectator* 193 (2024) (4); zie ook Dr. E. van Baarle, Dr. A. Snoek, A.S. Spijkers MSc MA, 'De uitdagingen van meer vrouwen bij Defensie. Naar een positieve gezamenlijke agenda voor de toekomst', *Militaire Spectator* 192 (2023) (1): <https://militairespectator.nl/artikelen/de-uitdagingen-van-meer-vrouwen-bij-defensie>.

Hetzelfde onderzoek maakt enkele paradoxen duidelijk, bijvoorbeeld de 'spotlight-paradox': gebrek aan aandacht houdt structurele problemen in stand, maar om bewustwording te creëren moeten individuen in de spotlights

staan en dat willen ze liever niet. Hoe kijkt de generaal hier tegenaan? 'Ik heb mezelf in de schijnwerpers geplaatst door die stropdas af te doen. Ik wist dat ik forse kritiek zou krijgen. Het chagrijn van de (veelal mannelijke) critici

ging vooral om het feit dat ik dan eigenstandig het uniform aanpas, maar ik doe het niet voor hen. Kritiek komt vaak voort uit onwetendheid, niet uit onwil. Als we het uitleggen snappen mensen dat het vrij gek is

dat vrouwen zelf naar de kleermaker moeten om passende kleding te krijgen. De nieuwsgierigheid en bereidheid van anderen om te leren vind ik heel mooi om te zien.'

Elanor Boekholt-O'Sullivan tijdens een van de feedbacksessies van de LinkedIn-enquête met studenten, jong-professionals en vrouwelijke collega's

Ze vervolgt: 'Het liefst groeit zo iets bottom-up in de organisatie, maar soms moet het top-down om iets te bereiken. Dat betekent: zelf het probleem benoemen, zelf actie ondernemen (stropdas af), en zelf de tegenwind incasseren. Wat dat betreft heb ik één stelregel, en die is dat je alleen jezelf "voor de bus gooit". Van anderen kun je dat niet vragen, omdat zij dan problemen kunnen krijgen met hun eigen leidinggevenden. Vervolgens werk je aan de oplossing, in dit geval zijn we bezig met een alternatief dagelijks tenue waar geen stropdas bij hoort.'

Differentiatie en ontplooiing van individuen binnen het grotere geheel vormden de rode draad in het gesprek met Boekholt-O'Sullivan. Dat blijkt ook uit haar wens voor de volgende generatie leiders: 'Het zou mooi zijn als

cadetten, mannen en vrouwen, iets minder bezig zijn met worden wat de organisatie van ze verlangt, en iets meer met wie en wat ze zelf willen zijn. Vrijwel alles is al voor ze vastgelegd: eisen aan sportprestaties, studieresultaten, et cetera, alleen *wie* je bent nog niet.' Voor vrouwen heeft de generaal aanvullend advies: blij jezelf, blij uniek. Vrouwelijke militairen moeten ook gewoon vrouw kunnen zijn, al snap ik waarom sommigen zich soms misschien masculieër gedragen dan ze zijn, om aan een norm te voldoen. Dat zou niet nodig moeten zijn.' Om dat te bereiken moeten er net als zij deed met de stropdas meer stenen in de vijver worden gegooid, en dus vraagt Boekholt-O'Sullivan aan een volgende interviewkandidaat: 'Welke steen?' ■

Strategia

A Primer on Theory and Strategy for Students of War

Door Charles S. Oliviero

Ontario (Double Dagger Books) 2022

228 blz.

ISBN 9781990644245

€ 21,-

Meer dan twee millennia onderzoek heeft de westerse maatschappij nauwelijks verder gebracht in het begrip over de aard (*nature*) van oorlog, is de stelling van kolonel Charles Oliviero in *Strategia*. Na een loopbaan als cavalerist, student aan de Führungsakademie, docent aan de Canadese krijgsschool en Norwich University, promovendus in War Studies en met een eigen website onder de titel 'The Enlightened Soldier', heeft Oliviero een boek geschreven dat tot de kern van de krijgswetenschappen behoort. Eerder schreef hij al een 'Praxis Tacticum' en over 'Auftrags-taktik'. Het perspectief in *Strategia* is het militaire denken, oorlogstheorieën en strategie en daarmee stelt de auteur vragen op het hoogste intellectuele debatiniveau over oorlog en oorlogvoering. *Strategia* beoogt een gids te zijn voor het militaire denken en militaire theorieën.

Oliviero staft zijn bovengenoemde stelling op drie manieren. Ten eerste: de theorieën over oorlog en oorlogvoering hebben in het dagelijkse debat nagenoeg geen betekenis. Ten tweede: militaire professionals kennen een of twee militaire theorieën en zij zijn niet in staat onderscheid te maken tussen

militaire filosofen, militaire theoretici en strategen. En ten derde: moderne theorieën zijn vaak gebaseerd op pure fantasie, verpakt in een moderne, dwingende taal. De vraag wordt wel gesteld waarom een studie in het militaire denken noodzakelijk is. Maarschalk Maurits van Saksen merkte in de 18e eeuw al op dat een muilezel die twintig veldtochten onder Caesar heeft meegemaakt, nog steeds een muilezel is. Louter ervaring leidt nog niet tot goede commandanten: zonder studie ontstaat een breuk tussen de eigen ervaring en een brede context en historie. Oliviero bekritiseert de meeste hogere vormingen waarin militaire theorieën hoofdzakelijk bestudeerd worden vanuit sociaal, economisch of antropologisch perspectief. Het perspectief op oorlog, de strijd, ontbreekt groten-deels. Het gaat meestal niet verder dan enkele citaten van Clausewitz en wat losse opmerkingen van Sun Tzu of Jomini; een diepgaande kennis van de ontwikkeling van het militaire denken wordt niet bijgebracht.

Filosofieën als basis

Oliviero begint met vast te stellen waar het militaire denken eigenlijk om gaat: de aard (*nature*) van de oorlog. Zijn perspectief is historisch

en hij maakt daartoe onderscheid tussen filosofen, theoretici en strategen. Het westerse denken is tegenwoordig een mengsel van deze drie categorieën denkers, vaak met tegengestelde ideeën. De meeste officieren kennen dit onderscheid niet en accepteren daardoor amalgamen in doctrinepublicaties klakkeloos. Sommige militaire denkers waren filosofen die het raamwerk bouwden waarbinnen militaire activiteiten plaatsvonden. Hun ideeën werden niet beperkt door technologische ontwikkelingen of de werkelijkheid. Andere denkers waren theoretici die een abstract model construeerden om te verklaren wat zij hadden waargenomen. Zij poogden de fysieke omgeving te duiden en construeerden daarbij veronderstellingen. Ten slotte waren er de strategen of de vaklieden die zochten naar voldoende begrip van de ideeën over oorlog en oorlogvoering om hun kennis te kunnen toepassen en zo een overwinning te behalen. In de hiërarchie van de militaire theorie vormen filosofieën de basis. Daarop wordt met theorieën voortgebouwd. En deze theorieën worden uiteindelijk omgezet in strategieën die het beleid van de politieke leiding moeten realiseren.

In Oliviero's hoofdstuk over de oorlog te land komen filosofen als Sun Tzu, Machiavelli en Musashi terug. Als theoretici ziet hij Flavius Vegetius, Montecucolli, Henry Lloyd, Scharnhorst, Gneisenau met de Pruisische hervormers, Jomini, Clausewitz, Dennis Mahan, Fuller, Liddell Hart en Wass de Czege. Als strategen ziet hij Maurits van Nassau, Gustaaf Adolf, Maurits van Saksen, Frederik de Grote, Napoleon, Helmuth von Moltke, Alfred von Schlieffen en de manoeuvristen uit de Tweede Wereldoorlog. Aan al

deze denkers wijdt Oliviero een of twee bladzijden, niet als samenvatting, maar als een stimulans om meer van deze klassieke denkers zelfstandig te lezen.

Aan de oorlog ter zee en in de lucht wijdt de auteur twee hoofdstukken. Hierin worden zonder onderscheid naar theoretici en strategen als denkers van het maritieme domein, de geestelijke vaders van La Jeune École, John en Philip Colomb, Alfred Mahan, Julian Corbett en Herbert Richmond besproken. Daarna komen Giulio Douhet, Hugh Trenchard, William Mitchell, John Boyd en John Warden als de airpower-denkers aan de beurt. Bovendien bespreekt Oliviero als een airpower-theorie de inzet van nucleaire wapens tijdens de Koude Oorlog in het licht van de toenmalige militaire theorieën.

Aard en karakter

Oliviero maakt een onderscheid tussen de aard en het karakter van oorlog. De aard is onveranderlijk, zoals de functie voor de politiek, hiërarchie in niveaus, gewelddadigheid, het chaotische karakter, de inherente gevoeligheid voor escalatie; deze aard staat centraal in de militaire theorieën. Daarnaast zijn er per tijdsgewricht bepaalde karakteristieken van de oorlog die gedicteerd worden door de heersende context. Oliviero stelt vast dat de aard van de oorlog in twee millennia inderdaad nauwelijks is veranderd. Moderne ideeën, zoals de Revolution in Military Affairs (RMA), de Manoeuvre Warfare-theorie, de Effects-based Operations, de rol van technologie, 4e en 5e generatie oorlogvoering, OODA-loop, *network-centric warfare*, *three-block war*, enz., zijn expressies van een bepaalde tijd en een antwoord in de zoektocht naar een

'theorie over alles'. Deze ideeën zijn zelden origineel, maar steeds een variatie op eerdere ideeën. Een RMA hebben we eigenlijk nooit ondergaan, maar wel is er door de eeuwen heen een voortdurende evolutie van ideeën over het karakter van de oorlog. Oliviero's conclusie is dat er niet veel nieuws onder de zon is, maar dat 'slechts' de wijze waarop oorlogen gevoerd worden anders is. Natuurlijk doen we voortdurend dingen anders en soms beter. Maar dat met elk nieuw idee het vorige weggegooid kan worden, is pertinent onjuist. Kennis wordt immers grotendeels ontleend aan het verleden.

Oliviero beschouwt technologische ontwikkelingen als een middel waardoor sneller bewogen kan worden, waardoor verder en effectiever geschoten kan worden, waardoor meer *situational awareness* ontstaat en het bereik toeneemt. Maar veranderingen in het karakter van de oorlog komen vooral voort uit de menselijke cognitie, soms als gevolg van technologische ontwikkelingen. Oliviero heeft een humanitaire visie op de oorlog en geen mechanische. Vooral het Amerikaanse geloof in de kracht van technologie maakt al een eeuw krachten los die leiden tot een afhankelijkheid bij zijn bondgenoten van de Amerikaanse theorievorming over oorlog. De meest schokkende gedachte is dat toekomstige technologie de *fog of war* zal opheffen. Het feit dat tegenwoordig iedereen met een computer of een smartphone binnen enkele seconden veel informatie kan opvragen, versterkt dit geloof nog eens. De connectie tussen sensors en shooters zal ongetwijfeld leiden tot meer effectiviteit; de situational awareness zal zeker toenemen. Maar zoals een schaker het schaakbord en zijn tegenstander wel kan waar-

nemen, is dat zeker geen garantie voor een overwinning. Onzekerheid zal altijd een belangrijke factor in de militaire professie blijven.

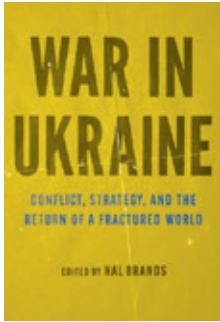
Boek voor beginners?

Strategia is goed en onderhoudend geschreven en belicht het fundamentele vraagstuk over de aard van de oorlog en militaire theorieën op gedegen wijze. Niet iedereen zal het met Oliviero eens zijn, maar hij brengt de verschillende argumenten wel helder voor het voetlicht. Het boek is daarom een prima basis voor discussie.

Oliviero heeft de ambitie om zijn boek als *primer* (boek voor beginners) te laten dienen. Het moet een handleiding over theorieën en strategie zijn voor studenten in de krijgswetenschappen. Dat doel bereikt hij echter niet, want daarvoor laat hij zich te sterk leiden door het debat over inhoud en functie van militaire theorieën. De summier samenvatting van de militaire denkers die hij geeft, is geen stimulans om deze 'geleerden' zelfstandig te bestuderen en te begrijpen. De boodschappen die Oliviero brengt over de intellectuele armoede bij de professionals, over hogere vormingen, over het niet deugen van verschillende, moderne ideeën zijn waar, maar horen niet in een primer voor beginners. Clausewitz speelt een voorname rol in zijn beschouwingen, maar om te zeggen dat *Vom Kriege* de maatstaf was voor Auftragstaktik is ook een brug te ver. Clausewitz heeft zich nooit uitgelaten over een commandovoeringsstijl. Ik beveel *Strategia* aan voor iedereen die zich bezighoudt met het vakgebied van de krijgswetenschappen en voor alle docenten en studenten van de hogere vormingen. ■

Ton de Munnik, kolonel der infanterie b.d.

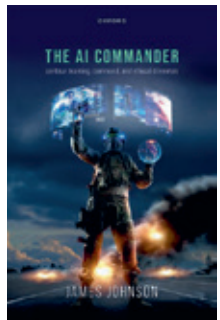
SIGNALERINGEN

War in Ukraine

Conflict, Strategy, and the Return of a Fractured World
Door Hal Brands (red.)
Baltimore (Johns Hopkins University Press) 2024
328 blz.
ISBN 9781421449845
€ 33,-

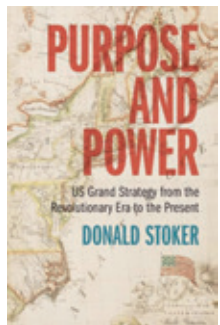
In *War in Ukraine* kijken geopolitieke experts naar de oorzaken, het verloop en de impact van de Oekraïne-oorlog. Aan de orde komen onder meer de toekomst van Rusland na de invasie van februari 2022, de gevolgen van de westerse sancties, de lijnen die van Moskou naar China lopen en de veranderingen in allianties die sinds die tijd zijn opgetreden. De conclusie is dat de oorlog de relaties tussen democratieën en dictaturen voor vele jaren onder zware spanning heeft gezet en aan het einde blijft de vraag hoe de machtsbalans in de wereld de komende jaren daardoor beïnvloed zal worden.

The AI Commander

Centaur Teaming, Command, and Ethical Dilemmas
Door James Johnson
Oxford (Oxford University Press) 2024
240 blz.
ISBN 9780198892182
€ 83,-

Gaan systemen die door Artificial Intelligence worden gestuurd menselijke commandanten op het slagveld vervangen? James Johnson zegt in *The AI Commander* dat de 'human condition of war', menselijke eigenschappen als bewustzijn, emotie, geheugen, intelligentie en ervaring, tot nu toe bepalend is geweest bij tactische en strategische beslissingen. Ook ethische en morele afwegingen spelen een rol. Johnson verwacht echter dat AI-gestuurde systemen grotendeels autonoom zullen gaan opereren en zullen uitgroeien tot 'strategic actors in war'. Zij, en niet militairen, zullen dan ook 'eigenaar' zijn van hun beslissingen: in geen geval zullen de systemen slechts als passieve of neutrale 'force multipliers of human cognition' optreden.

Purpose and Power

US Grand Strategy from the Revolutionary Era to the Present
Door Donald Stoker
Cambridge (Cambridge University Press) 2024
568 blz.
ISBN 9781009257275
€ 41,-

Hoogleraar veiligheidsstudies Donald Stoker onderzoekt in *Purpose and Power* de Amerikaanse *grand strategy* vanaf het begin van de republiek. Amerika heeft zijn veiligheid en democratisch bestel steeds zeker willen stellen door diplomatieke, economische en militaire middelen in te zetten. Stoker noemt het Amerikaanse isolationisme een mythe en beschrijft de problemen rond het 'exporteren' van de democratie. Sommige regeringen hebben volgens hem nooit een duidelijke strategische visie gehad. De auteur gaat uitgebreid in op de oorlogen waarbij de VS sinds eind 18e eeuw betrokken is geweest en noemt valkuilen die huidige leiders kunnen vermijden, vooral in het beleid tegenover rivaliserende landen als China en Rusland.

Hell, No, We Didn't Go!

Firsthand Accounts of Vietnam War Protest and Resistance
Door Eli Greenbaum
Lawrence (University Press of Kansas) 2024
272 blz.
ISBN 9780700636303
€ 32,-

De meerderheid van de Amerikaanse militairen die in Vietnam dienden deed dat vrijwillig, een minderheid werd opgeroepen volgens het Selective Service System van dienstplicht. Hoe sommigen daar onderuit kwamen beschrijft Eli Greenbaum in *Hell, No, We Didn't Go!* De auteur interviewde opgeroepen mannen die besloten niet te gaan en de beschuldiging van lafheid op de koop toenamen. Zij grepen naar uiteenlopende middelen en argumenten: uitwijken naar Canada, gewetensbezwaren, het inschakelen van bekenden bij het leger of simuleren tijdens de keuring. Sommigen accepteerden een gevangenisstraf. Enkelens meldden zich vrijwillig – alles beter dan een 'nummer' te worden – en probeerden het systeem van binnenuit te saboteren.

СТАЛИН ИОСИФ ВИССАРИОНОВИЧ

Великий
полководец
политический
руководитель
СССР

ЖУКОВ ГЕОРГИЙ КОНСТАНТИНОВИЧ

Маршал
Советского Союза
Заместитель Верховного
Повелителя Советского
Союза

ВАСИЛЬВСКИЙ АЛЕКСАНДР МИХАЙЛОВИЧ

Генерал армии
Полководец
Политический
руководитель

ВОРОНЕЖ
НИКОЛАЙ
НИКОЛАЕВИЧ

